

«6B04205 - Құқықтану» білім беру бағдарламасы бойынша оқу жоспарының негізінде жасалынды.

ПОӘК құрастырған - аға оқытушы А.А. Есекеева.

Кеден, қаржы және экологиялық құқық кафедрасының мәжілісінде қаралыпұсынылды.

Хаттама № 1, «01» қыркүйек 2023 ж.

Кафедра меңгерушісі
з.ғ.д., профессор м.а.

Г.А. Куаналиева

МАЗМҰНЫ:

- 1. Силлабус**
- 2. Глосарий**
- 3. Қысқаша дәрістер**
- 4. Әдістемелік нұсқаулық**
- 5. СӨЖ тапсырмалары**
- 6. Семинар сабақтарына арналған материалдар**
- 7. Пәннің оқу әдістемелік қамтамсыз етілу деңгейінің картасы**
- 8. Қорытынды емтихан бағдарламасы**

СИЛЛАБУС
2023-2024 оқу жылының көктемгі семестрі
«Б04205 Құқықтану» білім беру бағдарламасы
1 курс, күндізгі бөлім

Пәннің ID және атауы	Білім алушының өзіндік жұмысын (БӨЖ)	Кредиттер саны			Кредиттердің жалпы саны	Оқытушының жетекшілігімен білім алушының өзіндік жұмысы (ОБӨЖ)
		Дәрістер (Д)	Семинар сабақтар (СС)	Зерт. сабақтар (ЗС)		
1597 Халықаралық құқық	4	3,00	6,00	0	5	4
ПӘН ТУРАЛЫ АКАДЕМИЯЛЫҚ АҚПАРАТ						
Оқыту түрі	Циклы, компоненті	Дәріс түрлері	Семинар сабақтарының түрлері	Қорытынды бақылаудың түрі мен платформасы		
Оффлайн	БП, ЖОК	Классикалық шолу, аналитикалық дәріс	логикалық тапсырмалар, пікірталас, сөзжұмбақтар құрастыру, тест-сұрақтар	Univer АЖ тест		
Дәріскер (лер)	Есекеева Айнаш Акимсаловна					
e-mail:	akim_ainash@mail.ru					
Телефоны:	87784272744					
Ассистент (тер)	Умбетов Мадияр Нурдавлетович					
e-mail:	umbetov-m@mail.ru					
Телефоны:	87019170200					
ПӘННІҢ АКАДЕМИЯЛЫҚ ПРЕЗЕНТАЦИЯСЫ						
Пәннің мақсаты	Оқытудан күтілетін нәтижелер (ОН)			ОН қол жеткізу индикаторлары (ЖИ)		
Халықаралық және ұлттық құқықтың дамуы мен өзара іс-қимылын талдау және болжау қабілетін қалыптастыру; Халықаралық құқық нормаларын практикада қолдану. Оқытылатын болады: халықаралық құқықтың негізгі көздері; халықаралық қатынастарға қатысушылардың құқықтық жағдайы; өзара қарым-қатынастардың түрлі салаларындағы халықаралық реттеудің негізгі институттар.	ОН 1. Заңдылықты қамтамасыз ету үшін халықаралық құқық саласындағы қызмет және мемлекеттік реттеудің жаңа әдістемелерін қолдану туралы теория мен заңнаманың мазмұнын түсінуді көрсету;			ЖИ 1.1 Халықаралық құқықтың барлық институттарын құқықтық бекітудің ерекшелігін дәлелдеу. ЖИ 1.2 Экономиканың мемлекеттік және мемлекеттік емес секторында осы нормаларды қолдану ерекшелігі арқылы қазақстандық және халықаралық құқық жүйесіндегі халықаралық құқық нормаларын пайдалану құқығының орны мен рөлін анықтау.		
	ОН 2. Қазақстан экономикасының түрлі секторлары жұмысының тиімділігін жетілдіру жөніндегі шаралар кешенін ұсыну үшін олардың тиімділігін сыни бағалау негізінде халықаралық құқық нормаларын қолдану тәртібін талдау әдістерін саралау;			ЖИ 2.1 Халықаралық және отандық құқық нормаларын қолдану шарттарын талдау әдістемесін қолдану. ЖИ 2.2 Халықаралық құқықтың қандай да бір нормаларын қолдану шарттарын түсіндіру. ЖИ 2.3 Әр түрлі практикалық жағдайларда нормаларды заңнамалық шоғырландырудың ерекшеліктерін талдау.		

	<p>ОН3. Халықаралық құқық институты жұмысының тиімділігін қамтамасыз ету үшін мемлекеттік реттеу және мемлекеттік басқару әдістерін салыстыру, мемлекеттік реттеу және мемлекеттік басқару құралдарын қолдану.</p>	<p>ЖИ 3.1 Мемлекеттік реттеу және басқару әдістемелерін жіктеу ЖИ 3.2 Халықаралық құқық институты жұмысының тиімділігін қамтамасыз ету үшін мемлекеттік реттеу және мемлекеттік басқару әдістерін салыстыру, мемлекеттік реттеу және мемлекеттік басқару құралдарын қолдану. ЖИ 3.3 Халықаралық құқық нормалары ұқсастықтары мен айырмашылықтарын және осы әдістерді қолдану негіздерін анықтау.</p>
	<p>ОН4. Қазақстанның халықаралық құқық саласындағы жұмысты жетілдіру және қауіпсіздігін қамтамасыз ету бойынша нақты ұсыныстарды тұжырымдау үшін ҚР заңнамасын талдау және оның халықаралық міндеттемелер мен ұлттық мүдделерге сәйкестігі негізінде жұмыстың әртүрлі салаларындағы құқықтық реттеу практикасына баға беру.</p>	<p>ЖИ4.1 Халықаралық заңнаманың сақталуын қамтамасыз ету бойынша шаралар әзірлеу. ЖИ4.2 Халықаралық нормалардың бұзылу себептерін түсіндіру және оларды жою. ЖИ 4.3 Халықаралық құқық қызметінің әртүрлі салаларында заңнаманың сақталуын қамтамасыз етуді жетілдіру бойынша жоспарлар жасау.</p>
	<p>ОН5. Біріккен Ұлттар Ұйымының Даму бағдарламасы (БҰҰДБ) - бұл БҰҰ-ның ғаламдық даму желісі, атап айтқанда, қазірдің өзінде 170 елде жұмыс істейтін, кедейлікті жоюға, теңсіздікті азайтуға, сыбайлас жемқорлықпен күресуге және үкіметтің ашықтығын арттыруға көмектесетін ТДМ. Қазақстан жұмысы басталғаннан бері БҰҰДБ-мен бірге құны 200 миллион АҚШ долларынан асатын тақырыптық бағыттар бойынша 200-ден астам жоба жүзеге асырылды. Дәл осы ТДМ үшін БҰҰДБ Қазақстанға көмектеседі.</p>	<p>ЖИ5.1 Қазақстанның ұлттық мүдделерін ескере отырып, халықаралық міндеттемелерді орындау қажеттілігін негіздеу. ЖИ 5.2 Халықаралық құқықта қауіпсіздікті қамтамасыз ету саласындағы мемлекеттердің тәжірибесін бағалау. ЖИ 5.3 Бейбітшілік пен қауіпсіздікті арттыруда мемлекеттердің оң тәжірибесін қолдану мүмкіндігіне баға беру.</p>
<p>Пререквизиттер</p>	<p>TGP 1201 - Мемлекет және құқық теориясы; KPRK1202 - Конституциялық құқық; GPRK2204 ҚР Азаматтық құқығы жалпы бөлімі; UPRK2205 - Қылмыстық құқық; EPRK 2222 - ҚР Экологиялық құқығы.</p>	
<p>Постреквизиттер</p>	<p>ZP 4216 - Жер құқығы; PEB 3408 Экологиялық қауіпсіздік құқығы; PRGRPZ 3224 - Жерге құқықтарды мемлекеттік тіркеуді құқықтық реттеу; OEB 3214 - Экономикалық қауіпсіздік құқық негіздері.</p>	
<p>Оқу ресурстары</p>	<p>Әдебиет: 1. Негізгі: – Құлжабаева Ж.О. Халықаралық жария құқық. Жалпы және ерекше бөлімдер. Алматы, 2018 ж. – Практикум по международному праву/Отв. Ред. Проф. Г.В.Игнатенко, проф, С.Ю.Марочкин, проф. О.И.Тиунов.-М, 2018 г. – Бекашев К.А., Волосов М.Е. Международное публичное право. Практикум, схемы – М, 2019 г.</p>	

	<p>Қосымша:</p> <ul style="list-style-type: none"> – Ю.М.Колосов, В.И.Кузнецов. Международное право –М, 2015 г. – Сорокина А.В. Международное право. П-2017 г. – Под. Ред. д.ю.н. проф М.А.Сарсембаев, О.Н. Сафонова. Тематика контрольных и курсовых работ по международному публичному праву А-2018 г. – М.А. Сарсембаев Международное право. А-2018 г. – Курс международного права. М-2019 г. <p>Интернет-ресурстар</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. http://elibrary.kaznu.kz/ru 2. https://adilet.zan.kz/kaz/ 3. https://blog.agrokebety.com/ponyatiye-agrarnogo-prava
--	--

<p>Пәннің академиялық саясаты</p>	<p>Пәннің академиялық саясаты әл-Фараби атындағы ҚазҰУ-дың Академиялық саясатымен және академиялық адалдық Саясатымен айқындалады.</p> <p>Құжаттар Univer ИЖ басты бетінде қолжетімді.</p> <p>Ғылым мен білімнің интеграциясы. Студенттердің, магистранттардың және докторанттардың ғылыми-зерттеу жұмысы – бұл оқу үдерісінің тереңдетілуі. Ол тікелей кафедраларда, зертханаларда, университеттің ғылыми және жобалау бөлімшелерінде, студенттік ғылыми-техникалық бірлестіктерінде ұйымдастырылады. Білім берудің барлық деңгейлеріндегі білім алушылардың өзіндік жұмысы заманауи ғылыми-зерттеу және ақпараттық технологияларды қолдана отырып, жаңа білім алу негізінде зерттеу дағдылары мен құзыреттіліктерін дамытуға бағытталған. Зерттеу университетінің оқытушысы ғылыми-зерттеу қызметінің нәтижелерін дәрістер мен семинарлық (практикалық) сабақтар, зертханалық сабақтар тақырыбында, силлабустарда көрініс табатын және оқу сабақтары мен тапсырмалар тақырыптарының өзектілігіне жауап беретін ОБӨЗ, БӨЗ тапсырмаларына біріктіреді.</p> <p>Сабаққа қатысуы. Әр тапсырманың мерзімі пән мазмұнын іске асыру күнтізбесінде (кестесінде) көрсетілген. Мерзімдерді сақтамау баллдардың жоғалуына әкеледі.</p> <p>Академиялық адалдық. Практикалық/зертханалық сабақтар, БӨЖ білім алушының дербестігін, сыни ойлауын, шығармашылығын дамытады. Плагиат, жалғандық, шпаргалка пайдалану, тапсырмаларды орындаудың барлық кезеңдерінде көшіруге жол берілмейді. Теориялық оқыту кезеңінде және емтихандарда академиялық адалдықты сақтау негізгі саясаттардан басқа «Қорытынды бақылауды жүргізу Ережелері», «Ағымдағы оқу жылының күзгі/көктемгі семестрінің қорытынды бақылауын жүргізуге арналған Нұсқаулықтары», «Білім алушылардың тестілік құжаттарының көшіріліп алынуын тексеру туралы Ережесі» тәрізді құжаттармен регламенттеледі.</p> <p>Инклюзивті білім берудің негізгі принциптері. Университеттің білім беру ортасы гендерлік, нәсілдік/этникалық тегіне, діни сенімдеріне, әлеуметтік-экономикалық мәртебесіне, студенттің физикалық денсаулығына және т.б. қарамастан, оқытушы тарапынан барлық білім алушыларға және білім алушылардың бір-біріне әрқашан қолдау мен тең қарым-қатынас болатын қауіпсіз орын ретінде ойластырылған. Барлық адамдар құрдастары мен курстастарының қолдауы мен достығына мұқтаж. Барлық студенттер үшін жетістікке жету, мүмкін емес нәрселерден гөрі не істей алатындығы болып табылады. Өртүрлілік өмірдің барлық жақтарын күшейтеді.</p> <p>Барлық білім алушылар, әсіресе мүмкіндігі шектеулі жандар, телефон 87784272744 /e-mail ainash.akim@gmail.com кеңестік көмек ала алады.</p> <p>МООС интеграциясы (massive openonline course). МООС-тың пәнге интеграциялануы жағдайында барлық білім алушылар МООС-қа тіркелуі қажет. МООС модульдерінің өту мерзімі пәнді оқу кестесіне сәйкес қатаң сақталуы керек.</p> <p>Назар салыңыз! Әр тапсырманың мерзімі пәннің мазмұнын іске асыру күнтізбесінде (кестесінде) көрсетілген, сондай-ақ МООС-та көрсетілген. Мерзімдерді сақтамау баллдардың жоғалуына әкеледі.</p>
--	--

БІЛІМ БЕРУ, БІЛІМ АЛУ ЖӘНЕ БАҒАЛАНУ ТУРАЛЫ АҚПАРАТ

Оқу жетістіктерін есептеудің баллдық-рейтингтік әріптік бағалау жүйесі				Бағалау әдістері
Баға	Баллдардың сандық баламасы	% мәндегі баллдар	Дәстүрлі жүйедегі баға	<p>Критериалды бағалау – айқын әзірленген критерийлер негізінде оқытудың нақты қол жеткізілген нәтижелерін оқытудан күтілетін нәтижелерімен ара салмақтық процесі. Формативті және жиынтық бағалауға негізделген.</p> <p>Формативті бағалау – күнделікті оқу қызметі барысында жүргізілетін бағалау түрі. Ағымдағы көрсеткіш болып</p>
А	4,0	95-100	Өте жақсы	
А-	3,67	90-94		

B+	3,33	85-89	Жақсы	табылады. Білім алушы мен оқытушы арасындағы жедел өзара байланысты қамтамасыз етеді. Білім алушының мүмкіндіктерін айқындауға, қиындықтарды анықтауға, ең жақсы нәтижелерге қол жеткізуге көмектесуге, оқытушының білім беру процесін уақтылы түзетуге мүмкіндік береді. Дәрістер, семинарлар, практикалық сабақтар (пікірталастар, викториналар, жарыссөздер, дөңгелек үстелдер, зертханалық жұмыстар және т.б.) кезінде тапсырмалардың орындалуы, аудиториядағы жұмыс белсенділігі бағаланады. Алынған білім мен құзыреттілік бағаланады. Жиынтық бағалау – пән бағдарламасына сәйкес бөлімді зерделеу аяқталғаннан кейін жүргізілетін бағалау түрі. БӨЖ орындаған кезде семестр ішінде 3-4 рет өткізіледі. Бұл оқытудан күтілетін нәтижелерін игеруді дескрипторлармен арақатынаста бағалау. Белгілі бір кезеңдегі пәнді меңгеру деңгейін анықтауға және тіркеуге мүмкіндік береді. Оқу нәтижелері бағаланады.	
B	3,0	80-84	Жақсы	Формативті және жиынтық бағалау	% мәндегі баллдар
B-	2,67	75-79		Дәрістердегі белсенділік	5
C+	2,33	70-74		Практикалық сабақтарда жұмыс істеуі	20
C	2,0	65-69		Өзіндік жұмысы	25
C-	1,67	60-64		Жобалық және шығармашылық қызметі	10
D+		55-59	Қанағаттанарлық	Қорытынды бақылау (емтихан)	40
D		50-54		ЖИЫНТЫҒЫ	100
FX	0,5	25-49		Қанағаттанарлықсыз	
F	0	0-24			

Оқу курсының мазмұнын іске асыру күнтізбесі (кестесі). Оқытудың және білім берудің әдістері.

Аптасы	Тақырып атауы	Сағат саны	Макс. балл
Модуль I. Халықаралық құқық түсінігі мен қағидалары			
1	Д 1. Халықаралық және ішкі мемлекеттік құқықтардың арақатынасы СС 1. Халықаралық және ішкі мемлекеттік құқықтардың арақатынасы 1. Халықаралық қатынастардың жүйеленуі және үдемелі дамуы. 2. Халықаралық жария және халықаралық жеке құқық. 3. Халықаралық және ішкі мемлекеттік құқықтардың арақатынасы	1 2	7
2	Д 2. Халықаралық жария құқықтың қайнар көздері. СС 2. Халықаралық жария құқықтың қайнар көздері 1. Халықаралық құқықтық нормалар ұғымы және оның белгілері. 2. Халықаралық құқықтық нормалардың жіктелуі. 3. Халықаралық жария құқықтың қайнар көздері ұғымы және түрлері. СОӨЖ 1. СӨЖ 1 орындау бойынша кеңестер	1 2	7
3	Д 3. Халықаралық жария құқықтың субъектілері СС 3. Халықаралық жария құқықтың субъектілері 1. Халықаралық құқық субъектілері ұғымы және түрлері 2. Халықаралық құқықтағы тану институты. 3. Халықаралық құқықмирасқорлық институты. СӨЖ 1. Осы заманғы халықаралық құқық ұғымы. Бақылау жұмысы.	1 2	7 25
4	Д 4. Халықаралық шарттар құқықтары СС 4. Халықаралық шарттар құқықтары 1. Халықаралық жария құқықтың бір саласы-халықаралық шарттар құқықтары 2. Халықаралық шарттардың құқықтық табиғаты 3. Халықаралық шарттарды жасаудың негізгі сатылары 4. Халықаралық шарттардың әрекет етуі және тоқтатылуы 5. Халықаралық шарттардың жарамсыздығы	1 2	7
5	Д 5. Халықаралық ұйымдар құқығы. СС 5. Халықаралық ұйымдар құқығы.	1 2	7

	1.Құқықтың бір саласы-халықаралық ұйым құқығы. 2.Халықаралық ұйымдар ұғымы және құқықтық табиғат. 3.Халықаралық ұйымдардың даму тарихы. БҰҰ-ның алғашқы бейнесі-Ұлттар Лигасының құқықтық табиғаты.		
МОДУЛЬ 2 Халықаралық құқықтық тану және құқықтық сабақтастық			
6	Д 6. Халықаралық құқықтағы жауапкершілік	1	
	СС 6. Халықаралық құқықтағы жауапкершілік 1.Халықаралық -құқықтық жауапкершілік ұғымы. 2.Мемлекеттердің халықаралық-құқықтық жауапкершілігінің негіздері. 3.Мемлекеттердің халықаралық құқық бұзушылығын жүйелеу. 4.Мемлекеттердің халықаралық-құқықтық жауапкершілігінің түрлері мен нысандары. 5.Мемлекеттердің жауапкершілігін болғызбайтын жағдаяттар. 6.Халықаралық ұйымдардың жауапкершілігі 7.Жеке тұлғалардың халықаралық қылмыстық жауапкершілігі. СӨЖ 2. СӨЖ 2 орындау бойынша кеңестер	2	7
7	Д 7. Дипломатикалық құқық	1	
	СС 7. Дипломатикалық құқық 1.Өркениетті әлемдегі дипломатия ұғымы. Дипломатиялық құқық ұғымы және қайнар көздері. 2.Сыртқы қатынас органдары. 3.Дипломатиялық өкілдіктердің міндеттері артықшылықтары және имунитеттері. СӨЖ 2. Халықаралық құқықтағы жауапкершілік талдау (дебат).	2	8
			25
Аралық бақылау I			100
8	Д 8. Халықаралық қылмыстық құқық.	1	
	СС 8. Халықаралық қылмыстық құқық 1.Халықаралық қылмыстық құқық ұғымы. 2.Біріккен Ұлттар Ұйымының халықаралық қылмыстық құқықты дамытудағы рөлі. 3.Халықаралық сипаттағы қылмыстық істер және олармен күресудегі мемлекеттердің міндеттемелері. 4.Қылмыстық істермен күрестегі халықаралық ынтымақтастық. 5.Қылмыскерлерді ұстап берудің мәселелері. СӨЖ 3. СӨЖ 3 орындау бойынша кеңестер	2	6
9	Д 9. Халықаралық қауіпсіздік құқығы.	1	
	СС 9. Халықаралық қауіпсіздік құқығы 1. Халықаралық қауіпсіздік құқығының түсінігі, қағидалары және міндеттері 2. Ұжымдық қауіпсіздік түсінігі және оның түрлері 3. Қарусыздану және қаруды ішінара қысқарту. 4. Қарулану жарысын тоқтату шаралары. 1968 ж. Ядролық қаруды таратпау туралы келісім 5. Одақтас емес қозғалыс және халықаралық қауіпсіздік. СӨЖ 3. Халықаралық құқықтағы адам құқықтарын қорғау (презентация, реферат).	2	6
			25
10	Д 10. Халықаралық құқықтағы аумақ және басқа да кеңістік мәселелері.	1	
	СС 10. Халықаралық құқықтағы аумақ және басқа да кеңістік мәселері 1.Халықаралық құқықтағы аумақ ұғымы және оның түрлері. 2.Мемлекеттік шекаралар. 3.Халықаралық өзендер мен бұғаздар. 4.Антарктика мен Арктиканың халықаралық құқықтық режимі. 5.Аумақтық дауларды шешу әдістері.	2	6
МОДУЛЬ 3 Халықаралық қатығыстарды бейбіт жолмен шешу жолдары			
11	Д 11. Халықаралық гуманитарлық құқық	1	
	СС 11. Халықаралық гуманитарлық құқық 1. Халықаралық гуманитарлық құқықтың түсінігі мен мазмұны 2. Халықаралық гуманитарлық құқықтың қайнар көздері 3. Халықаралық гуманитарлық құқық принциптерінің жүйесі 4. Халықаралық гуманитарлық құқықтағы халықаралық ұйымдар	2	6
12	Д 12. Халықаралық ғарыш құқығы	1	
	СС 12. Халықаралық ғарыш құқығы 1.Халықаралық ғарыш құқығы ұғымы және оның қайнар көздерінің жүйесі. 2.Ғарыш кеңістігі мен аспан денелерінің құқықтық режимі. 3.Ғарышкерлердің құқықтық режимі. 4.Ғарыш объектілерінің құқықтық режимі. 5.Экипаж бен ғарыш объектісінің юрисдикция және бақылау мәселелері. 6.Халықаралық ғарыш құқығындағы жауапкершілік және сақтандыру институты.	2	6

	7.Байқоңыр ғарыш айлағын пайдаланудың құқықтық проблемалары.		
13	Д 13. Халықаралық теңіз құқығы	1	
	СС 13. Халықаралық теңіз құқығы 1 Халықаралық теңіз құқығы түсінігі. 2 Халықаралық теңіз құқығының қайнар көздері 3 Халықаралық теңіз құқығының қағидалары 4 Халықаралық теңіз құқығының халықаралық ұйымдары	2	6
	СӨЖ 4. СӨЖ 4 орындау бойынша кеңестер		
14	Д 14. Халықаралық экологиялық құқық және ТДМ.	1	
	СС 14. Халықаралық экологиялық құқық және ТДМ. ТДМ бойынша нәтижені барынша арттыру мақсатында олардың сапалы қатысуын қамтамасыз ету үшін мемлекет, азаматтық қоғам, бизнес қоғамдастық, халықаралық ұйымдар және басқа да мүдделі тараптар арасындағы диалогты жалғастыру. 1.Халықаралық экологиялық құқық түсінігі және оның мазмұны 2. Халықаралық экологиялық құқықтың қайнар көздері 3. Халықаралық экологиялық құқық принциптерінің жүйесі 4. Халықаралық экологиялық құқықтағы халықаралық ұйымдар	2	6
	СӨЖ 5. Мемлекеттер арасындағы халықаралық экономикалық ынтымақтастық салыстырмалы құқықтық талдау (жазбаша тапсырмасы).		25
15	Д 15. Мемлекеттер арасындағы ынтымақтастықтың халықаралық-құқықтық нысандары. Қазақстандағы ТДМ БҰҰДБ.	1	
	СС 15. Мемлекеттер арасындағы ынтымақтастықтың халықаралық-құқықтық нысандары. Қазақстандағы ТДМ БҰҰДБ. 1. Туризм саласындағы халықаралық-құқықтық ынтымақтастық. 2. Дүниежүзілік туристік ұйым (ДСҰ) 3. ДСҰ-ның міндеттері. 4. ДСҰ-ның мақсаттары мен бағыттары.	2	8
Аралық бақылау 2			100
Қорытынды бақылау (емтихан)			100
Пән үшін жиынтығы			100

**ЖИЫНТЫҚ БАҒАЛАУ РУБРИКАТОРЫ
ОҚУ НӘТИЖЕЛЕРІН БАҒАЛАУ КРИТЕРИЙЛЕРІ**

«Мемлекеттер арасындағы халықаралық экономикалық ынтымақтастық салыстырмалы құқықтық талдау» жазбаша тапсырмасы (АБ 100%-ның 25%)

Критерий	«Өте жақсы» 20-25 %	«Жақсы» 15-20%	«Қанағаттанарлық» 10-15%	«Қанағаттанарлықсыз» 0-10%
Мемлекеттер арасындағы ынтымақтастықтың халықаралық-құқықтық нысандары теориялары мен тұжырымдамаларын түсінуі	Халықаралық құқықтағы халықаралық ынтымақтастық туралы теорияларды, тұжырымдамаларды терең түсіну. Негізгі дереккөздерге тиісті және орынды сілтемелер (дәйексөздер) беріледі.	Халықаралық құқықтағы халықаралық ынтымақтастық туралы теориялары мен тұжырымдамаларын түсінуі. Негізгі дереккөздерге тиісті және орынды сілтемелер (дәйексөздер) беріледі.	Халықаралық құқықтағы халықаралық ынтымақтастық туралы теориялар мен тұжырымдамаларды шектеулі түсіну. Негізгі дереккөздерге тиісті және орынды сілтемелер (дәйексөздер) беріледі.	Халықаралық құқықтағы халықаралық ынтымақтастық туралы теорияларды, тұжырымдамаларды үстірт түсіну/ түсінбеушілік. Негізгі дереккөздерге тиісті және орынды сілтемелер (дәйексөздер) берілмейді.
Халықаралық экономикалық ынтымақтастық мемлекеттер арасындағы қатынастардың негізгі мәселелерін ұғынуы	Халықаралық құқықтағы халықаралық ынтымақтастық мемлекеттер арасындағы салыстыруды жақсы байланыстырады. Аргументтерді эмпирикалық зерттеудің дәлелдерімен тамаша негіздеу (мысалы, салыстырмалы құқықтық немесе статистикалық талдау негізінде).	Халықаралық құқықтағы халықаралық ынтымақтастық байланыстарды салыстыруды байланыстырады. Аргументтерді эмпирикалық зерттеудің дәлелдерімен күшейтеді.	Халықаралық конвенцияларды салыстыруда байланысы шектеулі. Эмпирикалық зерттеулердің дәлелдерін шектеулі қолдану.	Халықаралық құқықтағы халықаралық ынтымақтастық салыстыруда байланысы шамалы немесе жоқ. Эмпирикалық зерттеулерді аз немесе мүлдем қолданбайды.
Саясат ұсынысы немесе практикалық ұсынымдар / ұсыныстар	Халықаралық ынтымақтастық бойынша сауатты саяси және/немесе практикалық ұсынымдар мен ұсыныстар ұсынады.	Халықаралық ынтымақтастықты арттыру бойынша кейбір саяси және/немесе практикалық ұсынымдарды және ұсыныстарды ұсынады	Қазақстанда халықаралық ынтымақтастықты арттыру бойынша шектеулі саясат және практикалық ұсынымдар. Ұсынымдар маңыздылау емес, мұқият талдауға негізделмеген және таяз.	Қазақстанда халықаралық ынтымақтастықты арттыру бойынша саясат пен практикалық ұсынымдар аз немесе мүлдем жоқ немесе өте төмен сападағы ұсынымдар.
Жазу, APA style	Жазу айқындықты, нақтылықты және дұрыстығын көрсетеді. APA style-ды қатаң ұстанады.	Жазу айқындықты, нақтылықты және дұрыстығын көрсетеді. Негізінен APA style-ды ұстанады.	Жазуда кейбір негізгі қателер бар және анықтықты жақсарту қажет. APA style-ды ұстануда қателіктер бар.	Жазғаны түсініксіз, мазмұнына ілесу қиын. APA style-ды ұстануда көптеген қателіктер бар.

Декан _____ Л. Байдельдинов

Кафедра меңгерушісі _____ А. Куаналиева

Дәріскер _____ А. Есекеева

Глоссарий

Халықаралық құқық осы заманғы халықаралық құқықтың бір саласы.	Мемлекеттер арасындағы әр түрлі саяси, экономикалық және өзге де қатынастарды, сондай-ақ халықаралық қатынастарға қатысушы басқа да құрылымдарды реттейтін құқықтың бір бөлімі.
Қағидалар	Қандай да бір жүйенің негізін қалайтын идеялар, нақты жүйенің барлық нормалары бағынатын, әрекеті көлемді нормалар.
Халықаралық құқықтық нормалар	Бұл халықаралық жария құқық субъектілері тәртіптерінің белгілі бір ережелері
Халықаралық құқықтың қайнар көздері	Халықаралық құқық субъектілерінің келісілген еркінбiлдiретiн халықаралық құқық нормаларына айналған нысандар.
Индивид	Бұл жеке адам, жеке өмір сүретін тірі тіршілік
De-jure	Бұл толық көлемдегі заңдық салдар туындағанда, құқық бойынша, тұтастай ресми тану.
De-facto	Тануы көпжылдық қатынастар орнатуға, экономикалық және әкімшілік сипаттағы шарттар жасасуға міндеттейтін тану.
Ad hoc	Субъектінің танылуы жоқ, мемлекетке туындаған мәселелерді реттеу үшін белгілі бір қатынастарға түсу, яғни фактілік сипаттағы мойындау.
Құқықмирасқорлық	Бұл бір субъектінің құқықтары мен міндеттерінің белгілі оқиғалар мен жағдайлардың туындауы нәтижесінде екінші біреуге өтуі.
Халықаралық шарттар ұғымы	Шарттық-құқықтық нормалар жиынтығын құрайтын, халықаралық шарттардың жасалу тәртібін, жарамдылық шарттарын, әрекет етуі мен тоқтатылуын айқындайтын халықаралық жария құқықтың бір саласы.
Халықаралық шарт	Бұл халықаралық құқық субъектілерінің, ең алдымен және негізгі орайда мемлекеттер еріктерінің келісілген көрінісі, ол тараптардың өзара мүдделі мәселелері бойынша жасалады және қатынастарды халықаралық құқықтың негізгі қағидаларына сай, өзара құқықтар мен міндеттерді жасау жолымен реттейтін шарттық ережелер
Pacta sunt servanda	“шарттар орындалуы тиіс” деген рим құқығынан алынған шарттар құқығының негізгі ережесі.
Халықаралық шарттарды жасау дегеніміз	Бірнеше жүйелі сатылардан құрылатын күрделі процесс.
Парафирлеу	Шарттың түпнұсқасын жасау.

Депоненттеу	Бекіту грамоталарымен алмасу.
Промульгациялау	Шартты жариялау.
Шарт мәтінін қабылдау	Дауыс берудің қажетті рәсімі, оның көмегімен мемлекеттердің немесе халықаралық ұйымдардың өкілетті тұлғалары мәтінімен келісілетіндіктерін білдіру.
Мәтәннің түпнұсқалығын бекіту	Шарттың қабылданған мәтіні түпкілікті деп танылатын рәсім (грек сөзі authentikos–түпнұсқа, алғашқы қайнар көзден шығады деген мағынаны білдіреді).
Ad referendum	Мемлекеттің шарттың өзіне міндетті екендігімен келісу әдісі.
Ескерту дегеніміз	Мемлекеттің кез келген нысанда және кез келген атауда жасайтын бір тарапты жариялауы.
Ратификациялау	Бекітушарт процессінің маңызды сатыларының бірі, ол мемлекеттік биліктің жоғары органының халықаралық шартты бекітуін көрсетеді.
Халықаралық жариялаудан басқа ішкі мемлекеттік промульгация	Ол қатысушы мемлекеттің бұқаралық ақпарат құралдарында халықаралық шартты ресми жариялау.
Депозитарий	бір немесе бірнеше мемлекеттер, халықаралық ұйымдар немесе осындай ұйымның бас атқарушы лауазымды адамы.
Депозитке беру деп	Депозитарийге халықаралық шарттың, бекіту грамоталарының, халықаралық шартқа қосылу туралы құжаттардың немесе шарттың бұзылғаны туралы құжаттардың түпнұсқасымен сақтауға беруді айтамыз.
Халықаралық шарттардың өз күшіне енуі дегеніміз	Шарт тараптарының қатысушылар ретінде заңды құқықтар мен міндеттерге ие болуы.
Шарттың әрекет етуінің тоқтатылуы дегеніміз	Халықаралық құқыққа сәйкес барлық құқықтық қатынастардың тоқтауы.
Консенсус	Шешімдерді дайындау мен қабылдау рәсімі, оған мүше мемлекеттердің позициясын дауыс бермей-ақ уйлестіру және қабылданатын шешімдерге толықтай алғанда қарсылықтардың болмауы.
Халықаралық ұйым	Бұл белгілі бір міндеттерді орындау үшін халықаралық шарт негізінде құрылған, тұрақты әрекет ететін органдар жүйесі бар, халықаралық құқық субъектілігіне және халықаралық құқық номалары мен қағидалары негізінде құрылған мемлекеттердің тұрақты бірлестігі.
БҰҰ Бас Ассамблеясы	Оның барлық мүшелерінен тұратын Біріккен Ұлттар Ұйымының басты органы.
Хатшылық	БҰҰ-ның әкәмшілік органы

Халықаралық құқықтағы жауапкершілік	Бұл халықаралық құқықтық міндеттемелерді бұзған жағдайда халықаралық құқық субъектілері үшін туындайтын заңдық салдар.
Зиян (залал)	Мемлекеттің құқыққа қайшы тәртібінің салдары.
Реституция	Бір мемлекеттің аумағынан тартып алынып, келесі бір мемлекетке шығарылған мүлікті қайтару.
Субституция	Егер заттарды қайтара алмаған жағдайда келісім бойынша соған тең бағалы немесе жақын келетін затпен қайтару.
Репрессалий	Басқа мемлекеттің бұзған өзінің құқықтарын қалпына келтіруге бағытталған мемлекеттердің мәжбүрлеу әрекеттері.
Абсолюттік жауапкершілік	Бұл мемлекеттің жауапкершілігі. Мемлекет өзінің органдары арқылы халықаралық аренаға шығады, яғни мемлекет өзінің атқарушы, заң шығарушы, сот органдарының барлығының әрекеті үшін жауап береді.
Реторсия	Бұл мемлекеттің басқа мемлекеттің жеке және заңды тұлғаларын кемсітетін актісіне жауап беруге жасалған құқыққа сай мәжбүрлеу әрекеті.
Ресторация	Құқық бұзушы мемлекеттің бұрынғы жағдайда қалпына келтіруі мен соған байланысты барлық жағымсыз салдарды көтеруі.
Қандық құқық	Тууына байланысты азаматтық алу (jus sanguinis).
Топырақ құқығы	Туған жеріне байланысты азаматтық алу (jus soli).
Азаматтыққа алу	Мүдделі адамның өтініші бойынша белгілі бір мемлекеттің азаматтыққа қабылдауы.
Оптация	Бір мемлекеттен екінші мемлекеттің қарамағына көшкен жердің халқының қай мемлекеттің азаматтығын өзі таңдап алуы.
Трансферт	Бір мемлекеттен екінші бір мемлекетке өтетін аумақтың халқын беру, соған орай бір азаматтықтан екінші азаматтыққа өту.
Дипломатиялық құқық	Бұл халықаралық қатынасқа қатысушы халықаралық құқық субъектілерінің еркін білдіретін қағидалар мен нормалардың халықаралық құқық субъектілерінің келісім және қамтамасыз ету нәтижелерінде бекітетін жиынтығы. Бейбітшілік пен бейбіт қатар өмір сүруді қолдау және нығайту мақсатындағы ресми органдарының жағдайы мен қызметін реттейді.
Дискриминация	Біреулердің басқа біреудің құқықтарына қысым жасауын білдіретін жалпы құқықтық термин. негізінде ішкі құқықта да, халықаралық құқықта да кемсітушілікке тыйым салынған.
Дипломатия	Бұл мемлекеттің сыртқы саясатының, халықаралық қызметінің құрамдас бір бөлігі.
Агреман	Бір елдің дипломатиялық өкілі ретінде белгілі бір адамды тағайындауға екінші бір елдің алдын-ала келісім беруі.
Арнайы миссиялар	Сыртқы қатынастардың шетелдегі уақытша органдарының бір түрі, ол араларында айқындалатын нақты міндеттерді

	орындауы үшін бір мемлекеттің екінші мемлекетке жіберетін өкілдерінен тұратын миссиялар.
Консулдық құқық	Бұл консулдық мекеменің құқықтық жағдайын, консулдың лауазымды адамдарын тағайындауды, қызметтерін, артықшылықтары мен иммунитеттерін реттейтін қағидалар мен нормалар жиынтығы.
Консул	Бұл басқа бір мемлекеттің белгілі бір аумағына келісіммен тағайындалатын мемлекеттің лауазымды адамы, ол осы ауданда өз мемлекетінің, заңды және жеке тұлғаларының мүдделерін қорғайды, саяси, экономикалық, ғылыми, мәдени және басқа да байланыстарды дамытуға жәрдемдеседі.
Бас консул	Бас консулдың басшысы, оның құқықтық жағдайы консул жағдайымен ұқсас.
Штаттан тыс консул	өз міндеттерін орындаған кездерінде ғана берілетін жеке басына қол сұғылмаушылықты қоспағанда, штаттағы консулдар сияқты артықшылықтар мен иммунитеттерді пайдаланушы консул.
Жеке консул	Дипломатиялық өкілдіктен дербес консулдық мекемені басқаратын адам.
Консулдық экзекватура	Консулдық орналасқан мемлекеттің консулдық мекеме басшысының өз міндеттерін атқару үшін нақты консулдық округке баруына рұқсат беретін құжат. Консулдық экзекватура беру тәртібі консулдық орналасқан елдің ұлттық заңдарымен айқындалады.
Ұжымдық қауіпсіздік	Бұл БҰҰ-ның Жарғысында бекітілген халықаралық бейбітшілік пен қауіпсіздікті қолдау мақсатында және осы әмбебап ұйым мен басқа ацмақтық ұйымдар аясында бейбітшілікке қауіп төндіретін және басқыншылық актілерінің немесе бейбітшілікті бұзатын басқа қауіп-қатердің алдын алу және жою үшін мемлекеттердің жүзеге асыратын ортақ іс-әрекеттерінің жүйесі.
Ядросыз аймақ	Бұл халықаралық шарт негізінде ядролық қарудан бос болатын аумақ.
Блоктарға қосылмау қозғалысы	Бұл сыртқы саяси бағыт, оған қандай да бір әскери одақтарға немесе топтарға қосылудан бас тарту сипаты.
Ашық теңіз	Бұл Әлемдік мұхиттың кең байтақ кеңістігі, оған қандай да болсын бір мемлекеттің дербестігі таралмайды.
Жанасып жататын аймақ	Бұл аумақтық теңіздің сыртқы шекарасынан тыс жатқан, ені 24 миль болатын, аумақтық теңіздің ені өлшенетін бастапқы сызықтардан есептелетін теңіз кеңістігінің белдеуі.
Коггинеттік қайран	Бұл жағалаудағы мемлекеттің аумақтық теңізінің сыртқы су асты шекарасының шегінен немесе құрлықтың сыртқы су асты шекарасымұндай қашықтыққа таралмайтын аумақтық теңіздің

	ені өлшенетін бастапқы сызыққа 200 мильдей жетпейтін теңіздің түбі мен оның қойнауы.
Ерекше экономикалық аймақ	Бұл аумақтық теңіздің сыртқы шекарасынан тыс жатқан және оған ені 200 мильдей қабысатын, аумақтық теңіздің ені өлшенетін сызықтан есептелетін теңіз кеңістігінің белдеуі.
Плебисцит	Бұл қандай да бір мәселе бойынша халықтың пікірін білу мақсатында бүкілхалықтық сауал жүргізу.
Халықаралық бұғаздар	Бұлар барлық мемлекеттердің халықаралық кеме қатынасы мен әуе навигациясында барлық тулардың теңдігі негізінде пайдаланылатын әлемдік су жолдарының ажырамас құрамдас бөлігі болып табылатын теңіздер мен мұхиттарды қосатын бұғаздар.
Халықаралық каналдар	Бұлар халықаралық қарқынды кеме қатынасы жолында орналасқан және халықаралықкелісімдерге, халықаралық құқықтың көпшілік таныған қағидалары мен нормаларына сәйкес және каналдардың меншік иелері болып табылатын мемлекеттердің ешқандай кемсітушіліксіз пайдаланатын теңіздер мен мұхиттарды қосатын жасанды құрылыстар.
Антарктика	Жер шарының Оңтүстік полюстың айналасына орналасқан ауданы.
Халықаралық ғарыш құқығы	Бұл халықаралық құқық субъектілерінің ғарыш кеңістігін, аспан денелерін қоса алғанда, зерттеу және пайдалану қызметтеріне байланысты олардың арасындағы қатынастарды реттейтін құқықтық нормалар мен қағидалар жиынтығын көрсететін осы заманғы халықаралық құқықтың бір саласы.
Ғарыш кеңістігі	Бұл Жер шарының ауа қабаты шегінен тыс орналасқан кеңістік, оның құқықтық режимі халықаралық ғарыш құқығымен айқындалады.
Халықаралық әуе құқығы	Бұл құқықтық нормалар мен институттар жиынтығын көрсететін, әуе кеңістігін пайдалану және әуе қатынастарын ұйымдастыру жөніндегі мемлекеттер арасындағы қатынастарын ұйымдастыру жөніндегі мемлекеттер арасындағы қатынастарды реттейтін осы заманғы халықаралық құқықтың бір саласы.
Халықаралық теңіз құқығы	Бұл сауда саласында, сондай-ақ әскери теңіз жүзулерінде, әлемдік мұхиттаәлемдік мұхитта минералды ресурстарды өндіру, зерттеу, игеру қатынастарында және басқа да қызмет түрлерінде қалыптасатын құқықтық нормалар мен институттар жиынтығын көрсететін осы заманғы халықаралық құқықтың бір саласы.
Жағалаудағы аймақ	Жағаға жақын мемлекеттің аумағында немесе аумақтық теңіз шегінде тиісті ережелерді бұзудың алдын алу мақсатында

	бақылау жасау үшін аумақтық судың сыртқы шекарасына жақын белгіленген, ашық теңіз ауданы.
Балық аулайтын аймақ	Жағалық мемлекет судағы, теңіз түбін жабатын, теңіз түбіндегі және оның қойнауындағы тірі қорларды барлау, өңдеу және сақтау, сондай-ақ осы қорларды басқару мақсатында егемендік немесе заңды құқығын жүзеге асыратын аумақтық теңіз сыртындағы және оған жақын жатқан аудан.
Халықаралық есеп айырысу туралы келісімдер	Бұлар төлемдер жүргізу, тәртібі туралы келісімдер: төлемдік, клирингтік және төлемкрилингтік келісімдер
Халықаралық несиешарттары	Бұлар экономикалық әріптестер арасында жасалатын келісім, оған сәйкес бір тарап – несиешаруші екінші тарапқа – борышқорға белгілі бір ақша немесе тауар береді, ал борышқор белгілі бір мерзім ішінде қарыз сомасын қайтаруға және несиешаруші пайдаланғаны үшін сыйақы төлеуге міндеттенеді.
ГАТТ келісімі	Бұл халықаралық сауда кодексі.
Халықаралық гуманитарлық құқық	Бұл ізгілік қағидаларына негізделген және қарулы қақтығыстар салдарын шектеуге бағытталған құқықтық нормалар мен институттардың жиынтығы.

ДӘРІСТЕР КОНСПЕКТІСІ

1-тақырып. Қазіргі халықаралық құқық құқықтың ерекше жүйесі ретінде және оның мазмұны.

Сабақтың мақсаты мен міндеті: жалпы студенттерге құқық жүйесінде халықаралық құқықтың алатын орны туралы түсініктерін қалыптастыру,

Негізгі сұрақтар:

1. Халықаралық құқық және халықаралық қатынас, олардың арасындағы байланыс және бір – бірімен қарым – қатынасы туралы мағлұмат беру.
2. Халықаралық қатынас және халықаралық құқық. Халықаралық құқық және халықаралық қатынас, олардың арасындағы байланыс және бір – бірімен қарым – қатынасы.
3. Халықаралық құқық халықаралық қатынастарды реттеуші заңды нормалардың жиынтығы ретінде.
4. Халықаралық құқық құқықтың ерекше жүйесі ретінде.
5. Субъектілердің ерекшеліктері, нормаларды жүзеге асыру және қалыптастыру процесі, сонымен қатар оны қамтамасыз ету тәсілдері. Халықаралық – құқықтың мәжбүрлеу шаралары.

Халықаралық құқық – мемлекеттер арасындағы әр түрлі саяси, экономикалық және өзге де қатынастарды, сондай-ақ халықаралық қатынастарға

қатысушы басқа да құрылымдарды реттейтін құқықтың бір бөлімі. Ол құқықтың ерекше жүйесі ғана емес, ішкі мемлекеттік құқықтың барлық өзге салаларынан едәуір айырмашылығы бар. Халықаралық құқық халықаралық қатынастарды реттейтін шарттық және нормалар мен қағидалар жүйесін және мемлекеттің салыстырмалы келісілген еркін көрсетеді.

Халықаралық құқықты ұстану халықаралық құқықтың шебері мен нысандарында мемлекеттің жеке, сондай-ақ ұжымдық шаралар арқылы қамтамасыз етіледі.

Құқыққа берілетін анықтама халықаралық құқықты да қамтиды, тек анықтаманың әрбір белгілерінің халықаралық құқықта өзіндік ерекшеліктері болуы керек. Мәселен, халықаралық құқыққа әдеттегі құқықтың белгілері тән болып келеді: мемлекеттік-еріктік сипаттағы құбылыс; белгілі бір қоғамдық қатынастарды заң нормалары реттейді; мәжбүрлеу арқылы; халықаралық құқықтық нормаларды ұстануды қамтамасыз етеді. Сөйте тұра, халықаралық құқықтың өзіне тән ерекшеліктері бар.

Реттеу пәні. Халықаралық құқық өзінің генетикалық және мәні жағынан мемлекетпен байланысты болғанына қарамастан, жеке бір мемлекеттің құқығы болып есептелмейді, сондай-ақ мемлекеттегі жоғары құқық болып табылмайды. Ол мемлекеттердің өзара қатынасын бекітуші және қамтамасыз етуші мемлекетаралық құқық болып табылады.

Мұндай қатынас белгілі болғанындай, мемлекеттер арасындағы саяси, экономикалық және өзге де қатынастарды жанап өтеді, олар өздерінің таптық табиғатына, саяси сипатына, ішкі құрылымдарына, аумағының құрамына, халқының санына қарай әр түрлі болады. Халықаралық құқықтың пәнін халықаралық құқықтық қатынастардан айыра білу қажет. Халықаралық-құқықтық қатынастардың объектісі – бұл халықаралық қатынастың жалпыға белгілі қағидалары мен нормаларының негізінде құқық субъектілерінің өзара құқықтық қатынастарға түсуі. Объектілердің 3 түрі бар: аумақ, әрекет және әрекет етуден тартыну. Мәселен, аумақ объект ретінде өте көп қолданылады, әсіресе әскери сипаттағы мәселелерде. Ал әрекет мемлекеттердің арасындағы әр түрлі құқықтық қатынастардың объектісі ретінде көрінеді: бейтараптық мәселелері, соғыс жүргізу заңы мен салттары соңғы объектінің түрлеріне жатады. Халықаралық құқықтың объектісі халықаралық құқықтың қағидалары мен нормаларына қайшы келмеуі тиіс.

Халықаралық ынтымақтастық аясы кеңейген сайын объектілер аумағы да кеңейе береді. Мысалы, осы заманғы спутниктік байланыс құқығы атом энергиясын бейбіт мақсаттарды пайдалану, құрлық ішіндегі мемлекеттердің мәртебесі жаңа объектілер жүйесін қалыптастырады.

Халықаралық құқық ішкі мемлекеттік құқықтан құқықтық нормаларды қамтамасыз ету әдістеріне қарай ерекшеленеді. Құқық субъектілерінің еріктерін келістіру мен халықаралық құқықтық мәжбүрлеуді де қолданады. Ол ұжымдық сипатта да, жеке сипатта да болуы мүмкін.

Халықаралық құқық нормасы мемлекеттер арасындағы келісім процесіне орнай бастайды. Басқаша айтқанда, халықаралық құқық құқықтың барлық басқа салалары мен жүйелерінен «келісімді сипатының» болуы арқылы ерекшеленеді.

Осындай қысқаша сипаттамамен халықаралық құқықтың негізгі ерекшелігін аз да болса нақтырақ көрсетіп беруге болады.

Егер ішкі мемлекеттік құқықтың барлық салаларында субъектілер ретінде, яғни құқықтар мен міндеттемелерді иемденушілер жеке және заңды тұлғалар болса, халықаралық құқықта субъектілер екі топқа бөлінеді: 1-топ – негізгі субъектілер: а) тәуелсіз мемлекеттер; ә) өз тәуелсіздіктері үшін күресуші ұлттар мен халықтар; 2-топ – қосымша субъектілер: а) халықаралық ұйымдар; ә) мемлекетке ұқсас құрылымдар.

Халықаралық құқықтың соңғы жылдардағы дамуынан индивидтің халықаралық құқықтың субъективтілік теориясы көпшілік алдында таныла бастады.

Халықаралық құқық нормасының құрылу тәсілі оның елеулі ерекшелігі болып табылады. Ішкі мемлекеттік құқықты мемлекеттің арнайы органымен құрады және ол ұлттық құқықтың тікелей субъектілерінен басым тұрады. Ал халықаралық құқықты норманың пайда болу процесі өзгешелеу. Халықаралық құқықтың нормаларын жасау тәсілі мемлекеттердің еріктерінің сәйкесу теориясы – бұл процестің арқауы болады. Осы теория, халықаралық құқықтың көрнекі тұлғасы Г.И.Тункиннің еңбектерінде терең зерттелген және ол теория мен тәжірибенің негізі болып есептеледі.

Осы теорияға сәйкес, шарттық және жай халықаралық норма мемлекеттердің өзара келісуінің негізінде жасалады және олардың мүдделерінің келісілуі нәтижесінде пайда болады. Халықаралық құқықтық норма екі және бірнеше немесе көптеген мемлекеттердің еркінің сәйкесу жолымен пайда болады. Мұндай келісім нені көрсетуі мүмкін? Ішкі мемлекеттік құқық нормасының нақты күшінің негізі болып табылатын келісім, екі және бірнеше немесе көптеген мемлекеттердің ерекшеліктері сәйкесуінің нәтижесі. Бұл заңдық аспект болып табылады. Халықаралық қарым-қатынас қатысушыларының маңызды және жалпы ережелері болғандықтан, халықаралық құқыққа негізгі қағидалардың ерекше жүйесі тән.

Халықаралық құқықтың негізгі қағидалары халықаралық қатынастардың және халықаралық құқықтың осы заманғы жүйесінің маңызды заңдылықтарын көрсетеді. Қағидалар жүйесіне мынадай сипаттар тән: 1) әмбебаптық; 2) көпшілік мойындағандық; 3) жалпыға міндеттілік; 4) тұрақтылық.

Бұл жағдай оларды халықаралық құқық жүйесіндегі орны мен құрылымның ерекшеліктерін айқын көрсетеді. Егер «жалпы халықаралық құқықтың императивтік нормасы норма болып есептелсе, мемлекеттердің халықаралық бірлестігі оны толық қабылдайды және мойындайды. Сөйтіп негізгі қағидалар құқықтық нысан ретінде ресімделеді ...» БҰҰ жарғысының 2-бабында негізгі қағидалар мен оларды қамтамасыз ету шаралары айқындалған. Мұнан басқа, негізгі қағидалар мазмұны 1970ж. халықаралық құқықтардың қағидалары туралы Декларацияда ашып көрсетілген. Ал 1975ж. Хельсинкидегі кеңес негізгі қағидалар мәні Еуропа Одағымен ынтымақтастық және қауіпсіздік жөніндегі кеңестің қорытында актісінде әрі қарай дамытылған. Негізгі қағиданың нақтылығы мемлекеттің шарттық тәжірибесінде бар. Мәселен, 1994ж. 15 сәуірдегі ТМД қатысушы мемлекеттердің тәуелсіздікті сақтау аумақтың

тұтастығы және шекараларға қол сұқпау туралы Декларациясын ҚР мен АҚШ арасындағы 1994ж. 14 ақпандағы декларациялық әріптестік туралы Хартия; 1994ж. 23 наурыздағы ҚР мен Испания корольдігі арасындағы өзара қатынастардың негізі туралы Декларацияны айтуға болады.

Қағидалар жүйесінде бейбіт қатар өмір сүру қағидасы біздің көзқарасымыз бойынша жалпылама сипатқа ие. Бейбітшілік пен халықаралық қауіпсіздікті қолдау негіздерін сипаттайтын қағидаларға мыналар жатады: аумақтық тұрақтылық қағидасы; күш қолдану және күш қолданамын деп қоқан-лоққы жасау тыйым сала отырып, пайда болған халықаралық дауларды бейбіт түрде шешу қағидасы; шекаралардың мызғымастығы қағидасы. Халықаралық ынтымақтастық қағидасы, біріншіден, мемлекеттердің тәуелсіз теңдіктерімен; екіншіден, ішкі істерге қол сұқпаушылық; үшіншіден, мемлекеттердің түрлі салаларды ынтымақтасуымен; төртіншіден, мемлекеттік тәуелсіздікті құрметтеуімен; бесіншіден, өздеріне жүктелген міндеттерді адал орындаумен сипатталады.

Адам құқықтарын қорғау тетігін анықтау үшін адам құқықтары мен негізгі бстандықтарын құрметтеу қағидасын, халықтар мен ұлттардың өзін-өзі билеу қағидасы сияқты қағиданың маңызы зор.

Халықаралық жалпы құқықтың арнаулы белгілерін анықтай отырып оны қайнар көздерінің жүйесіне халықаралық, жария құқықтың субъектілік құрамына, жауапкершілік институтының еркшелігіне арнайы тоқталып өту қажет.

Бұл мәселелер дәрістер курсының жеке тарауларында қарастырылатын болады. Сөйтіп, халықаралық құқыққа құқықтың барлық негізгі белгілері тән, олар:

- 1) Құқық – бұл мемлекеттің еркіне тән құбылыс;
- 2) Қоғамдық қатынастарды реттейтін заң нормаларының жүйесі;
- 3) Тәртіп стандартын ұстану үшін мемлекеттік мәжбүрлеуді қолдану.

Дегенмен, халықаралық құқықтың өзіндік белгілері де бар, сол арқылы халықаралық құқықты құқықтың ерекше жүйесіне жатқызуға мүмкіндік туады. Мұндай ерекшеліктерге мыналар жатады:

- 1) Реттеу пәні;
- 2) Ерекше субъективтік құрам, атап айтқанда тәуелсіз мемлекеттің болуы;
- 3) Қайнар көздерінің ерекше халықаралық құқықтағы норма құру процесінің нәтижесі болып табылады;
- 4) Заң шығару, атқарушы және сот органдары жүйесінің болмауы;
- 5) Жауапкершілік институты.

Халықаралық жария құқық – бұл құқық субъектілерінің еріктерін үйлестіру жолымен жасалатын, әрі заңдық тұрғыдан міндетті деп танылатын және қажетті жағдайларда мәжбүрлеу жолымен қамтамасыз етілетін заң нормаларының жүйесі.

Бақылау сұрақтары:

1. Халықаралық құқық және халықаралық қатынас, олардың арасындағы байланыс және бір – бірімен қарым – қатынасы.

2. Халықаралық құқық халықаралық қатынастарды реттеуші заңды нормалардың жиынтығы ретінде не болып табылады?
3. Халықаралық құқық құқықтың ерекше жүйесі ретінде дәлелдей аласызба?.
4. Халықаралық – құқықтың мәжбүрлеу шаралары қандай?

Әдебиеттер:

1. Баскин Ю. Фельдман Д.И. История международного права. – М. 2004. – 207с.
2. Бельсон Я.М. Интерпол в борьбе с преступностью. М., Наука. 2009. 239с.
3. Боярс Ю.Р. Вопросы гражданства в международном праве. М., Международные отношения. 2007. -160с.

2-тақырып. Халықаралық – құқықтық ғылым және халықаралық құқықтың тарихы.

Сабақтың мақсаты мен міндеті: сабақ барысында халықаралық – құқықтық ғылымның даму тарихымен қазіргі кездегі жағдайымен таныстырып, өту, тарихи кезеңдеріне сипаттама беру.

Негізгі сұрақтар:

1. Халықаралық құқықтың қалыптасуы және оның тарихының кезеңдері. Регионализм.
2. Ежелгі дүниедегі халықаралық құқықтың негізгі институттары. Ежелгі ойшылдардың халықаралық құқық мәселелері туралы айтқан ой – пікірлері.
3. Орта ғасырлардағы халықаралық құқық. Халықаралық құқықтың негізгі институттары. Осы дәуірдің халықаралық – құқықтық көзқарастары.
4. Қазақстандағы халықаралық құқықтың дамуы. Қазақстанның тәуелсіздігі және халықаралық құқық, халықаралық – құқықтық ілімнің Қазақстанда пайда болуы және дамуы.

Халықаралық құқық адамзат қоғамы дамуының әр түрлі сатыларында түрлі роль атқарған. Белгілі халықаралық заңгерлердің бірі Ф.Лист халықаралық құқықтың көбіне аяқ асты болып келгенін атап көрсеткен. Алайда мемлекеттер және халықаралық қатынастың басқа субъектілері халықаралық жария құқық нормаларының міндетті күшін жоққа шығара алмайды.

Қазіргі күнге дейін халықаралық құқық қашан пайда болды деген қағидалы мәселе шешілмейді. И.И.Лукашук халықаралық құқық ғылыммында қалыптасқан негізгі жауаптың үш түрін белгілейді:

6. халықаралық құқық тайпаралық қатынастар тұсында пайда болды;
7. халықаралық құқық мемлекетпен бірге пайда болды;
8. халықаралық құқық Еуропада тәуелсіз мемлекеттер жүйесі қалыптасқан кезде, орта ғасырдың аяғында пайда болды.

Халықаралық құқықтың басты қызметі – оның мемлекетаралық қатынасының негізгі қатысушылары мен арақатынасынан көрінеді. Мұнда құқықтық қатынас субъектілері түрлі құралдарды қолдануы мүмкін.

Халықаралық құқық нормаларымен мемлекеттердің тәуелсіздік құқықтарын құрметтеу мемлекеттер арасындағы сапалы өзара қатынастардың негізгі алғышарты болып табылады. Халықаралық құқық нормалары халықаралық қатынастардың пайда болуынан туындайды. Халықаралық қатынастарды

халықаралық құқық реттеп отырады, сонымен бірге оның нормаларына өзінің әсерін тигізеді. Халықаралық құқық кез келген қоғам өмірінде маңызды орынға ие болатын жан – жақты және дамыған халықаралық қатынастарды реттейді. Халықаралық қатынастар халықаралық құқық нормаларының мазмұнын айқындайды.

Жеке зерттеулерді қажет ететін іргелі проблемаларға ең бірінші халықаралық жүйедегі халықаралық құқық пен халықаралық қатынастардың орны туралы проблеманы жатқызуға болады. Мәселен, халықаралық қатынастарды маңызды және анықтаушы деп есептейді, оларды жүйе ретінде қарастырады.

Халықаралық құқық тар мағынасында алғанда мыналарды: біріншіден, мемлекеттер мен мемлекет тәріздес құрылымдары; екіншіден, өз тәуелсіздіктері үшін күресуші халықтар мен ұлттардың, мемлекеттік құрылымдардың орнығу процесін; үшіншіден, халықаралық ұйымдарды; төртіншіден, мемлекеттер тобын; бесіншіден, осы белгілердің арасындағы байланысты білдіреді.

Жоғарыда аталғандардан басқа, халықаралық жүйенің құрамына сондай-ақ халықаралық қатынастарда әрекет ететін халықаралық – құқықтық және өзге де әлеуметтік нормалар кіреді. Халықаралық жүйеге айқын тұтастық, басқа компоненттерден салыстырмалы оқшаулық сипаты тән. Халықаралық жүйенің ерекшелігі – оның негізгі белгісі, мемлекеттің біріншіден, халықаралық жүйенің бір бөлігі болып табылатындығы, екіншіден, одан тыс та өмір сүре алатындығы.

Сонымен, халықаралық құқықтың даму және қызмет ету проблемаларын айқындағанда, осы заманғы халықаралық қатынастардың ерекшелігін, халықаралық жүйе ұғымы мен компоненттерін анықтауға тура келеді.

Жоғарыда аталғандарды ескере отырып, халықаралық қатынастар ұғымы мен олардың құқықтық табиғаты туралы жалпы қорытынды жасауға болады.

Халықаралық қатынастар – бұл мемлекеттер арасындағы саяси, экономикалық, құқықтық, дипломатиялық, әскери, мәдени, ғылыми, идеологиялық және өзге де байланыстар жүйесі.

Халықаралық қатынастарға мемлекеттер арасындағы өзара ынтымақтастықты нығайту және кеңейту, халықаралық ұйымдар ролінің артуы, бейбітшілік пен халықаралық қауіпсіздіктің жаңа проблемаларының туындауы, ядролық соғыстың алдын алу, халықаралық құқық ролінің өсуі сияқты сипаттар тән.

Халықаралық құқық нормаларымен мемлекеттердің тәуелсіздік құқықтарын құрметтеу мемлекеттер арасындағы сапалы өзара қатынастардың негізгі алғышарты болып табылады. Халықаралық құқық нормалары халықаралық қатынастардың пайда болуынан туындайды. Халықаралық қатынастарды халықаралық құқық реттеп отырады, сонымен бірге оның нормаларына өзінің әсерін тигізеді. Халықаралық құқық кез келген қоғам өмірінде маңызды орынға ие болатын жан – жақты және дамыған халықаралық қатынастарды реттейді. Халықаралық қатынастар халықаралық құқық нормаларының мазмұнын айқындайды.

Жеке зерттеулерді қажет ететін іргелі проблемаларға ең бірінші халықаралық жүйедегі халықаралық құқық пен халықаралық қатынастардың орны туралы проблеманы жатқызуға болады. Мәселен, халықаралық қатынастарды маңызды және анықтаушы деп есептейді, оларды жүйе ретінде қарастырады.

Халықаралық құқық тар мағынасында алғанда мыналарды: біріншіден, мемлекеттер мен мемлекет тәріздес құрылымдары; екіншіден, өз тәуелсіздіктері үшін күресуші халықтар мен ұлттардың, мемлекеттік құрылымдардың орнығу процесін; үшіншіден, халықаралық ұйымдарды; төртіншіден, мемлекеттер тобын; бесіншіден, осы белгілердің арасындағы байланысты білдіреді.

Жоғарыда аталғандардан басқа, халықаралық жүйенің құрамына сондай-ақ халықаралық қатынастарда әрекет ететін халықаралық – құқықтық және өзге де әлеуметтік нормалар кіреді. Халықаралық жүйеге айқын тұтастық, басқа компоненттерден салыстырмалы оқшаулық сипаты тән. Халықаралық жүйенің ерекшелігі – оның негізгі белгісі, мемлекеттің біріншіден, халықаралық жүйенің бір бөлігі болып табылатындығы, екіншіден, одан тыс та өмір сүре алатындығы.

Сонымен, халықаралық құқықтың даму және қызмет ету проблемаларын айқындағанда, осы заманғы халықаралық қатынастардың ерекшелігін, халықаралық жүйе ұғымы мен компоненттерін анықтауға тура келеді.

Жоғарыда аталғандарды ескере отырып, халықаралық қатынастар ұғымы мен олардың құқықтық табиғаты туралы жалпы қорытынды жасауға болады.

Халықаралық қатынастар – бұл мемлекеттер арасындағы саяси, экономикалық, құқықтық, дипломатиялық, әскери, мәдени, ғылыми, идеологиялық және өзге де байланыстар жүйесі.

Халықаралық қатынастарға мемлекеттер арасындағы өзара ынтымақтастықты нығайту және кеңейту, халықаралық ұйымдар ролінің артуы, бейбітшілік пен халықаралық қауіпсіздіктің жаңа проблемаларының туындауы, ядролық соғыстың алдын алу, халықаралық құқық ролінің өсуі сияқты сипаттар тән.

Бақылау сұрақтары:

1. Халықаралық құқықтың қалыптасуы және оның тарихының кезеңдерін айтып бере аласызба?
2. Ежелгі және орта ғасырладағы ойшылдардың халықаралық құқық мәселелері туралы айтқан ой – пікірлері туралы не білесіз?
3. Қазақстанның тәуелсіздігі және халықаралық құқық, халықаралық – құқықтық ілімнің Қазақстанда пайда болуы және дамуы тарихы тулаы айтып беріңізші?

Әдебиеттер:

1. Баскин Ю. Фельдман Д.И. История международного права. – М. 2004. – 207с
2. Боярс Ю.Р. Вопросы гражданства в международном праве. М., Международные отношения. 2007. -160с.
3. Данилко Г.М. Обычай в современном международном праве М., Наука, 2008 -191с.
4. Ержанов Т.К. Международно – правовой статус внутриконтинентальных государств. – Алматы: Данекер, 2003.

3-тақырып. Қазақстан тарихындағы халықаралық – құқықтық институттардың пайда болуы және дамуы. Қазіргі болмыстағы халықаралық қатынастардың қамтамасыз ету жағдайы.

Сабактың мақсаты мен міндеті: Қазақстан тарихындағы халықаралық – құқықтық институттардың пайда болып, дамуына жалпы сипаттама беру.

Негізгі сұрақтар:

1. Қазақстан тарихындағы ынтымақтастықтың халықаралық – құқықтық нысананың пайда болуы. Қазақстандағы жүздердің Ресейге қосылуының халықаралық құқық тұрғысынан алғандағы көрінісі.
2. Қазақстан тарихында елшілік әдет –ғұрып дипломатиялық құқықтың қайнар көзі ретінде. Қазақстандағы әдет – ғұрып пен шарттардың ара қатынасы.
3. СССР – дің құрамындағы Қазақ ССР – нің халықаралық құқық субъектілігі.
4. Қазақстан Республикасы егемен, дербес мемлекет, қазіргі халықаралық құқықтың толыққанды, теңқұқылы субъектісі.

Халықаралық құқықтың қызмет етуі – бұл халықаралық құқық жүйесі мен құқықтық ортаны, яғни халықаралық құқық жүйесі компоненттерінің әрекеттесуі болып табылады. Мәселеге бұл тұрғыдан қарай халықаралық құқықтың ролін, оның дамуын бағдарлауға, оның әрекеттілігінің бейбітшілікті және халықаралық ынтымақты арттыру құралы ретінде одан әрі танылуына септігін тигізеді. Сонымен бірге, қызмет ету дегеніміз халықаралық құқықтың мақсат-міндеттерін жүзеге асыру процесі болады.

Халықаралық құқық адамзат қоғамы дамуының әр түрлі сатыларында түрлі роль атқарған. Белгілі халықаралық заңгерлердің бірі Ф.Лист халықаралық құқықтың көбіне аяқ асты болып келгенін атап көрсеткен. Алайда мемлекеттер және халықаралық қатынастың басқа субъектілері халықаралық жария құқық нормаларының міндетті күшін жоққа шығара алмайды.

Халықаралық құқықтың басты қызметі – оның мемлекетаралық қатынасының негізгі қатысушылары мен арақатынасынан көрінеді. Мұнда құқықтық қатынас субъектілері түрлі құралдарды қолдануы мүмкін.

Халықаралық құқықтың қызмет етуі үшін, бір жағынан, халықаралық құқықтың және сыртқы саясаттың, екінші жағынан, халықаралық құқық пен дипломатияның арақатынасы мәселелері өзекті мәселе болып табылады. Халықаралық жария құқық туралы монографиялық еңбектерде осы мәселе кеңінен талқыланған. Осы қаралатын проблема құқық пен саясаттың арақатынасы туралы жалпы мәселенің бір бөлшегі. Ішкі саясатпен салыстырғанда, сыртқы саясаттың өзіндік ерекшелігі бар. Сонымен бірге, ішкі және сыртқы саясатты мемлекеттің бір жоғары органы бағыттап, бақылап отырады. Дипломатия жөнінде «Дипломатиялық сөздікте» берілген анықтама мынадай: «Мемлекеттің сыртқы саясатының мақсаттары мен міндеттерін жүзеге асыруға, сондай-ақ мемлекеттің шетелдердегі құқықтары мен мүдделерін қорғау жөніндегі мемлекет басшыларының, үкіметінің және арнайы органдарының сыртқы қатынастағы ресми қызметтері делінген. Дипломатия -сыртқы саясат

құралы, сондай-ақ экономикалық, мәдени, әскери және өзге де сыртқы байланыс құралдарының дипломатиясымен іргелес тұқратындығы сөзсіз.

Халықаралық жария құқықтың қызмет етуі үшін мынадай мәселелер өзекті болып табылады: біріншіден, халықаралық құқық мемлекеттің көпшілік таныған нормалары мен қағидаларын сақтауын міндеттей келе, олардың сыртқы саясаты мен дипломатиясын шектеп отырады; екіншіден, халықаралық құқық сонымен бірге сыртқы саясат пен дипломатияның дамуы үшін негіз бола алады, үшіншіден, халықаралық құқық сыртқы саясат пен дипломатиялық қатынастарға қатысушы органдардың қызметін реттейді, мәселен, халықаралық жария құқық өзінің жүйесінде дипломатиялық және елшілік құқық салаларын зерттейді. Оған халықаралық болсын, сондай-ақ ішкі мемлекеттік сипатта болсын, жетерліктей нормативтік база бар, мәселен, 1961ж. дипломатиялық қатынас туралы Вена конвенциясы 2002ж. «Дипломатиялық қызмет туралы» Қазақстан Республикасының заңы.

Бұл саланың мазмұнын сыртқы қатынас органдарының ерекшелігін құқықтық мәселелер және агрестан салдарын, сенім және кері шақыру грамоталарын тапсыру, дипломатиялық өкілдіктің құқықтық мәртебесін және т.б. зерттеу құрайды. Қауіпсіздік құқығын зерттеген кезде халықаралық құқық мемлекеттің сыртқы саясатының негізгі элементтеріне сүйенеді, мысалы, ұжымдық, аймақтық қауіпсіздікті анықтаған кезде; халықаралық қауіпсіздікті қамтамасыз ету үшін халықаралық құқық құралдары.

Бүгінгі жағдайда, мемлекеттердің өзара тиімді ынтымақтастықты дамытуға бірлесе күш салуы артып келеді. Көпшілік мақұлдаған халықаралық құқық қағидалары мен нормаларын қолдану әмбебаптық құбылысқа айналды. БҰҰ бас Ассамблеясы халықаралық қатынастардағы құқық басымдалағы мәселелеріне халықаралық бірлестіктердің көңілін аудару мақсатында 1990-1999жж. аралығын БҰҰ бас Ассамблеясының 1989ж. 17 қарашадағы 44| 23 және 1990ж. 28 қарашадағы 45| 40 қарарларына сәйкес, халықаралық құқықтың онжылдығы деп жариялады. Оның негізгі мақсаттары мынадай:

а) халықаралық құқық қағидаларын қабылдауға және құрметтеуге көмектесу;

б) Халықаралық Сотқа жүгіну мен оны құрметтеуді қоса алғанда, мемлекеттер арасындағы дауларды бейбіт жолмен шешу құралдары мен әдістеріне көмектесу;

в) халықаралық құқықтың үдемелі дамуы мен оның жүйелілігін ынталандыру;

г) халықаралық құқықты оқыту, зерттеу, тарату және оның кеңінен танылуын ынталандыру.

Халықаралық құқықтың онжылдығы шаралары ретінде мынадай ұсыныстар ұсынылды:

1) Халықаралық құқық оқытылатын және зерттелетін академиялық және кәсіби мекемелерге көмек көрсету;

2) Студенттерге халықаралық құқық дәрістерін оқытуды оқу бағдарламасын енгізетін оқу орындарын ынталандыру; бастауыш және орта мектептердің оқу жоспарларына халықаралық құқық тақырыптарын енгізу

мүмкіндігі;

3) Үлгі оқу жоспарларын жасау, халықаралық құқық курсы бойынша материалдар дайындау, оқулықтарды құрастыру;

4) Дамушы елдер арасындағы, сондай-ақ дамыған және дамып келе жатқан елдер арасындағы ынтымақтастықты қолдау.

Бұл қарарлардың мәні олардың әлемдік тәжірибеде халықаралық құқыққа тұтастай арналған уақытша кезеңнің алғаш рет орын алғандығына байланысты емес. Аталған онжылдықта Жалпыға бірдей адам құқықтарының қабылдануына 50 жыл толуына орай, БҰҰ Жарғысына қол қойылғанына 50 жыл (1945), Халықаралық құқықтың негізгі қағидалары туралы Декларацияның қабылдануына 25 жыл толуы (1974), Гуманитарлық құқықтың Женева Конвенциясына 50 жыл (1949) толуына орай, оларды атап өту сияқты маңызды даталарға да көңіл бөлінді.

Халықаралық жария құқықтың қызмет етуінің оңды жақтарымен қатар, халықаралық ынтымақтастықтың халықаралық бірлестік субъектілерінің уақыт өткізбей назарын аударатын шараларын да айта кету керек. Ол, біріншіден, қарусыздану мәселелері, оның ішінде, ядролық қарусыздандыру; экоцид проблемалары – қоршаған ортаны қорғау; халықаралық қылмыстық құқық мәселелері; жауапкершілік институтының жүйеленуі; есірткі саудасымен күрес проблемалары; адам құқықтарын қорғаудың халықаралық – құқықтық мәселелері. Халықаралық құқық дамуының аталған бағыттары мұнымен шектелмейді.

2002ж. 8 қыркүйегіндегі БҰҰ Бас Ассамблеясының 55| 2 қарарымен бекітілген Мыңжылдықтың декларациясы қабылданды. Онда өркениетті адамзаттың басшалаққа алатын құндылықтары мен қағидалары көрсетілген, оның ішінде халықаралық бірлестік, халықаралық құқықтың негізгі қағидаларын орындаудағы өзінің міндеттемелерін нақтылайды. Мұнда басқа, әмбебап халықаралық ұйымның мүшелері ХХІ ғ. іргелі құндылықтарына бостандық, теңдік, ынтымақтастық, төзімділік, табиғатты аялау, ғаламдық, экономикалық және әлеуметтік дамуды басқарудағы міндеттерді жатқызады. Халықаралық бірлестік қазіргі заманның басты мақсаты – жаһандасудың әлемнің барлық халқына орнықты фактор болуын қамтамасыз ету деп есептейді. Мыңжылдық декларациясы нақты әрекеттерді көрсетті, мақсатқа жетер жолды айқындады және оған ерекше мән беруде. Оларға мыналар жатады: бейбітшілік, қауіпсіздік пен қарусыздану; кедейшілікпен күресу мәселелері, қоршаған ортаны қорғау; адам құқықтары, демократия мен игілікті басқару; әлсіздерді қорғау мәселелері; Африканың ерекше сұранысын қанағаттандыру. Халықаралық бірлестік БҰҰ-ның бүкіл кезек күттірмес мәселелерді тиімді шешу құралына айналуына барлық күш жігерін жұмылдыруда.

Бақылау сұрақтары:

1. Қазақстан тарихындағы ынтымақтастықтың халықаралық – құқықтық нысананың пайда болуы. Қазақстандағы жүздердің Ресейге қосылуының халықаралық құқық тұрғысынан алғандағы көрінісі.

2. Қазақстан тарихында елшілік әдет –ғұрып дипломатиялық құқықтың қайнар көзі ретінде. Қазақстандағы әдет – ғұрып пен шарттардың ара қатынасы.
3. СССР – дің құрамындағы Қазақ ССР – нің халықаралық құқық субъектілігі.
4. Қазақстан Республикасы егемен, дербес мемлекет, қазіргі халықаралық құқықтың толыққанды, теңқұқылы субъектісі.

Әдебиеттер:

1. Баскин Ю. Фельдман Д.И. История международного права. – М. 2004. – 207с.
2. Бельсон Я.М. Интерпол в борьбе с преступностью. М., Наука. 2009. 239с.
3. Боярс Ю.Р. Вопросы гражданства в международном праве. М., Международные отношения. 2007. -160с.
4. Данилко Г.М. Обычай в современном международном праве М., Наука, 2008 -191с

4-тақырып. Халықаралық құқықтың қайнар көздері.

Сабақтың мақсаты мен міндеті: халықаралық құқықтың негізгі деректерімен қайнар көздерімен таныстыру, негізгілеріне сипаттама беру.

Негізгі сұрақтар:

1. Халықаралық шарт халықаралық құқықтың негізгі қайнар көзі ретінде. Халықаралық әдет – ғұрып.
2. Халықаралық ұйымдардың ұсыным – резолюциясының маңызы. Халықаралық конференциялардың актілері. БҰҰ – ның Халықаралық сот және халықаралық төрелік шешімінің ролі.
3. Халықаралық құқықты жүйелеу (конфикациялау). Жүйеленген актілерді жасаудағы БҰҰ мен басқа да халықаралық ұйымдардың ролі. БҰҰ – ның халықаралық құқық комиссиясы дайындаған негізгі жүйеленген актілері.
4. Қазіргі халықаралық құқықтың жүйесі. Жалпы халықаралық құқық және жергілікті нормалар. Нормалар және қағидалар.
5. Құқықтың қайнар көздері» деген термин материалдық және ресми (заңдық) екі аспектіде қолданылады.

Халықаралық құқықтың материалдық қайнар көздері ретінде халықаралық еңбек бөлінісі нәтижесінде дамитын және халықаралық құқық нормаларын түзетін бүкіләлемдік экономикалық қатынастарды айтамыз. Осы заманғы халықаралық құқықтың мағынасындағы қайнар көздері – бұл оның нормалары мен қағидаларының көрінуі мен бекітілуінің ерекше, арнаулы нысаны. Осы заманғы халықаралық құқықтың заңдық қайнар көздері халықаралық құқық шығармашылықта ерекше орынға ие, атап айтқанда халықаралық құқықтың нормалары мен қағидаларының қалыптасуы және пайда болу процесін қорытындылайды.

Сөйтіп, халықаралық құқықтың қайнар көздерінің – заңи мағынасы – бұл, оның субъектілерінің келісілген еркін білдіретін халықаралық құқық нормаларына айналған нысандар.

Қайнар көздердің жүйесі негізгі және көмекші болып екіге бөлінеді.

Негізгіге мыналар жатады:

- Халықаралық шарт;
- Халықаралық дәстүр;

Халықаралық құқықтың көмекші қайнар көздеріне мыналар жатады:

- Халықаралық ұйымдардың шешімдері, қарарлары;
- Халықаралық Соттың және Төрелік соттың шешімдері;
- Мемлекетішілік заңдар, ұлттық соттардың шешімдері;
- Халықаралық құқықтағы ғалымдар доктринасы;
- «өркениетті ұлттар таныған құқықтың жалпы қағидалары».

Халықаралық құқықтың өзіндік қайнар көздері болып табылмағанымен де, бұл қайнар көздер, біріншіден, халықаралық-құқықтық нормалардың жасалу процесінде белгілі бір сатылары болып табылады; екіншіден, заң шығару процесі барысына әсерін тигізеді; үшіншіден, халықаралық құқық нормаларының бар болуын немесе мазмұнын бекітеді.

Халықаралық шарт шарттасушы тараптар үшін құқықтар мен міндеттер түзеді, бұлар оның заң нормаларында бекітіледі. Осы қайнар көз халықаралық құқықтың негізгі қағидаларына сәйкес келетін заң нормаларын жасайды. Халықаралық құқық нормаларын жасайтын мемлекеттердің келісілетін еріктері аяқталған нысанда болғанда шарт жасалады. Соңғы жағдайда біз мемлекеттер арасында жасалатын келісімдерді де айта аламыз. Ол үшін ереже бойынша жазбаша бекітілген немесе ауызша айтылатын белгілі бір мәтін болу керек. Халықаралық құқық доктринасы халықаралық шарттардың құқыққа сай болуының басты белгісі ретінде оларды жасау барысындағы еріктілікті айтады. Сондай-ақ, шарт тиісті мемлекеттердің тең құқылы ерік білдіруі болып табылған жағдайда құқықтың қайнар көзі болып саналуы мүмкін. Халықаралық шарттың құқықтық табиғатына, жасалу сатыларына «Халықаралық шарттар құқығы» деген тарауда кеңінен тоқталатын боламыз.

Халықаралық дәстүр шарттан кейін екінші орынға ие, бұрындары ол басым дәрежеге ие болатын. Әдеттегі нормалар ұзақ мерзімді тәжірибенің нәтижесінде, құқық субъектілерінің ондай норманың заңи міндетті сипатын мойындағанынан кейін пайда болды. Шарттық және әдеттегі нормалар халықаралық құқықтың жалпы жүйесін құрайды, олар бір-біріне қайшы келмейді, керісінше, халықаралық құқық нормаларын тиімді қолдануды қамтамасыз етеді.

Халықаралық дәстүр дегеніміз халықаралық тәжірибеде қалыптасқан тәртіп ережесі, халықаралық құқық субъектілері оның заңи міндетті сипатын мойындайды. Дәстүрдің шарттық нормадан айырмашылығы тиісті ережелерді нақты көрсететін заңдық құжат еместігінде. Дәстүр барлық немесе бірнеше мемлекеттердің халықаралық әрекеттерінің ұқсастықтарының күші бойынша жинақталады. Ол ұзақ мерзім бойында қолданылады және заңдық міндеттілігіне сенім сипатында болады. Сонымен, мемлекет тәжірибелерінің ұзақтығы салыстырмалы сипатта. Бүгінгі таңдағы халықаралық қатынастарда әдеттегі нормалардың қысқа мерзімде жасалуы да кездеседі, мысалы, ғарыш құқығында, теңіз құқығында.

Сөйтіп, халықаралық дәстүрге мыналар тән:

- Қолданылу мерзімінің ұзақтығы.
- Мойындалуының жалпылығы.
- Заңдық міндеттілігінің сенімділігі.

Халықаралық дәстүрдің пайда болуы үшін қайталанба тәжірибе керек. Халықаралық-құқықтық әдебиеттерде кез келген қайталанудың әдеттегі нормалары жасалмайтыны жөніндегі аз айтылып жүрген жоқ. Қандай да бір әрекеттердің қайталануы тәртіп нормасын жасауға әкелмеуі де мүмкін, ол жай әдетке айналып кетеді. Халықаралық әдет деп мемлекеттердің заңдық міндеттілігі бар деп есептелінбейтін жалпы тәжірибелерін айтады.

Халықаралық қатынастарда, әсіресе дипломатиялық қатынастар мен теңіз кеме қатынасында көп уақыттан бері әрекет етіп келе жатқан, дегенмен халықаралық құқық нормасы болып табылмайтын нормалар аз емес. Мәселен, дипломаттардың жүктерін кеден бақылауынан тексермей өткізуге, үшінші мемлекеттің аумағында дипломаттардың кейбір артықшылықтарының болуына, әдетте көптеген мемлекеттер рұқсат етеді. Алайда 1961ж. дипломатиялық қатынас туралы Вена Конвенциясы өз күшіне енгенге дейін мұндай нормалар халықаралық құқықтық деп емес, халықаралық сыпайыгершілік нормалары деп есептелетін.

Халықаралық дәстүр мен халықаралық шарт құқықтың негізгі қайнар көздері және жалпы халықаралық құқық нормаларын жасаудың екі түрлі тәсілі болып табылады. Сөйтіп, халықаралық құқықтың әдеттегі нормаларын шарттық жолмен өзгерту көп кездесетінін баса айтқан жөн. Ал шарттық нормаларды әдеттегі нормаларға ауыстыру жағдайлары сирек кездеседі, яғни шарттық тәжірибе әдетте оларды өзгерту ережелерін немесе күшін жоюды қарастырады.

Халықаралық ұйымдардың шешімдері, қарарлары. Халықаралық құқықтың аталмыш қайнар көзінің маңызы халықаралық құқық субъектісі ретіндегі халықаралық ұйымдардың рөлімен бірге арта түседі. Аталған қайнар көз өз бетінше халықаралық құқық нормаларын жасай алмайды. Халықаралық ұйымдардың қаулылары, ең бірінші Бас Ассамблея мен Қауіпсіздік Кеңесінің қарарлары норма жасау процесіне қатысады. Мәселен, БҰҰ Жарғысының 11-бабында Бас Ассамблеяның «БҰҰ немесе Қауіпсіздік Кеңесіне мүше-мемлекеттерге ұсыныстар беру» құқығы ғана бар екендігі көрсетілген. БҰҰ-ның барлық органдарының ішінде Қауіпсіздік Кеңесіне ғана бейбітшілікті қолдану мәселелері бойынша, барлық мүше мемлекеттерге міндетті шешімдер қабылдау мүмкіндігі берілген және ол БҰҰ Жарғысының 25-бабында бекітілген.

Халықаралық Соттың және төрелік соттың сотшешімдері. Халықаралық Сот пен төрелік сот қолданыстағы құқықтарды қолданады, талдайды, алайда құқық нормаларын шығармайды. Халықаралық Сот Статутының 38-бабы, d тармағында олардың шешімдерін «құқықтық нормаларды анықтау үшін көмекші құралдар» ретінде бейнелейді. Сот шешімдерінің маңызды рөлі мемлекеттердің соттағы тәжірибелерін көрсетуінен шығып отыр. Оның халықаралық құқықтың жүйеленуіне көмегін тигізері сөзсіз.

Халықаралық құқық нормаларының қалыптасуына ұлттық заңдар зор әсерін тигізеді. Дегенмен, ұлттық заңдар халықаралық-құқықтық норма санатында танылған кезде ғана халықаралық құқықтың қайнар көзі болып

есептеле алады (халықаралық шарт арқылы немесе халықаралық дәстүр арқылы).

Халықаралық Сот Статутының 38-бабында Соттың істерді шешу барысында **«құқықтық нормаларды анықтау үшін қосымша құралдар ретінде түрлі ұлттардың жария құқықтары бойынша ең білікті мамандарының доктриналарын»** қолдану мүмкіндігі қарастырылған.

Мұндай доктриналардың маңызы қолданыстағы халықаралық құқықтың қандай да бір нақты қағидалары, нормалары мен институттарының мазмұнын айқындау үшін мамандардың ғылыми пікірлерінің қосымша материалдар ретінде қызмет етуінен көрінеді. Доктриналар халықаралық қатынастың жаңа ережелерін дайындай алады және қалыптастыра алады. Бірақ олар заңдық тұрғыда міндетті болуы үшін халықаралық тұрғыда танылуы керек, яғни бұл ғылыми көзқарастар халықаралық қатынас қатысушыларының ерік білдірулерін келісімге келтіруге негіз болулары қажет.

«Құқықтың жалпы қағидалары» проблемасын Ұлттар Лигасы қозғаған болатын, алғашында халықаралық әділ соттың Тұрақты Палатасы Статутының 38-бабында, кейін БҰҰ-ның Халықаралық Сот Статутында орын алды. «Құқықтың жалпы қағидалары» деген ұғым «құқықтың негізгі қағидалары» деген ұғымнан өзгешелеу. Мәселен, «құқықтың жалпы қағидаларына» ұлттық құқықтық жүйелерде, сондай-ақ халықаралық құқықта да қолданылатын құқықтық нормаларды түсіндіру және қолдану процесіндегі заңдық түсініктер, заң логикасының, техникасының ережелері жатады.

Халықаралық жария құқықтың қайнар көздерінің жүйесіне сәйкес, әдебиеттерде «қатаң құқық» және «жұмсақ құқық» деген ұғымдар қолданылады.

«Қатаң құқық» санатына халықаралық шарттарды және үкіметаралық ұйымдардың міндеттейтін шешімдерін жатқызса, «жұмсақ құқыққа» - ұсыныстық қарарларды жатқызады.

Бақылау сұрақтары:

1. Халықаралық шарт халықаралық құқықтың негізгі қайнар көзі бола алама?
2. . БҰҰ – ның Халықаралық сот және халықаралық төрелік шешімінің ролі қандай?
3. Халықаралық құқықты жүйелеу (конфикациялау) қалай жүзеге асырылады?

Әдебиеттер:

1. Баскин Ю. Фельдман Д.И. История международного права. – М. 2004. – 207с.
2. Бельсон Я.М. Интерпол в борьбе с преступностью. М., Наука. 2009. 239с.
3. Боярс Ю.Р. Вопросы гражданства в международном праве. М., Международные отношения. 2007. -160с.
4. Даниленко Г.М. Обычай в современном международном праве М., Наука, 2008 -191с

5 – тақырып. Халықаралық құқықтың қағидалары.

Сабақтың мақсаты мен міндеті: халықаралық құқықтың негізгі қағидалар жүйесіне шолу жасау, сипаттама беру.

Негізгі сұрақтар:

1. Халықаралық құқықтың негізгі қағидалар жүйесі. БҰҰ – ы Жарғысының алатын орны.
2. 1970 жылғы БҰҰ - ның халықаралық құқық қағидалары туралы декларациясы. 1975 жылғы Хельсинкидегі Кеңестің қорытынды актісінің маңызы.
3. Халықаралық құқықтың негізгі қағидалары және мемлекеттің негізгі құқықтары мен міндеттері.
4. Мемлекеттердің егемендігінің теңдік қағидасы, оның мазмұны.
5. Күш қолданбау және қорқытпау қағидасы, осы қағиданың қалыптасуы.
6. Соғысты насихаттауға тыйым салу. Күш қолданбау қағидасы және мемлекеттердің өзін - өзі қорғау құқығы.
7. Шекаралардың мызғымастығы қағидасы. Оның күш қолданбау және күшпен қорқытпау қағидасымен органикалқ байланысы.
8. Мемлекеттердің дауларды бейбіт жолмен шешу қағидасы, оның мазмұны және оны қолдану әдістері.

Халықаралық құқықтың дамуындағы маңызды белгілердің бірі, оның негізгі қағидалары рөлінің үдемелі дамуында, былайша айтқанда, ол белгілі бір қатынастардағы халықаралық құқық субъектілерінің тәртіптеріне негізделген, заңи оқшауланған нормалары болып шығады. Халықаралық құқықтың белгілі бір объектісіне қатысты нақты құқықтық қатынастарды реттеуге арналған нормаларға қарағанда, қағидалар өз әрекетін құқықтық қатынастардың тұтас аумағына таратады. Құқықтық нормамен салыстырғанда, қағида ұзақ мерзімді, әрі өзгеріп тұратын мән-жайлардың әсеріне көп ұшырамайды. Сонымен бірге, нормаларға қарағанда қағидалар ұзақ мерзім ішінде қалыптасады.

Қағидалар дегеніміз – қандай да бір жүйенің негізін қалайтын идеялар, нақты жүйенің барлық нормалары бағытынан, әрекеті көлемді нормалар болып табылады.

Халықаралық құқықтың негізгі қағидалары – халықаралық құқықтың өзінің пайда болуы кезеңімен сәйкес келмейтін санатқа жатады. Мұндай сипаттағы қағидалар осы құқық дамуының белгілі бір сатысында пайда болады. Халықаралық құқықтың негізгі қағидалары – бұл халықаралық-құқықтық салада болып жатқан түбегейлі өзгерістерді айқын бейнелейтін негізгі бастаулар. Халықаралық құқықтың қағидалары оның басты ережелері болып табылады, оның халықаралық-құқықтық толық нормалары мен арақатынасын заңдағы нормалардың конституциялық қағидаларының арақатысымен салыстыруға болады.

Халықаралық құқықтың негізгі қағидалары - өзіндік сипаттамасы бар дербес құқықтық санатқа жатады. Біріншіден, қағидалар барлық құқықтық жүйеге таралады. Екіншіден, олар міндетті (императивті) сипатта *ius cogens*. Үшіншіден, қағидаларға жүйе құраушы рөл сипаты тән. Төртіншіден, қағидаларға заңдылық өлшемі тән болады.

Халықаралық құқықта қағидалардың екі түрлі санаты бар: жалпы, негізгі қағидалар; және тар мағынадағы тәртіп ережелерін бекітетін арнаулы қағидалар.

Осы заманғы халықаралық құқықтың негізгі қағидалары, біріншіден, БҰҰ Жарғысында бекітілген. Бірақ, БҰҰ Жарғысы халықаралық құқық қағидаларын тұжырымдау жөнінде арнайы мақсатта көздемегендіктен, олардың кейбіреулері өте қысқа мазмұндалған. Сондықтан, бірқатар мемлекеттердің бастамасымен, бірнеше негізгі қағидалардың мазмұнын айқындау үшін БҰҰ-да бірсыпыра жұмыстар атқарылды. Бұл жұмыс 1970ж. БҰҰ Бас Ассамблеясының БҰҰ Жарғысына сай (мұнан былай, халықаралық құқықтың негізгі достық қатынастар мен ынтымақтастыққа қатысты халықаралық құқықтың қағидалары туралы Декларацияны қабылдаумен аяқталады.

1970ж. Декларацияда халықаралық құқықтың 7 қағидасы мазмұндалған:

- Күш қолданбау немесе күш қолданамын деп қоқан-лоққы жасамау қағидасы;
- Ішкі істерге араласпау қағидасы;
- Халықаралық дауларды бейбіт жолмен шешу қағидасы;
- Мемлекеттердің өзара міндетті ынтымақтасу қағидасы;
- Халықтардың теңдік және өзін-өзі басқару қағидасы;
- Мемлекеттердің дербес теңдік қағидасы;
- Міндеттемелерді адал орындау қағидасы.

Дегенмен, бұдан халықаралық құқықта тек осы 7 қағида бар екен деген ой тумауы керек. 1975ж. Хельсинки кеңесінің Қорытынды Актісінде 10 қағида бар. 1970ж. Декларациядағы тізімге мыналар қосымша енгізілді: шекаралардың мызғымастық қағидасы; аумақтық тұтастық қағидасы; адамның құқықтары мен негізгі міндеттерін құрметтеу қағидасы. Айтып өтетін жайт, халықаралық құқық халықаралық құқық субъектілерінің басшылыққа алатын қағидаларының барлығын белгілеуді өзіне мақсат тұтпайды. Әрбір жеке тарихи кезеңде қолданыстағы қағидалар жаңаланып, эволюция жүріп тұрады. Мысалы, халықаралық экологиялық құқықта қоршаған ортаға залал тигізбеу сияқты; қоршаған орта мен оның компоненттерін еркін зерттеу және пайдалану қағидасы; қоршаған ортаны тиімді пайдалану қағидасы және т.б. бар. Халықаралық әуе құқығында халықаралық әуе қатынастарының қауіпсіздігін қамтамасыз ету қағидасы; әуе кемелерін заңсыз қол сұғу актісінен қорғау және т.б. қағидалар негізгі қағидалар болып табылады.

Халықаралық құқық доктринасы халықаралық жария құқықтың негізгі қағидаларын былайша жіктейді.

Мемлекеттердің экономикалық, әлеуметтік және саяси жүйелерінен тәуелсіз, бейбіт қатар өмір сүру қағидасы басты орын алады.

Келесі топқа халықаралық бейбітшілік пен қауіпсіздікті тікелей қолдайтын қағидалар кіреді. Мұндай қағидаларға күш қолданбау немесе күш қолданамын деп қоқан-лоққы жасамау қағидасы; халықаралық дауларды бейбіт жолмен шешу қағидасы; мемлекеттердің аумақтық тұтастық қағидасы; шекаралардың мызғымастық қағидасы жатады.

Халықаралық ынтымақтастықты айқындайтын қағидалар тобына мыналар жатады: мемлекеттердің дербес теңдік қағидасы; қол сұқпау қағидасы; халықтардың теңқұқылық және өзін-өзі басқару қағидасы; мемлекеттердің ынтымақтасу қағидасы; халықаралық міндеттемелерді адал орындау қағидасы.

Мемлекеттердің экономикалық, әлеуметтік және саяси жүйелерінен тәуелсіз бейбіт қатар өмір сүру қағидасы. Осы қағидаға сәйкес, мемлекеттер халықаралық бейбітшілік пен қауіпсіздікті қолдауға, сондай-ақ өзара тиімді ынтымақтастықты дамытуға міндетті. Бұл қағиданың сипаттамалық белгісі – ол халықаралық құқықтың көптеген негізгі қағидаларының мән-маңыздарының үйлесуі. Сондықтан осы заманғы халықаралық құқықтың негізгі қағидаларының барлық жүйесі бейбіт қатар өмір сүру қағидаларының жүйесі деп атала алады. БҰҰ Жарғысында «бейбіт қатар өмір сүру» нақты терминмен негізделмегеніне қарамастан, оның мазмұны Кіріспені толықтай қамтиды және өзге де жарғылық ережелерде мәні ашылады. Бейбіт қатар өмір сүру қағидасы бейбітшілікті сүйетін кез келген мемлекеттің сыртқы саясаттағы конституциялық қағидаларының негізін қалайды.

Күш қолданбау немесе күш қолданамын деп қоқан-лоққы жасамау қағидасы. Алғаш рет бейбітшілік туралы Декретте жарияланған басқыншылық соғысқа тыйым салу қағидасы, 1935-1939жж. жасалған шабуыл жасамау және бейтараптық туралы шарттарды заңи бекітілген болатын. Осы қағида 1933ж. агрессияны айқындау жөніндегі Лондон Конвенциясында; басқыншылық соғысқа тыйым салу қағидасын халықаралық құқықтың жалпыға міндетті нормасына айналдырған 1928ж. Париж шартында онан әрі бекітіле түсті. БҰҰ Жарғысының қабылдануы күш қолданбау қағидасын бекітудің келесі маңызды сатысы болды. БҰҰ Жарғысында бекітілген күш қолданбау немесе күш қолданамын деп қоқан-лоққы жасамау қағидасының Екінші дниежүзілік соғысқа дейін қалыптасқан басқыншылық соғысқа тыйым салу қағидасына қарағанда екі елеулі ерекшелігі бар. Біріншіден, тек қарулы күштерді ғана емес, сондай-ақ, түрлі әскери емес мәжбүрлеу нысанындағы, яғни саяси, экономикалық мәжбүрлеуге де тыйым салынады. Екіншіден, күш қолдану ғана емес, кез келген күшпен қорқытуға да тыйым салынады. БҰҰ Бас Ассамблеясының «басқыншылықты айқындау туралы» 1974ж. 14 желтоқсанындағы 3314 қарары күш қолданбау қағидасының бекітілген және жүйеленген маңызды халықаралық нормативті актісі болып табылады. Аталмыш қарардың 1-бабына сәйкес, басқыншылық – бұл бір мемлекеттің келесі мемлекеттің тәуелсіздігіне, аумақтық мызғымастығына, саяси дербестігіне қарсы қарулы күш қолдануы. Қарулы күшті бірінші, себепсіз қолдану – басқыншылық актісіне тән. 3-бапта мемлекеттің соғыс жариялауына қарамастан, басқыншылық актісі ретінде саналуы мүмкін әрекеттердің тізімі берілген. Оларға мыналар жатады:

- аумаққа қарулы күштердің күшпен кіруі және шабуыл жасауы, кез келген әскери басқыншылық;
- басқа мемлекеттің аумағын бомбалау немесе кез келген қаруды қолдану;
- мемлекеттің порттарын немесе жағалауларын басқа мемлекеттің қарулы күштерінің қоршауға алуы;

- мемлекеттің қарулы күштерінің басқа мемлекеттің теңіз, әуе, құрлық немесе әуе флоттарына шабуыл жасауы;
- келісімнің талаптарын бұзғаны үшін басқа мемлекеттің аумағында тұрған қарулы күштерді қолдану немесе келісімнің бітуіне қарамастан, осы аумақтағы әскери күштердің кетуін талап етуді жалғастыру;
- үшінші мемлекетке қатысты басқыншылық актісін жүзеге асыру үшін өз аумақтарын пайдалануға беретін мемлекеттердің әрекеттері;
- мемлекеттің атынан қаруланған бандыларды, жалдамалыларды, реттеу күштерін жіберу.

Әрекеттердің жоғарыда аталған тізбегі толық емес. Басқыншылық актісін саяси, экономикалық сипаттағы ешқандай ақталулар ақтай алмайды. Басқыншылық актісі – бұл халықаралық қылмыс, ол үшін халықаралық жауапкершілік жүктеледі. Тәуелсіздік үшін күрес басқыншылық актісі болып есептелмейді.

Көпшілік мойындаған қағида – консенсус негізінде жасақталған басқыншылық анықтамасын мақұлдай отырып, БҰҰ Бас Ассамблеясы барлық мемлекеттерді түрлі басқыншылық актілерінен және БҰҰ Жарғысының ережелері мен халықаралық құқықтың негізгі қағидалары туралы 1970ж. Декларацияға қайшы келетін күш қолданудың басқа да түрлерінен тартынуға шақырды.

Халықаралық дауларды бейбіт жолмен шешу қағидасы. Г.И.Тункин шабуыл жасамау және халықаралық дауларды бейбіт жолмен шешу қағидасының арақатынасын қозғай отырып, бұл екі қағида бір медальдің екі жағы іспеттес деп атап өтті. Егер мемлекет өзінің басқа бір мемлекеттермен қатынасында күш қолдануға тыйым салатын болса, тиісінше мұндай мемлекеттермен туындаған дауларды да бейбіт жолмен шешуі тиіс. Сонда дауларды бейбіт жолмен шешу қағидасы, осы дауларды реттеу үшін күш қолданбау керек дегенді білдіреді.

Халықаралық дауларды бейбіт жолмен шешу, халықаралық құқық қағидасы ретінде алғаш рет соғыстан бас тарту туралы 1928ж. Париж шартында бекітілген еді. 1928ж. Париж шартынан кейін туындаған дауларды бейбіт жолмен шешу басқа да бірқатар мемлекетаралық келісімдерде, сондай-ақ Ұлттар Лигасының қарарларында да халықаралық құқықтың қағидасы ретінде танылды. Екінші дүниежүзілік соғыс аяқталғаннан кейін осы қағида БҰҰ Жарғысында, атап айтқанда, 2-баптың 3-тармағында бекітілді: «БҰҰ-ның барлық мүшелері халықаралық бейбітшілік пен қауіпсіздікке және ақиқатқа қауіп төндірмеу үшін өз дауларын бейбіт құралдар арқылы шешеді».

Дауларды бейбіт жолмен шешу қағидасын дұрыс түсіну үшін «халықаралық даулар» түсінігін айқындаудың маңызы зор. Халықаралық дау деп қандай да бір мемлекеттердің арақатынастарында реттелмеген мәселелердің, алауыздықтың болуы, халықаралық өмірдегі түрлі проблемалар бойынша келісе алмаушылық, сондай-ақ халықаралық шарттар, келісімдер және өзге де актілерді талдау негізіндегі қайшылықтардың болуын айтамыз.

БҰҰ Жарғысында даулар халықаралық бейбітшілік пен қауіпсіздікке қауіп төндіретін даулар және қауіп төндірмейтін даулар деп екіге бөлінген.

Дауларды бейбіт жолмен шешу қағидасы дауды бейбіт жолмен шешудің белгілі бір рәсімін алдын ала бекітпейді. Дауларды бейбіт жолмен реттеу

құралдарының көлемді тізімі БҰҰ Жарғысының 6-тарауында мазмұндалған. БҰҰ Жарғысының 33-бабының 1-тармағына сәйкес: «Кез келген дауға қатысушы тараптар, егер дау халықаралық бейбітшілік пен қауіпсіздікке қатер төндіретін болса, онда дауды ең біріншіден келіссөздер, зерттеулер жүргізу арқылы, жарастырушылық, татуласу, төрелік, сот талқылауы, аймақтық органдарға және келісімдерге жүгіну арқылы немесе өз таңдаулары бойынша басқа да бейбіт құралдар арқылы шешуге тырысулары қажет». Мұнан басқа БҰҰ Жарғысында даулы мәселелерді Бас Ассамблея мен Қауіпсіздік Кеңесінің шешу мүмкіндігі көзделген.

Мемлекеттердің аумақтық тұтастығы қағидасы. 1970ж. Декларацияда осы қағида күш қолданбау немесе күш қолданамын деп қоқан-лоққы жасамау қағидасының бір бөлігі ретінде баяндалған. Мемлекеттердің аумақтық тұтастығына қарсы бағытталған әрекеттердің ішінде күш немесе қауіп-қатер күшін қолдану ерекше орын алады. Қарастырып отырған қағиданың тұжырымдамасында мемлекеттердің кез келген мемлекеттің саяси тәуелсіздігі мен бірлігіне қарсы бағытталуы мүмкін кез келген әрекеттерден тартынуы жөнінде сөз бар. Сөйтіп, кел келген мемлекеттің саяси тәуелсіздігі мен бірлігі оның аумақтық тұтастығымен тығыз байланысты.

Басқаның аумағын жаулап алудан бас тарту алғаш рет француз революциясында жарияланған болатын. Мемлекеттік аумақтың мызғымастығы мен тұтастық қағидасының қалыптасу тарихында халықаралық дауларды шешу құралы ретінде соғысқа халықаралық-құқықтық тыйым салу маңызды оқиғаның бірі болды. 1975ж. Хельсинкидегі Қорытынды Актіге қол қойған барлық мемлекеттер үшін мемлекеттердің аумақтық тұтастық қағидасы міндетті болып табылады, мұндай міндеттілік екі себеппен түсіндіріледі:

1. 1970ж. Декларацияның тиісті ережелері өздерінің негіздеулерінде барлық мемлекеттер үшін міндетті болып табылатын жалпы халықаралық құқық қағидасын бейнелейді.
2. Мемлекеттер «осы қағидаларды өзара арақатынас пен ынтымақтастықтың барлық аспектілерінде қолдануға, әрбір қатысушы-мемлекетке осы қағидаларды барлығының құрметтеуі мен қолдануынан келіп шығатын артықшылықтарды қамтамасыз ету үшін толықтай құрметтеуге» өздерінің дайын екендіктерін білдірді.

Шекаралардың мызғымастығы қағидасы. Шекаралардың мызғымастығы қағидасының мәні бұл қағиданың соғыс пен бейбітшілік мәселелерін шешудегі ұзақ мерзімді тәжірибемен қамтамасыз етілгенімен айқындалады. Бұл қағиданы қолдану әлемдік тәжірибеде қалыптасқан саяси және аумақтық болыс шарт-жағдайларындағы барлық мемлекеттер үшін ақиқатты қауіпсіздікті бекіту сұранысының жинақталған көрінісі болып табылады.

Бұрындары шекаралардың мызғымастығы қағидасы халықаралық құқықтың жаңа қағидасы деп аталып келді. Біріккен Ұлттар Ұйымының жарғылық ережелері кез келген мемлекеттің аумақтық мызғымастығына немесе саяси тәуелсіздігіне күшпен қол сұғуға тыйым салады. Осылайша мемлекеттердің аумақтық мызғымастығын қорғай отырып және оны бұзу үшін

күш қолдануға тыйым сала отырып, БҰҰ Жарғысы шекаралардың мызғымастығы қағидасын басшылыққа алды.

Мемлекеттердің дербес теңдігі қағидасы. 1975ж. Еуропадағы қауіпсіздік пен ынтымақтастық жөніндегі Кеңесте Еуропаның даму жолдары туралы пікірталасына белгілі бір қорытынды жасалды. Хельсинки Кеңесі мемлекеттердің қарым-қатынасы дербес теңдік, дербестікке тән құқықтарды қорғау қағидаларына негізделулері қажет екендіктерін растап берді.

Дербес теңдік қағидасы қарама-қайшы қоғамдық жүйелері бар мемлекеттердің теңқұқықтарын мойындауды білдіреді. 1975ж. Қорытынды Актіде дербестікке тән құқықтардың толық тізімі берілмеген. Құжатта әлемдік бірлестіктің қауіпсіздігі үшін аса маңызы бар бірнешеуі көрсетілген.

Ең алдымен, дербес теңдік элементтерінің бірі - әрбір мемлекеттің заңи теңдік құқығы аталған. Дербес теңдікті мойындау, мемлекеттердің тәуелсіздігін құрметтеу – мемлекеттердің әлемдік аренада бейбіт қатар өмір сүру саясатының басты элементі болып табылады. Осы қағиданы халықаралық құқықтың негізгі қағидалар жүйесіне енгізу бейбітшілікті сүйетін күштердің халықаралық қауіпсіздік үшін күрестің үлкен жетістігі болып есептеледі. Қазіргі заманның басты мақсаты – осы қағидалардың халықаралық проблемаларды шешу барысында сақталуын қамтамасыз ету.

Ішкі істерге қол сұқпаушылық қағидасы. Мемлекеттердің бір-бірінің ішкі істеріне араласпауы туралы мәселе феодализм дәуірінде пайда болған еді. Бұл кезеңде қол сұқпаушылықты құқықтық норма ретінде шарттық ресімдеу - өте сирек кездесетін құбылыс болатын. Ол халықаралық құқықтың жалпы қағидасы ретінде буржуазиялық революция кезеңінде қалыптасты. Бұл қағида кез келген мемлекеттің құзіретінде қол сұғатын барлық әрекеттерден тартыну міндетін білдіреді. Қағиданың заңдық мазмұны 1970ж. халықаралық құқықтың негізгі қағидалары туралы Декларацияда баяндалған. «Бірде-бір мемлекет өзінің дербес құқықтарын жүзеге асыру барысында және одан қандай да бір артықшылықтарға ие болу үшін басқа мемлекетті өзіне бағындыру мақсатында экономикалық, саяси шаралары немесе кез келген басқа сипаттағы шараларды қолдана да, көтермелей де алмайды.

Бірде-бір мемлекет басқа мемлекеттің құрылымын зорлық-зомбылық жолымен өзгертуге бағытталған қарулы, зиянкес немесе террорлық әрекеттерді ұйымдастырмауы, көмектеспеуі, шағыстырмауы, қолдамауы тиіс». Бұл нысанның маңызды құндылығы – оның сипатының қатаңдығы мен үзілді-кесілді екендігінде. Кез келген тікелей немесе жанама қол сұғушылыққа тыйым салынады. Қол сұғушылық ешқандай себептермен ақтала алмайды. Халықаралық құқықтың және саяси әдебиеттерде мемлекеттердің пайдаланатын қол сұғу шараларына байланысты әскери, экономикалық, саяси, дипломатиялық және қол сұғушылықтың өзге де нысандары қарастырылған, дегенмен олар іс жүзінде бір-бірімен байланысты болып келеді.

Халықтардың теңқұқылық және өзін-өзі билеу қағидасы. Бұл қағида орталықтандырылған абсолютті монархияның орнаған кезеңінде, XV-XVI ғасырда пайда болды. Хельсинки құжаты осы қағиданы бейбітшілік, қауіпсіздік және ынтымақтастықтың маңызды шар-жағдайы деп таниды. Бұл байланыс

алғаш рет бейбітшілік туралы тарихи Декретте және Қазан социалистік революциясының өзге де маңызды актілерінде көрініс тапқан болатын. Халықтардың теңқұқылық және өзін-өзі билеу қағидасының тұжырымдамасында халықтардың өздерінің саяси мәртебесін айқындауы туралы былай делінген:

- басқару нысанын еркін таңдау;
- өздерінің мемлекеттік құрылымын айқындау;
- өзінің саяси, әлеуметтік және мәдени дамуын өз қалауынша жүзеге асыру;
- мемлекеттің аумақтық тұтастығын қорғау.

Осындай құқықтың жүзеге асуы халықаралық құқықтың қорғауында болады. Халықтардың өздерінің ішкі саяси мәртебесін еркін айқындауларына кедергі келтіру мақсатында мемлекеттердің ішкі істеріне қол сұғу басқыншы мемлекеттерге тән сипат.

Мемлекеттердің ынтымақтасуы қағидасы. Осы қағидаға сәйкес, мемлекеттер өздерінің ынтымақтастықтарын барлық салалар бойынша дамытуға міндеттеледі. 1975ж. Қорытынды Актімен 1970ж. Декларациядағы осы қағиданың тұжырымдамасын салыстыра қарағанда, мемлекеттердің бұл қағиданы материалдық мазмұн жағынан толықтыруға тырысқанын байқауға болады. 1970ж. Декларацияда ынтымақтасудың бір мақсаты ретінде «халықтардың жалпы әл-ауқатын» жақсарту үшін жәрдемдесу көзделсе, Қорытынды Актіде бұл ереже нақтылана түседі: мемлекеттер өздерінің ынтымақтасуын дамыта отырып, халықтардың тұрмысын көтеруге, оның ішінде экономикалық, ғылыми, техникалық, әлеуметтік, мәдени және гуманитарлық салаларда таратылып келе жатқан өзара таныстықтардан келіп шығатын пайданы қолдануға тырысады.

Адам құқықтарын құрметтеу қағидасы. Осы қағиданың мазмұнына сәйкес, мемлекеттер азаматтық және саяси ғана емес, сонымен бірге әлеуметтік-экономикалық құқықтарды да сақтауды өздеріне міндет етіп жүктейді. Сөйтіп, тәуелсіздікке тән дербес теңдік және құқықтарды құрметтеу қағидаларын орындай отырып, мемлекеттер бір-бірінің өздерінің саяси әлеуметтік, экономикалық және мәдени жүйелерін еркін таңдау және дамыту құқықтарын құрметтеуге міндеттейді.

Осы заманғы халықаралық қатынастарда, баяғы қалпынша адамның негізгі құқықтары мен бостандықтарын апартеид, геноцид, нәсілшілдік сипаттарында дөрекі және жаппай бұзу әлі де орын алып келеді.

Халықаралық міндеттемелерді адал орындау қағидасы.

Халықаралық құқықта ертеден-ақ, шарттар орындалуы тиіс – *pacta sunt servanda* – деген қағида бар. Ол кейін БҰҰ Жарғысының Кіріспесінде көрініс тапты. Онда БҰҰ мүшелерінің «халықаралық құқықтың шарттарынан және басқа да қайнар көздерінен туындайтын міндеттемелердің әділдігі мен құрметтелуінің сақталуына шарт-жағдайлар қалыптастыруға» бел байлағандары атап көрсетілген. БҰҰ Жарғысының 2-бабының 2-тармағына сәйкес, барлық мүше мемлекеттер Жарғы бойынша қабылданған халықаралық міндеттемелерді адал орындауға міндетті. Мемлекеттер өздерінің ішкі құқықтарына қарамастан,

шарттың мақсаты, мазмұны, мерзімі және орындалу орны бойынша өздерінің міндеттемелерін адал орындаулары тиіс.

Кейінгі жылдарда мемлекеттер арасында жасалып жатқан шарттар мен келісімдер адамзатты жаңа дүниежүзілік соғыс қаупінен арашалауға бағытталған. Олар мемлекеттер арасындағы түрлі ынтымақтастық жүйесін қалыптастыруды мақсат тұтады. Сондықтан шарттық ережелердің орындалуы халықаралық бірлестіктегі бейбітшілік пен қауіпсіздікті қамтамасыз ету мақсатында жаңа халықаралық келісімдерге қол қойылуының кепілі бола алады.

Бақылау сұрақтары:

1. Халықаралық құқықтың негізгі қағидалар атап беріңіз.
2. 1970 жылғы БҰҰ - ның халықаралық құқық қағидалары туралы декларациясы маңызын айтып беріңіз.
3. Күш қолданбау және қорқытпау қағидасы, осы қағиданың қалыптасуын айтып беріңіз?
4. Шекаралардың мызғымастығы қағидасы мәнін ашып беріңіз.
5. Мемлекеттердің дауларды бейбіт жолмен шешу қағидасы, оның мазмұны және оны қолдану әдістері көрсетіп беріңіз.

Әдебиеттер:

1. Сарсембаев М.А. Международно – правовые отношения государств Центральной Азии. Алматы: Галым. 1995. -368с.
2. Сарсембаев М.А. Дипломатическое и консульское право. Алматы: Данекер. 1999.
3. Сарсембаев М.А. Международное право. Алматы: Данекер. 2001. -344с.
4. Сафанова О.Н. соотношение международного права и национального права Республики Казахстан. Алматы: Данекер. 2002.
5. Сборник международных конвенций. Автор – составитель К.М. Сарсембаев. Алматы: Гылым, Данекер. 1997. -190с.

6– тақырып. Халықаралық құқықтың субъектілері

Сабақтың мақсаты мен міндеті: халықаралық құқық субъектілеріне анықтама беру, сипаттау.

Негізгі сұрақтар:

1. Халықаралық құқық субъектілерінің анықтамасы мен түрлері.
2. Мемлекеттердің халықаралық құқықтық субъектілігі.
3. Халықаралық ұйымдардың құқықтық субъектілігі.
4. Халықаралық құқықта жеке тұлғаның мәртебесі.

Халықаралық құқықтың кейбір ерекшеліктеріне қарамастан, теориядағы құқық субъектілеріне берілген түсінік оған да бірдей болып келеді. Субъективтік заңдық құқықтары мен міндеттері бар халықаралық құқық қатынасы қатынасушылары халықаралық құқық субъектілері болып табылады. Олар халықаралық қатынастарға дербес күйде қатысуға; басқа субъектілермен заңдық әрекеттестікке тікелей түсуге қабілетті және тәуелсіз болады. Халықаралық

құқық субъектілері екі топқа бөлінеді: алғашқы және туынды. Алғашқы топқа тәуелсіздігі бар мемлекеттер: өз тәуелсіздіктері үшін күресуші халықтар мен ұлттар кіреді. Соңғылары өзінің мемлекеттік құрылысын өзі шешу құқығын жүзеге асырады. Субъектінің бұл екі тобы алғашқы топқа жалпы белгілері – тәуелсіздігі арқылы біріккен. Мемлекетте ол белгі – мемлекеттік болса, өз тәуелсіздігі үшін күресуші ұлттар мен халықтарда – ұлттық белгі болады. Екінші топқа халықаралық ұйымдар мен мемлекет тәріздес құрылымдар кіреді. Жек тұлғалар халықаралық құқық субъектілерінің ерекше тобын құрайды.

Мемлекеттер – халықаралық құқықтың негізгі субъектілері. Қазақстан Республикасы – халықаралық құқық субъектісі. Халықаралық құқық субъектісі ретіндегі мемлекеттер үшін ерекше саяси заңдық сипат, өз аумағындағы үстемдігі және халықаралық қатынастардағы тәуелсіздігі тән. Мемлекет өз тәуелсіздігінің күші бойынша құқық субъектілікке *ipso-facto*-ға ие, яғни өзінің өмір сүру фактісінің нәтижесінде ие болады. Мемлекеттердің әрекет қабілеттігі оның халықаралық шарттық тәжірибелерге қатысуынан, дипломатиялық және елшілік қатынастарды орнату нәтижесінен, халықаралық ұйымдарға мүше болу мәселелерінен көрінеді. Мемлекеттің халықаралық құқық субъектісі ретінде болуы халықаралық жүйенің өзгешелігін құрайды. Мемлекет, бір жағынан алғанда, халықаралық жүйенің бір бөлігі болса, екінші жағынан, одан тыс та дами береді. Мысалы, ХХғ. 60-жылдарының басында Албания халықаралық ұйымдардың құрамынан шығып, басқа мемлекеттермен дипломатиялық және елшілік қатынастардың бәрін тоқтатып, дербес дамуға бел байлады. Дегенмен, халықаралық құқықтың даму тарихында мемлекеттердің өз ішкі мүмкіндіктерін түгелдей тауысқан кездері сияқты мысалдар да аз емес. Халықаралық ынтымақтастықты қажет ететін объективті сұраныс туындайды. Осындай тарихи кезеңнен Албания да өтті, ол бүгінгі таңда халықаралық құқықтың тең құқылы субъектісінің бірі.

Құқық субъектілік мәселелері халықаралық құқық ғылымында әрқашан іргелі орын алып келеді. Олай болуы табиғи да, себебі халықаралық құқық субъектілер арасындағы қатынасты реттейді, ал субъектілер шеңбері халықаралық өмірдің маңызды құбылыстарына байланысты өзгеріске ұшырап отыратыны белгілі.

Халықаралық құқықтың кейбір ерекшеліктеріне қарамастан, теориядағы құқық субъектілеріне берілген түсінік оған да бірдей болып келеді. Субъективтік заңдық құқықтары мен міндеттері бар халықаралық құқық қатынасы қатынасушылары халықаралық құқық субъектілері болып табылады. Олар халықаралық қатынастарға дербес күйде қатысуға; басқа субъектілермен заңдық әрекеттестікке тікелей түсуге қабілетті және тәуелсіз болады. Халықаралық құқық субъектілері екі топқа бөлінеді: алғашқы және туынды. Алғашқы топқа тәуелсіздігі бар мемлекеттер: өз тәуелсіздіктері үшін күресуші халықтар мен ұлттар кіреді. Соңғылары өзінің мемлекеттік құрылысын өзі шешу құқығын жүзеге асырады. Субъектінің бұл екі тобы алғашқы топқа жалпы белгілері – тәуелсіздігі арқылы біріккен. Мемлекетте ол белгі – мемлекеттік болса, өз тәуелсіздігі үшін күресуші ұлттар мен халықтарда – ұлттық белгі болады. Екінші

топқа халықаралық ұйымдар мен мемлекет тәріздес құрылымдар кіреді. Жек тұлғалар халықаралық құқық субъектілерінің ерекше тобын құрайды.

Мемлекеттер – халықаралық құқықтың негізгі субъектілері. Қазақстан Республикасы – халықаралық құқық субъектісі. Халықаралық құқық субъектісі ретіндегі мемлекеттер үшін ерекше саяси заңдық сипат, өз аумағындағы үстемдігі және халықаралық қатынастардағы тәуелсіздігі тән. Мемлекет өз тәуелсіздігінің күші бойынша құқық субъектілікке ipso-facto-ға ие, яғни өзінің өмір сүру фактісінің нәтижесінде ие болады. Мемлекеттердің әрекет қабілеттігі оның халықаралық шарттық тәжірибелерге қатысуынан, дипломатиялық және елшілік қатынастарды орнату нәтижесінен, халықаралық ұйымдарға мүше болу мәселелерінен көрінеді. Мемлекеттің халықаралық құқық субъектісі ретінде болуы халықаралық жүйенің өзгешелігін құрайды. Мемлекет, бір жағынан алғанда, халықаралық жүйенің бір бөлігі болса, екінші жағынан, одан тыс та дами береді. Мысалы, XXғ. 60-жылдарының басында Албания халықаралық ұйымдардың құрамынан шығып, басқа мемлекеттермен дипломатиялық және елшілік қатынастардың бәрін тоқтатып, дербес дамуға бел байлады. Дегенмен, халықаралық құқықтың даму тарихында мемлекеттердің өз ішкі мүмкіндіктерін түгелдей тауысқан кездері сияқты мысалдар да аз емес. Халықаралық ынтымақтастықты қажет ететін объективті сұраныс туындайды. Осындай тарихи кезеңнен Албания да өтті, ол бүгінгі таңда халықаралық құқықтың тең құқылы субъектісінің бірі.

Құқық субъектілік мәселелері халықаралық құқық ғылымында әрқашан іргелі орын алып келеді. Олай болуы табиғи да, себебі халықаралық құқық субъектілер арасындағы қатынасты реттейді, ал субъектілер шеңбері халықаралық өмірдің маңызды құбылыстарына байланысты өзгеріске ұшырап отыратыны белгілі.

Халықаралық ұйымдардың құқық субъектілігі. Мемлекеттер мен халықаралық ұйымдардың арасындағы немесе халықаралық ұйымдардың арасындағы шарттардың құқығы туралы 1986ж. Вена Конвенциясының 3-бабына сәйкес, халықаралық ұйымдар халықаралық құқықтың субъектілері болып табылады. Оларды негізгі субъектілер болып табылатын мемлекеттер әр түрлі ауқымдағы ынтымақтастық үшін құрады. Сондықтан да қарастырып отырған субъект туынды топқа жатқызылады. Халықаралық ұйымдар санының өсуі мен халықаралық қауымдастықта маңызды мәселелерді шешудегі рөлінің артуы оларды нормативтік тұрғыдан бекіту қажеттігін туғызады. Мысалы, әмбебап сипаттағы халықаралық ұйымдардың қатынастағы мемлекеттердің өкілдіктері туралы 1975ж. Вена Конвенциясы, мемлекеттер мен халықаралық ұйымдар немесе халықаралық ұйымдар арасындағы шарттардың құқықтары туралы 1986ж. Вена конвенциясы.

Біз Е.А.Шибаяеваның «халықаралық ұйымдар алғашқы кезде құқық субъектілік қасиетке ие болмаған. Ол ұйымдардың, халықаралық құқықтың және халықаралық қатынастардың дамуының белгілі бір сатыларында пайда болады...» деген көзқарасымен келісеміз.

Халықаралық ұйымдардың тәуелсіздігі жоқ, олар мемлекетке тәуелді, яғни халықаралық ұйымдардың өмір сүруі үшін мемлекеттер ерік білдіруі керек.

Сөйтіп, құрылтайшы мемлекеттер халықаралық ұйымдарға құқық субъектілікті береді. Халықаралық ұйымдарда құқық субъектілік XX ғасырдың 20-жылдарында ғана пайда болды. Ұйымдардың халықаралық құқық субъектілігі құрылтай актісінде (жарғысында) бекітіледі. Егер мұндай жағдай жарғыда нақтырақ көрсетілмесе, онда жобаланған құзырет тұжырымдамасы қолданылады. Мысалы, халықаралық Соттың консультациялық қорытындысы 1949ж. БҰҰ-ны халықаралық құқықтың туынды субъектісі ретінде таныды.

Сөйтіп, қазіргі кезең жағдайында халықаралық ұйымдар рөлінің өскеніне байланысты өзінің құқықтық табиғаты бойынша ұйымдар халықаралық құқықтың субъектілері болып табылады. Олардың құқық қабілеттілігінің көлемі – субъектілік құрамы, қызмет көлемі, реттеу пәніне байланысты әр түрлі. Мемлекетаралық, бүкіләлемдік және әмбебап ұйым – БҰҰ-ның қазіргі кезеңнің маңызды ұйымы екендігіне талас жоқ. Халықаралық құқықтың негізгі субъектісі ретінде мемлекет құзіретінің көлемі қандай да бір халықаралық ұйым құрамындағы мемлекеттің құзіретінен әлдеқайда кең болатынын атап өткен жөн.

Мемлекет тәрізді құрылымдардың халықаралық құқық субъектілігі.

Халықаралық құқықтың тарихы арнайы шарттар арқылы ерекше саяси-аумақтық құрылымдардың мәртебесін айқындап берді. Оларға «еркін қалалар», Батыс Берлин мен қазіргі кезде Ватикан жатқызылып жүр.

«**Еркін қалалар**». 1815ж. Вена трактатына сәйкес, мұндай қалаларға 1846ж. дейін өмір сүрген Краков қаласы, 1919ж. Версаль бейбітшілік шарты бойынша – Данциг (1920-1939) қаласы жатқызылды, сондай-ақ «Триест бос аумағын» құруға талпыныстар жасалды, бірақ олар жүзеге аспады. Кейінірек, осы аумақ Италия мен Югославияның құрамына кірді.

Батыс Берлин мәртебесі 1971ж. төрт тарапты келісіммен реттелді, ол КСРО, АҚШ, Ұлыбритания және Франция арасында болды. Мұндай мемлекет тәрізді құрылымның болуы ГДР мен ФРГ-нің өмір сүруімен байланыстырылып түсіндіріледі. Жоғарыда аталған 1971ж. Келісімнің ережелеріне сәйкес, Батыс Берлин дербес саяси біртұтастықты көрсетеді. Германия біріккен соң халықаралық құқықтың аталмыш субъектісі таратылды.

Ватикан. Халықаралық актілерде Ватикан «әулие тақ» деп аталады. Халықаралық құқық субъектісі Ватиканның ерекше мәртебесі 1984ж. Италиямен жасасқан келісім арқылы белгіленген. Ватикан халықаралық қатынастарға белсенді түрде қатысады, ол көптеген мемлекеттермен сыртқы байланыс орнатқан. Оны қала-мемлекет деп атайды. Ватикан БҰҰ мүшесі емес, өйткені Біріккен Ұлттар Ұйымының құрамына мемлекеттер ғана кіреді, дегенмен бұл әмбебап ұйымда оның тұрақты бақылаушылары бар. Халықаралық құқықтың аталмыш субъектісі көптеген халықаралық конференцияларға қатысады, көптарапты конвенциялардың қатысушысы, католиктік елдерде тұрақты дипломатиялық өкілдіктер құрады.

Жеке тұлғалардың халықаралық құқық субъектілігі. Халықаралық шарттарға сәйкес жеке тұлғаға берілетін құқықтар көлемінің халықаралық және аймақтық деңгейінің кеңеюіне байланысты ол халықаралық құқық субъектісінің бірі болды. Көпке дейін халықаралық-құқықтық әдебиеттерде индивидтің құқық субъектілігі жоққа шығарылып келді. Ал халықаралық құқық бойынша ғылыми

әдебиеттерде индивидтің халықаралық құқық субъектілігі жоққа шығарылды (мысалы, А.П.Мовчан, С.В.Черниченконың еңбектерінде). XXғ. 80-жылдарының аяғында индивидтің халықаралық құқық субъектілігінің жеке элементтерін мойындайтын отандық еңбектер алғаш рет жариялана бастады. Батыстық заңгерлер индивидтің халықаралық құқық субъектілік теориясын аз-кем мойындайтын. Қоғамның халықаралық өміріндегі объективті өзгерістер осы заманғы халықаралық құқықтағы адамның құқық субъектілігі жөніндегі мәселеден «тыйым салуды» алып тастады.

Индивидтер халықаралық құқықтың шектелген құқық субъектілігі бар субъектісі екенін айтып өткен жөн, өйткені оның халықаралық құқықтың нормалары мен қағидаларын құруға қатысу құқығы жоқ. Алайда халықаралық-құқықтық нормаларды қолданудың тиімділігі индивидтің құқықтары мен міндеттерінің көлемін кеңейтуде. Тиісінше, халықаралық қатынаста жеке тұлғаның рөлі де ұлғаюда. Мұнда, біз «индивид» және «жеке тұлға» ұғымдарын теңдей қолданатынымызды айтып өтсек, себебі жеке тұлға – бұл әлеуметтік маңызды белгілерінің тұрақты жүйесі бар индивид болса; индивид – бұл жеке адам, жеке өмір сүретін тірі тіршілік.

Халықаралық құқық нормалары халықаралық құқықтың негізгі субъектілері болатын мемлекеттердің арасындағы өзара қатынастарды реттеуге бағытталған, ол индивидтердің орындауына бағытталған. Мұнан басқа, жеке тұлғаның құқықтық жағдайына әсер ете отырып, аталған құқықтық нормалар мемлекетті индивидтерге белгілі бір мәртебені қамтамасыз етуге міндеттейді. Қазіргі жағдайларда индивидтің халықаралық органдарға жолдау мүмкіндігі жоқ екені талас тудырмайды, кейбір жағдайларды ескермегенде. Халықаралық құқық индивидтердің құқықтарын бұзған жағдайларды қарастыру іс-жосығын айқындайды. Онымен адам құқықтары жөніндегі Комитет, нәсілдік кемсітушілікті жою жөніндегі Комитет, азаптауға қарсы Комитет және еркін қамауға алу бойынша жұмыс тобы айналысады.

Индивидтер құқықтарының орындалуын бақылау мақсатында БҰҰ шеңберінде қосымша институттар құрылды. Мысалы, 1996ж. 20 желтоқсандағы Бас Ассамблеяның 48/141 қарарына сәйкес, адамның барлық құқықтарын қолдау және қорғау бойынша Жоғарғы Комиссар қызметі құрылды. Бірінші Жоғарғы Комиссар жұмысына 1994ж. 5 сәуірінде кірісті. 1997ж. оның отсатвкаға шығуына байланысты Мери Робинсон жаңа Жоғарғы Комиссар болып тағайындалды. БҰҰ-ның бұл лауазымды тұлғасына адам құқықтары жөніндегі қызметтің негізгі жауапкершілігі жүктелген. Жоғарғы Комиссардың өкілеттігі адамның барлық құқықтарын қорғаудан және оны тиімді жүзеге асыруды қолдаудан тұрады.

Бақылау сұрақтары:

1. Халықаралық құқық субъектілерінің анықтамасы мен түрлері айтып беріңіз.
2. Халықаралық құқықтағы жеке тұлғаның мәртебесі қандай?

Әдебиеттер:

1. Сарсембаев М.А. Международно – правовые отношения государств Центральной Азии. Алматы: Галым. 1995. -368с.

2. Сарсембаев М.А. Дипломатическое и консульское право. Алматы: Данекер. 1999.
3. Сарсембаев М.А. Международное право. Алматы: Данекер. 2001. -344с.
4. Сборник международных конвенций. Автор – составитель К.М. Сарсембаев. Алматы: Гылым, Данекер. 1997. -190с.
5. Токаев К.К. Организация Объединенных Наций: Полвека служения миру. Алматы: Атамура. 1995. -189с.

7 – тақырып. Халықаралық – құқықтық тану (мойындау).

Сабақтың мақсаты мен міндеті: халықаралық құқықтағы бір-бірін мойындау түсінігіне анықтама беру, мемлекеттердің егемендіктерін тану формаларына сипаттама беру.

Негізгі сұрақтар:

1. Халықаралық құқықтық мойындаудың түсінігі мен мәні.
2. Мойындаудың түрлерімен формасы.
3. Қазіргі кездегі халықаралық мойындаудың маңызы

Тану институтының даму тарихы құқық субъектілік мәселелерімен тығыз байланысты. Аталмыш институтта халықаралық қатынастардағы барлық өзгерістер тікелей бейнеленеді.

Халықаралық құқық доктринасы тану деп халықаралық құқық субъектісінің біржақты актісін түсінеді, оның көмегімен белгілі бір заң фактісі белгіленеді, бір-бірлерімен түрлі қатынастар бекітуге келісімді көрсетеді. Халықаралық құқық сөздігінде мұндай актінің мақсаты айқындалған: «олармен ресми немесе бейресми, толық немесе жартылай толық, тұрақты немесе уақытша қатынастарды орнату мақсатында...».

Халықаралық құқық комиссиясы осы институтты жүйелеу туралы мәселені бірнеше мәрте қозғаған болатын. 1949ж. мемлекеттер мен үкіметтерді тану мәселесі бірінші кезекте жүйелеу тізіміне енді. Халықаралық құқық субъектілерінің арасындағы қатынастар тәжірибесі танудың басым мәселелерін айқындап берді. Мысалы, танудың заңдық салдары, танудың түрлері мен нысандары, шартты тануға жол берілуі және басқалары. Осы институтты халықаралық-құқықтық реттеу халықаралық құқықтың әдеттегі нормаларымен, жеке көп жақты және екіжақты шарттармен, дипломатиялық және елшілік ынтымақтастықтың қалыптасқан тәжірибесінің бейнеленуімен сипатталады.

Зерттеліп отырған институтты доктриналық талдау танылу теориясының екі негізгі теориясының болуымен сипатталады: *негізгі және ресми*. Бірінші теория ХІХ ғасырдың басында пайда болған. Оның кейбір қағидалары кейбір мемлекеттердің дипломатиялық және сот тәжірибелерінің негізін қалады. Бұл теорияның мәні тану актісіне шешуші рөл берілетіндігінде. Сөйтіп, қарастырып отырған жағдайға сәйкес, халықаралық құқықтың негізгі субъектісі – мемлекет – оны басқа мемлекеттер мойындаған кезден бастап сондай дәрежеге ие болады. Оның мәні – тану арқылы халықаралық құқықтың жаңа субъектісінің пайда болу фактісін белгілеу ғана. Мұндай көзқарасты көптеген субъектінің басқа тараптардың тануына тәуелді болуын жоққа шығарады, яғни халықаралық құқық

субъектілері танылмай-ақ өмір сүре алады дегенге саяды. Бұл жағдай әрекеттестік саласына, дипломатиялық және елшілік қатынастарды орнату тәжірибесіне, жасалатын саяси, экономикалық және басқа қатынастардың көлеміне өз әсерін тигізеді.

Танудың бірнеше тәсілі бар. Оның ішінде көп таралғаны бір жақты декларация немесе мәлімдеме. Ол танылатын мемлекеттің үкіметіне немесе басшысына арнайы нота немесе жолдау арқылы бейнеленеді. Екінші, онша көп таралмаған бір түрі қол қойылған және жаңартылған ресми мазмұндама. Мұнан басқа, дипломатиялық қатынастар орнатуға, ноталар алмасуға т.б. байланысты біріккен өтініштер де болуы мүмкін.

Танудың түрлері мен нысандары болады. Оның түрлеріне мыналар жатады: мемлекеттерді тану, жаңа үкіметтерді тану, қарсыласу органдарын тану, ұлт-азаттық қозғалысын оның органдары түрінде тану, соғысушы тараптың мәртебесін тану.

Мемлекетті тану. Танудың бұл түрі негізгі және ресми теориялар өкілдерінің арасында даулы талас тудырып тұр. Мемлекеттің халықаралық құқық субъектілігі халықаралық бірлестіктің басқа қатысушыларына тәуелді емес. Оның жақсы нұсқасы мынадай үлгіде болуы тиіс: жаңа мемлекеттің пайда болуы – жаңа субъектінің пайда болуы. Мұндай қарапайым арифметикалық формуланың салдары тану актісі болуы тиіс, себебі бұл мемлекеттер арасындағы өзара қатынастар үшін заң базасын жасайды.

Қазақстан Республикасының сыртқы саясатының құрылу және даму тарихы тәжірибеде тану институтының теориялық ережелерінің қолданылатынына куә. Мәселен, біздің мемлекетіміздің қалыптасуының алғашқы жылдарында екі жақты және көп жақты негіздерде ынтымақтастықтың халықаралық-құқықтық базасы құрылды. Сыртқы саясаттың құқықтық негізін қалыптастырғаннан кейін Қазақстан Республикасы шетелдердегі ұлттық мүдделерін қамтамасыз ететін болды. Оған елшіліктер, өкілдіктер, дипломатиялық миссиялар құру арқылы қол жеткізіледі. Қазақстан 1993ж. аяғына таман халықаралық бірлестікте кеңінен таныла бастады. Оған ірі халықаралық ұйымдар қатарынан мүше болу, әлем мемлекеттерімен дипломатиялық қатынастар орнату дәлел бола алады.

Жаңа үкіметтерді тану. Мемлекетті таныған кезде үкіметтің де танылатыны сөзсіз. Бірақ халықаралық құқықта үкіметті тану туралы мәселе үкіметтің билікке конституциялық емес жолмен келген жағдайларында жиі қойылады. Жаңа үкіметті тану өлшемі жаңа мемлекеттерді тану өлшемдерінен басқашалау. Ондай өлшемге үкіметтің тиімділігі жатқызылады, яғни ол үкіметтің мемлекеттің барлық немесе көпшілік билік жүргізе алуы және халықтың негізгі бөлігі үкіметтің саясатын қолдай ма деген мәселе. Бұрын халықаралық құқықта үкімет заңдылығы деген өлшем кең таралған болатын. Бірақ бұл өлшемді осы заманғы халықаралық құқық қол сұқпаушылық қағидасына қайшы келеді деп алып тастады. Біріккен Ұлттар Ұйымында үкіметті тану туралы мәселе, Чанкайши немесе Қытай үкіметіне қатысты; Пиночет немесе С.Альенде үкіметтерін мойындау; Ауғанстан үкіметін немесе тәлибтер үкіметін мойындауға қатысты шешілген болатын. Екінші дүниежүзілік соғыс кезеңінде эмигранттық

үкіметін тану немесе қудалаудағы үкіметтерді мойындау тәжірибесі кең таралған еді.

Тану кезінде халықаралық конференцияға жаңа мемлекеттің немесе жаңа үкіметтің қатысуы міндетті емес. Халықаралық ұйымдарда өкілдік және үкіметті тану мәселелері халықаралық құқықтың екі дербес институттары. Оның айырмашылығы мынада: халықаралық ұйымға өкілдік туралы мәселеде ұйымның өзі шешім қабылдайды және ол оны тануға байланысты емес және оған негізделмейді. Ал жаңа үкіметтерді тану жеке мемлекеттердің ерекше күзіреттеріне жатады. Егер халықаралық ұйым жаңа үкіметтің өкілдігі туралы оң шешім қабылдаса, ол аталған үкіметті халықаралық ұйымның мүшелері міндетті түрде таниды деген сөз емес.

Қарсыласу органдарын тану, ұлт-азаттық қозғалыстарын, олардың органдары түрінде тану, соғысушы жақтың мәртебесін тану.

Қарсыласу органдарын тану мәселелері екінші дүниежүзілік соғыс тарихынан белгілі. Олар халықаралық құқықтың жалпыға танылған субъектісі деп есептелетін мемлекеттердің ішінде құрылды. Танудың мұндай түрінің тәжірибесі оларды үкіметтің де тануына жатқызбайтын. Ол көбіне-көп билікті тану түрінде қарастырылды. Югославияның ұлттық азаттық комитеті (1941-1943жж.), «Шайқасушы Франция» (осы жылдары) қарсыласу органдары ретінде танылған болатын. Аталған органдар құрылған соң эмиграцияда немесе басып алынған мемлекеттердің аумағында тікелей пайда болып жатты. Мысалы, Дат Бостандық Кеңесі немесе Польша ұлт-азаттық Комитеті. Танудың бұл түрінің заңдық салдары қарсыласу органдары қатысушыларының соғыс құрбандарын қорғау туралы 1949ж. Женева Конвенциясының қамқорлығын және 1977ж. қосымша хаттамаларды пайдаланады, ал қарсыласу органдары соғысушы жақ болып табылады.

Ұлт-азаттық қозғалыстарын тану ұлт-азаттық революция барысында пайда болды. Танудың мұндай түрінің болуы өз тәуелсіздіктері үшін күресуші ұлттар мен халықтардың құқық субъектілігін растайды. Танудың мұндай түрінің үлгі мысалы ретінде Палестинаны азат ету ұйымы – ПАҰ, Оңтүстік-Батыс Африканың Халықтық ұйымы – СВАПО-ны айтуға болады.

Бас көтерген жақты тану туралы мәселе елдің ішінде азаматтық соғыс немесе оның бір бөлігі үшін соғыс туындаған жағдайда шешіледі. Танудың мұндай түрін қолдану тәжірибесі өте сирек кездеседі және ХІХғ. аяғы мен ХХғ. басында болған.

Танудың – дәстүрлі түрлеріне de-jure, de-facto, ad hoc жатады. Танудың мұндай нысандары халықаралық құқық субъектілерін танығаннан кейін туындайтын заңдық салдарды айқындайды. De-jure – бұл толық көлемдегі заңдық салдар туындағанда, құқық бойынша, тұтастай ресми тану. Мысалы, толық түпкілікті тану дипломатиялық өкілдер алмасу, кең көлемдегі екі жақты шарттар жасау, танылатын мемлекеттің мүлікке және басқа құндылықтарға билік ету құқығын тану, танылатын мемлекеттің иммунитетін тану сияқты әрекеттерді жасауға міндеттейді. De-facto тануы көпжылдық қатынастар орнатуға; экономикалық және әкімшілік сипаттағы шарттар жасауға міндеттейді. Халықаралық қатынастар тәжірибесінде танудың бұл нысаны субъектінің мұнан

да ресми қатынастар орнату қажеттілігіне сенімсіз болған жағдайларда қолданылады. de-facto – тануының маңызды сипатының бірі оның қайта қайтарылу мүмкіндігі немесе кейін de-jure тануына айналуы.

Ad hoc мойындауы фактілік сипатта. Мұндай жағдайда, субъектінің танылуы жоқ, алайда, мысалы, мемлекетке туындаған мәселелерді реттеу үшін белгілі бір қатынастарға түсу қажет. Мысалы, бір реттік қатынастар – спорт жарыстарына, ғылыми семинарларға, конференцияларға т.б. қатысу. Мұндай шаралар аяқталған соң қандай да бір қатынастардың пайда болғанына қарамастан, субъектінің құқығын танымау жөнінде жариялануы мүмкін.

Сөйтіп, тану институтының дамуына халықаралық құқық субъектілерінің арасындағы қатынастарда болатын халықаралық өмірдегі өзгерістер үлкен әсерін тигізеді. Қазірге дейін тану институты жүйеленбеген. Халықаралық тәжірибеде тануды қолдану тиімділігі көптеген факторларға тәуелді. Мемлекеттер мен ұйымдардың халықаралық ынтымақтастығының тәжірибесі аталған институтты одан әрі қолдануды қамтамасыз етеді.

Тану институтының даму тарихы құқық субъектілік мәселелерімен тығыз байланысты. Аталмыш институтта халықаралық қатынастардағы барлық өзгерістер тікелей бейнеленеді.

Халықаралық құқық доктринасы тану деп халықаралық құқық субъектісінің біржақты актісін түсінеді, оның көмегімен белгілі бір заң фактісі белгіленеді, бір-бірлерімен түрлі қатынастар бекітуге келісімді көрсетеді. Халықаралық құқық сөздігінде мұндай актінің мақсаты айқындалған: «олармен ресми немесе бейресми, толық немесе жартылай толық, тұрақты немесе уақытша қатынастарды орнату мақсатында...».

Халықаралық құқық комиссиясы осы институтты жүйелеу туралы мәселені бірнеше мәрте қозғаған болатын. 1949ж. мемлекеттер мен үкіметтерді тану мәселесі бірінші кезекте жүйелеу тізіміне енді. Халықаралық құқық субъектілерінің арасындағы қатынастар тәжірибесі танудың басым мәселелерін айқындап берді. Мысалы, танудың заңдық салдары, танудың түрлері мен нысандары, шартты тануға жол берілуі және басқалары. Осы институтты халықаралық-құқықтық реттеу халықаралық құқықтың әдеттегі нормаларымен, жеке көп жақты және екіжақты шарттармен, дипломатиялық және елшілік ынтымақтастықтың қалыптасқан тәжірибесінің бейнеленуімен сипатталады.

Зерттеліп отырған институтты доктриналық талдау танылу теориясының екі негізгі теориясының болуымен сипатталады: *негізгі және ресми*. Бірінші теория XIX ғасырдың басында пайда болған. Оның кейбір қағидалары кейбір мемлекеттердің дипломатиялық және сот тәжірибелерінің негізін қалады. Бұл теорияның мәні тану актісіне шешуші рөл берілетіндігінде. Сөйтіп, қарастырып отырған жағдайға сәйкес, халықаралық құқықтың негізгі субъектісі – мемлекет – оны басқа мемлекеттер мойындаған кезден бастап сондай дәрежеге ие болады. Оның мәні – тану арқылы халықаралық құқықтың жаңа субъектісінің пайда болу фактісін белгілеу ғана. Мұндай көзқарасты көптеген субъектінің басқа тараптардың тануына тәуелді болуын жоққа шығарады, яғни халықаралық құқық субъектілері танылмай-ақ өмір сүре алады дегенге саяды. Бұл жағдай әрекеттестік саласына, дипломатиялық және елшілік қатынастарды орнату

тәжірибесіне, жасалатын саяси, экономикалық және басқа қатынастардың көлеміне өз әсерін тигізеді.

Танудың бірнеше тәсілі бар. Оның ішінде көп таралғаны бір жақты декларация немесе мәлімдеме. Ол танылатын мемлекеттің үкіметіне немесе басшысына арнайы нота немесе жолдау арқылы бейнеленеді. Екінші, онша көп таралмаған бір түрі қол қойылған және жаңартылған ресми мазмұндама. Мұнан басқа, дипломатиялық қатынастар орнатуға, ноталар алмасуға т.б. байланысты біріккен өтініштер де болуы мүмкін.

Танудың түрлері мен нысандары болады. Оның түрлеріне мыналар жатады: мемлекеттерді тану, жаңа үкіметтерді тану, қарсыласу органдарын тану, ұлт-азаттық қозғалысын оның органдары түрінде тану, соғысушы тараптың мәртебесін тану.

Мемлекетті тану. Танудың бұл түрі негізгі және ресми теориялар өкілдерінің арасында даулы талас тудырып тұр. Мемлекеттің халықаралық құқық субъектілігі халықаралық бірлестіктің басқа қатысушыларына тәуелді емес. Оның жақсы нұсқасы мынадай үлгіде болуы тиіс: жаңа мемлекеттің пайда болуы – жаңа субъектінің пайда болуы. Мұндай қарапайым арифметикалық формуланың салдары тану актісі болуы тиіс, себебі бұл мемлекеттер арасындағы өзара қатынастар үшін заң базасын жасайды.

Қазақстан Республикасының сыртқы саясатының құрылу және даму тарихы тәжірибеде тану институтының теориялық ережелерінің қолданылатынына куә. Мәселен, біздің мемлекетіміздің қалыптасуының алғашқы жылдарында екі жақты және көп жақты негіздерде ынтымақтастықтың халықаралық-құқықтық базасы құрылды. Сыртқы саясаттың құқықтық негізін қалыптастырғаннан кейін Қазақстан Республикасы шетелдердегі ұлттық мүдделерін қамтамасыз ететін болды. Оған елшіліктер, өкілдіктер, дипломатиялық миссиялар құру арқылы қол жеткізіледі. Қазақстан 1993ж. аяғына таман халықаралық бірлестікте кеңінен таныла бастады. Оған ірі халықаралық ұйымдар қатарынан мүше болу, әлем мемлекеттерімен дипломатиялық қатынастар орнату дәлел бола алады.

Жаңа үкіметтерді тану. Мемлекетті таныған кезде үкіметтің де танылатыны сөзсіз. Бірақ халықаралық құқықта үкіметті тану туралы мәселе үкіметтің билікке конституциялық емес жолмен келген жағдайларында жиі қойылады. Жаңа үкіметті тану өлшемі жаңа мемлекеттерді тану өлшемдерінен басқашалау. Ондай өлшемге үкіметтің тиімділігі жатқызылады, яғни ол үкіметтің мемлекеттің барлық немесе көпшілік билік жүргізе алуы және халықтың негізгі бөлігі үкіметтің саясатын қолдай ма деген мәселе. Бұрын халықаралық құқықта үкімет заңдылығы деген өлшем кең таралған болатын. Бірақ бұл өлшемді осы заманғы халықаралық құқық қол сұқпаушылық қағидасына қайшы келеді деп алып тастады. Біріккен Ұлттар Ұйымында үкіметті тану туралы мәселе, Чанкайши немесе Қытай үкіметіне қатысты; Пиночет немесе С.Альенде үкіметтерін мойындау; Ауғанстан үкіметін немесе тәлибтер үкіметін мойындауға қатысты шешілген болатын. Екінші дүниежүзілік соғыс кезеңінде эмигранттық үкіметін тану немесе қудалаудағы үкіметтерді мойындау тәжірибесі кең таралған еді.

Тану кезінде халықаралық конференцияға жаңа мемлекеттің немесе жаңа үкіметтің қатысуы міндетті емес. Халықаралық ұйымдарда өкілдік және үкіметті тану мәселелері халықаралық құқықтың екі дербес институттары. Оның айырмашылығы мынада: халықаралық ұйымға өкілдік туралы мәселеде ұйымның өзі шешім қабылдайды және ол оны тануға байланысты емес және оған негізделмейді. Ал жаңа үкіметтерді тану жеке мемлекеттердің ерекше құзіреттеріне жатады. Егер халықаралық ұйым жаңа үкіметтің өкілдігі туралы оң шешім қабылдаса, ол аталған үкіметті халықаралық ұйымның мүшелері міндетті түрде таниды деген сөз емес.

Қарсыласу органдарын тану, ұлт-азаттық қозғалыстарын, олардың органдары түрінде тану, соғысушы жақтың мәртебесін тану.

Қарсыласу органдарын тану мәселелері екінші дүниежүзілік соғыс тарихынан белгілі. Олар халықаралық құқықтың жалпыға танылған субъектісі деп есептелетін мемлекеттердің ішінде құрылды. Танудың мұндай түрінің тәжірибесі оларды үкіметтің де тануына жатқызбайтын. Ол көбіне-көп билікті тану түрінде қарастырылды. Югославияның ұлттық азаттық комитеті (1941-1943жж.), «Шайқасушы Франция» (осы жылдары) қарсыласу органдары ретінде танылған болатын. Аталған органдар құрылған соң эмиграцияда немесе басып алынған мемлекеттердің аумағында тікелей пайда болып жатты. Мысалы, Дат Бостандық Кеңесі немесе Польша ұлт-азаттық Комитеті. Танудың бұл түрінің заңдық салдары қарсыласу органдары қатысушыларының соғыс құрбандарын қорғау туралы 1949ж. Женева Конвенциясының қамқорлығын және 1977ж. қосымша хаттамаларды пайдаланады, ал қарсыласу органдары соғысушы жақ болып табылады.

Ұлт-азаттық қозғалыстарын тану ұлт-азаттық революция барысында пайда болды. Танудың мұндай түрінің болуы өз тәуелсіздіктері үшін күресуші ұлттар мен халықтардың құқық субъектілігін растайды. Танудың мұндай түрінің үлгі мысалы ретінде Палестинаны азат ету ұйымы – ПАҰ, Оңтүстік-Батыс Африканың Халықтық ұйымы – СВАПО-ны айтуға болады.

Бас көтерген жақты тану туралы мәселе елдің ішінде азаматтық соғыс немесе оның бір бөлігі үшін соғыс туындаған жағдайда шешіледі. Танудың мұндай түрін қолдану тәжірибесі өте сирек кездеседі және ХІХғ. аяғы мен ХХғ. басында болған.

Танудың – дәстүрлі түрлеріне de-jure, de-facto, ad hoc жатады. Танудың мұндай нысандары халықаралық құқық субъектілерін танығаннан кейін туындайтын заңдық салдарды айқындайды. De-jure – бұл толық көлемдегі заңдық салдар туындағанда, құқық бойынша, тұтастай ресми тану. Мысалы, толық түпкілікті тану дипломатиялық өкілдер алмасу, кең көлемдегі екі жақты шарттар жасау, танылатын мемлекеттің мүлікке және басқа құндылықтарға билік ету құқығын тану, танылатын мемлекеттің иммунитетін тану сияқты әрекеттерді жасауға міндеттейді. De-facto тануы көпжылдық қатынастар орнатуға; экономикалық және әкімшілік сипаттағы шарттар жасауға міндеттейді. Халықаралық қатынастар тәжірибесінде танудың бұл нысаны субъектінің мұнан да ресми қатынастар орнату қажеттілігіне сенімсіз болған жағдайларда

қолданылады. de-facto – тануының маңызды сипатының бірі оның қайта қайтарылу мүмкіндігі немесе кейін de-jure тануына айналуы.

Ad hoc мойындауы фактілік сипатта. Мұндай жағдайда, субъектінің танылуы жоқ, алайда, мысалы, мемлекетке туындаған мәселелерді реттеу үшін белгілі бір қатынастарға түсу қажет. Мысалы, бір реттік қатынастар – спорт жарыстарына, ғылыми семинарларға, конференцияларға т.б. қатысу. Мұндай шаралар аяқталған соң қандай да бір қатынастардың пайда болғанына қарамастан, субъектінің құқығын танымау жөнінде жариялануы мүмкін.

Сөйтіп, тану институтының дамуына халықаралық құқық субъектілерінің арасындағы қатынастарда болатын халықаралық өмірдегі өзгерістер үлкен әсерін тигізеді. Қазірге дейін тану институты жүйеленбеген. Халықаралық тәжірибеде тануды қолдану тиімділігі көптеген факторларға тәуелді. Мемлекеттер мен ұйымдардың халықаралық ынтымақтастығының тәжірибесі аталған институтты одан әрі қолдануды қамтамасыз етеді.

Бақылау сұрақтары:

1. Халықаралық құқықтық мойындаудың жолдарын атап беріңіз.
2. Қазіргі кездегі халықаралық мойындаудың маңызы қандай?

Әдебиеттер:

1. Сарсембаев М.А. Международно – правовые отношения государств Центральной Азии. Алматы: Галым. 1995. -368с.
2. Сарсембаев М.А. Дипломатическое и консульское право. Алматы: Данекер. 1999.
3. Сарсембаев М.А. Международное право. Алматы: Данекер. 2001. -344с.
4. Токаев К.К. Организация Объединенных Наций: Полвка служения миру. Алматы: Атамура. 1995. -189с.

8 – тақырып. Халықаралық шарттар құқығы

Сабактың мақсаты мен міндеті: халықаралық құқықтағы шарттар ұғымымен түрлері, оларды бекіту сатыларымен формаларына сипаттама беру.

Негізгі сұрақтар:

1. Халықаралық шарттар түсінігі мен белгілері
2. Халықаралық шарттардың топтасуы
3. Халықаралық шарттарды бекіту сатылары
4. Шарттардың күшке ену жолдары
5. Халықаралық шарттардың жарамсыздығы.

Халықаралық құқық субъектілерінің арасында өзара келісілетіннің барлығы халықаралық шарттың объектісі немесе заты болып табылады. Ол материалдық және материалдық емес құндылықтар, әрекет немесе әрекетсіздік болуы мүмкін. Халықаралық, сонымен қатар ішкі мәселелелер де халықаралық шарттардың объектілері болуы мүмкін, оларды шешу шарттық процестің барлық қатысушылары үшін мүдде болады. Шарттық тәжірибеде халықаралық құқықтың барлық негізгі қағидаларының орындалуы міндетті. Мысалы, егер

халықаралық құқық субъектілері мемлекеттік шекараларда делимитациялау және демаркациялау туралы шартқа қол қойса, онда мұндай жағдайда аумақтық тұтастық қағидасы мен шекаралардың қол сұғылмайтындығы қағидаларын орындау басты орында болады. Шарттық процеске қатысушылар экономикалық келісім ережелерін талқылаған кезде, олардың назары өздеріне жүктелген міндеттемелерді адал орындау қағидасына, туындаған дауларды бейбіт түрде реттеу қағидасына, мемлекеттердің ынтымақтасу қағидаларына аударылады. Егер шарттық ережелер адамның құқықтары мен бостандықтарын қорғау мәселелеріне қатысты болса, онда мемлекеттер өздеріне адамның құқықтары мен негізгі бостандықтарын қорғау мәселелеріне қатысты болса, онда мемлекеттер өздеріне адамның құқықтары мен негізгі бостандықтарын құрметтеу қағидасына, халықтардың тең құқықтылығы мен өзін-өзі басқару қағидасына сәйкес міндеттемелерді алады.

Халықаралық шарт объектісінен оның мақсатын айыра білу керек, яғни ол осындай шарттардың әрекет ету нәтижесінде мемлекеттердің қол жеткізгілері келетін мақсаттары болып табылады. Мақсат әрқашан да нақты сипатта, ол көбіне-көп халықаралық шарттың Кіріспесінде, кейде оның негізгі бөлігінде көрсетіледі. Басқаша айтқанда, халықаралық шарт объектісі дегеніміз оның мақсатқа жету жолындағы құралы болып табылады. Халықаралық шартты жасай отырып, онда біріккен мақсатты көрсете отырып, келісуші тараптың әрқайсысының жеке мақсаттары да болуы мүмкін.

Кез келген халықаралық шарттың ажырамас қасиеті және оның халықаралық дәстүрден ерекшелігі, мұнда субъектілердің еркі анық көрсетілетіндігінде. Халықаралық құқық субъектілерінің еріктерінің айқын сипатталуына көмектесетін құралдар мен **тәсілдер халықаралық шарттың нысанын** құрайды. Оларға ауызша тұжырымдар және анықтамалар, сондай-ақ шарттың әртүрлі бөліктерінің орналасу арақатынасы мен рөлі, оның құрылымы мен атауы жатқызылады. Белгілі болғанындай, халықаралық шарттар жазбаша, кейде ауызша нысанда жасалады. Мысалы, халықаралық шарттардың құқықтары туралы Вена Конвенциясының шарттық ережелері сауда шарттарының жазбаша да, ауызша да жасалу нысандарын қарастырады.

Халықаралық шарт нысанының маңызды элементтерінің бірі және оның көмегімен субъектілердің ниеттерін айқын көрсететін нәрсе – ол шарттық процестің қатысушылары қолданатын тіл болып табылады. Халықаралық шарт мәтінделеген, сөзбен бекітілген келісім түрінде болуы мүмкін. Халықаралық шарттың қандай да бір міндетті тілі жоқ екенін айтуымыз керек. Белгілі болғанындай, екі тарапты шарттар келісуші екі тараптың білетін тілдерінде жасалады. Екі тараптың тілдерінде жасалған мәтіннің бірдей заңдық күші болады, яғни олар тең. Бұл ереже шарттың қорытынды баптарында жиі көрсетіледі. Кейбір жағдайларда екі тарапты шарттар екі тілде емес, үш тілдегі нұсқада жасалуы мүмкін. Оны тараптардың серіктестерінің тілін білмегендіктен, екі тарапқа да белгілі тілге жүгінумен түсіндіруге болады. Мұндай жағдайда, қарама-қайшылықтар туындайтын болса, бір мемлекеттің тілі келесі тарапқа түсініксіз болса, үшінші тілдегі мәтін түпнұсқалық (аутентикалық) болып есептеледі. Мысалы, Қазақстан Республикасының Балтық елдерімен шарт

жасасу тәжірибесінде шарттарды үш тілде жасау кездеседі: қазақ тілінде және шарт жасаушы Балтық елінің бір тілінде – литва, латвия, эстон тілдерінде; үшінші қолданылатын тіл – орыс немесе ағылшын тілдері болады. Халықаралық әмбебап ұйым – Біріккен Ұлттар Ұйымының аясында жасалатын шарттар, әдетте, осы ұйымның алты ресми тілдерінде – орыс, араб, ағылшын, француз, испан және қытай тілдерінде жасалады.

Халықаралық шарт нысанының элементтерінде оның құрылымын, шарттың атауын көрсететін кіріспесін, негізгі және қорытынды бөлімдерін жатқызады. Халықаралық шарт құқығы теориясында шарттың кіріспесі, халықаралық шарттың басқа бөлімдерімен теңдей заңдық күші бар ажырамас бөлігі ретіндегі маңызы көпке дейін жоққа шығарылып келді. Алайда, халықаралық шарт құқықтары туралы 1969ж. Вена Конвенциясының 31-бабында шарттық контекстіне кіріспенің де кіретіні анық көрсетілген. Кіріспеде келісуші тараптардың, уәкілеттердің атаулары, дәлелдері және өкілеттерінің жарамдылығы ғана емес, сонымен бірге шарттың мақсаты да көрсетіледі. Мысалы, БҰҰ-ның 1945ж. Жарғысының Кіріспесінде соғыстың зардаптарынан құтқару, адамның негізгі құқықтарына деген сенімді бекіту, міндеттемелердің әділдігі мен құрметтеуді сақтауға шарт-жағдайлар жасауға көмектесу және т.б. мазмұндалған. Қазақстан Республикасы, Қырғыз Республикасы және Өзбекстан Республикасы арасындағы БҰҰ-ның қамқорлығындағы ұжымдық бітімгершілік батальонын ұйымдастыру және құрту туралы 1995ж. 15 желтоқсандағы Келісімнің Кіріспесінде БҰҰ-ның мүшесі екендігі, барлық әлемде бейбітшілікті сақтау үшін халықаралық қайымдастықтың жоғары жауапкершілігін бөлісу туралы тезис, дағдарыстарды реттеу, соғыс қаупінің алдын алу және т.б. реттеудегі БҰҰ-ның күш салуына тараптардың бірігіп үлес қосуға ұмтылулары ескеріліп өткен.

Халықаралық шарттың орталық бөлігі бөліктерге, тарауларға, баптарға, параграфтарға, тармақтарға, тармақшаларға бөлінеді. Осындай бөліктерге бөлу халықаралық шарттардың мәтінін пайдалануды, әсіресе олар үлкен көлемді болған жағдайда жеңілдетілді. Аталған элементтердің бар немесе жоқ болуы шарттың мазмұнына, қатысушылардың санына, мақсаттарына және өзге де факторларға байланысты, мысалы, жоғарыда аталған 1969ж. Вена Конвенциясы көпжақты шарт ретінде бөліктерге, бөлімдерге, баптарға, тармақтарға, тармақшаларға бөлінеді. 1949ж. Женева Конвенциясы әрекеттегі армиялардағы жараланғандар мен аурулардың жағдайын жақсарту, сондай-ақ теңіздегі қарулы күштердің құрамынан кеме апатына ұшыраған жәбірлеуші адамдардың жағдайын жақсарту туралы мазмұны тарауларға, баптарға, тармақтарға, тармақшаларға бөлінген. Ал дипломатиялық қатынастар туралы 1961ж. Вена Конвенциясы ядролық қаруды таратпау туралы 1968ж. шарттың мазмұнды тек баптарға, тармақтарға, тармақшаларға бөлінген.

Халықаралық қорытынды ережелерінде белгілі болғанындай қол қою, бекіту, қосылу актісі, шарттың заңды күшіне ену күшіне, шарт жасалатын тілдер жөнінде мәліметтер, депозитарийді көрсету және мәтіннің түпнұсқалығы туралы тезис болады.

Халықаралық Шартта қосымша материалдардан, қол қоюдың қорытынды хаттамаларынан, ноталар немесе хаттар алмасудан, реттеу рәсімінің ережесінен тұратын қосымшалар болуы мүмкін. Қосымшаның кіріспеден, негізгі және қорытынды ережелерден өзгешелігі, ол шартта немесе қосымшада тікелей көрсетілсе шарттың ажырамас бөлігі бола алады. Мысалы, БҰҰ-ның 1945ж. Жарғысының 92-бабына сәйкес, Халықаралық Сот Статусы Жарғының ажырамас бөлігі болып табылады. Қазақстан Республикасының үкіметі мен Ресей Федерациясы үкіметі арасындағы «Байқоңыр» кешенін жалға алу туралы 1994ж. 19 желтоқсандағы шарттары бар: визасыз режим мәселелері, кедендік рәсімдеу, тұрмыстық шарт-жағдайлар. Белгілі болғанындай, аумақтық мәселелер жөніндегі шарттарда топографиялық карталар демаркациялық (шекаралық) белгілері бар қосымшалар; ал халықаралық экономикалық шарттарда – техникалық сатндарттары, тарифтері бар қосымшалар болады.

Халықаралық шарттардың нысандарын атау сияқты элементтері де үлкен маңызға ие. Себебі, халықаралық тәжірибеде жасалатын шарттардың саны шексіз, сондықтан кездесіп отыратын шарттардың атауын есептеу қиынға соғады. Көп қолданылатын атаулардың түрлері мынадай: шарт, конвенция, келісім, пакт, хаттама, жарғы, статут, біріккен өтініш, декларация, мазмұндама, хартия, меморандум, регламент, акт, ноталар алмасу және т.б. Бүгінгі таңда халықаралық шарттар атауларының заңдық ерекшеліктері де және мұндай атаулардың көпшілік таныған топтамалары да жоқ. Сонымен бірге, кейбір атаулардың іс жүзінде ұзақ мерзім пайдаланылуы нәтижесінде біршама заңдылыққа ие болатынын да айту өту керек. Мысалы, халықаралық ұйымдарды немесе олардың жеке органдарын құру туралы шарттар жарғылар немесе статуттар деп аталады (БҰҰ Жарғысы, ТМД Жарғысы, Халықаралық Сот Статусы). Көптарапты шарттардың қатысушылары әдетте, өздерінің құқықтары мен міндеттерін конвенция нысанында рәсімдейді (Женева Конвенциясы, Гаага Конвенциясы). Қалыптасқан халықаралық тәжірибеде соғыс және бейбітшілік мәселелері, адамның құқықтары мен бостандық мәселелері жөніндегі маңызды шарттық ережелер пактімен белгіленеді (шабуыл жасамау Пактісі, Рерих Пактісі, адам құқықтары жөніндегі Пактілер). БҰҰ-ның халықаралық құқық Комиссиясында шарттардың түрлі атауларын талқылаған кезде ноталар алмасу сияқты атау туралы мәселе қызу талас туғызды. Комиссияның кейбір мүшелері ноталар алмасуды дипломатиялық қызметтің салдары ғана деп есептейді. Алайда, Вена Конвенциясы қатысушылары көпшілік бөлігі ноталар алмасуды халықаралық шартты жасаудың бір тәсілі деп есептеуі керек, себебі осындай алмасу арқылы тараптардың келісімдері рәсімделеді деп айтып өтті. Үкімет басшылары мен мемлекет басшылары мемлекет басшыларының өтініштері мен мазмұндамалары сияқты шарттық актілер халықаралық- құқықтық қатынастарды үдемелі орын алуда. Осы заманғы жағдайда оларда маңызды саяси, экономикалық және әскери мәселелер жөніндегі келісімдердің, келіссөз жүргізудің нәтижелері көрініс табады.

Халықаралық шарттар құқықтарының теориялық курсы үшін **халықаралық шарттардың жіктелуінің** үлкен маңызы бар. Жіктеуге мыналар негіз болады:

-Шартқа қатысушылардың сандық құрамына байланысты: екі тарапты және көп тарапты. Екі тарапты шарттар, өз кезегінде әр тарапта бір қатысушы болатын әдеттегі екі тарапты шарттарға және бір тарабында да, екінші тарабында да бірнеше қатысушылары бар шарттарға бөлінеді. Көп тарапты шарттардың ішінде қатысушаларды шектеулі шарттар (топтық немесе шектелген деп аталатын) және жалпы (әмбебап) шарттар болатынын айыра білу керек.

- Халықаралық шарт объектілерінің түріне байланысты: саяси, экономикалық, арнайы мәселелер бойынша. Шабуыл жасамау туралы, дипломатиялық және елшілік қатынастарды орнату жөніндегі, аумақтық мәселелер жөніндегі шарттар және т.б. саяси шарттарға жатқызылады. Экономикалық мәселелер жөніндегі шарттар санатына тауар жеткізілімі және тауар айналымы жөніндегі, есептік-несиелік шарттар, өндірістік меншікті қорғау туралы, қосарланған салықтан құтылу үшін шарттар және т.б. жатқызылады. Арнаулы мәселелер жөніндегі халықаралық шарттар көлік, ауыл шаруашылық, ғылым және мәдениет, денсаулық сақтау, құқықтық мәселелер көлемінде жасалады.

- Халықаралық шарттарды жасайтын органдарға байланысты шарттар мемлекетаралық, үкіметаралық, ведомстволаралық болып бөлінеді. Қазақстан Республикасы Президентінің «Халықаралық шарттарды жасасу, орындау және күшін жою тәртібі туралы» заң күші бар Жарлығының 3-бабына сәйкес, халықаралық ұйымдар шетелдік мемлекеттер мен Қазақстан Республикасының атынан мемлекетаралық шарттарды жасайды; үкіметаралықты – Қазақстан Республикасының Үкіметі атынан; ведомстволаралықты – Қазақстан Республикасының министрліктерінің, мемлекеттік комитеттерінің және өзге де орталық атқару органдарының, сондай-ақ Қазақстан Республикасының Президентіне тікелей есеп беретін және бағынатын мемлекеттік органдардың атынан жасайды.

- Халықаралық шарттың жасалатын мерзіміне байланысты мерзімді және мерзімсіз шарттар болады. Халықаралық шарттың қорытынды ережелерінде қандай да бір шарттың әрекет ету мерзімі келісіледі. Мысалы, конвенциялық шарт ережелері, әдетте, мерзімсіз болады. Тауар жеткізілімі, лизинг мерзімдеріне байланысты экономикалық шарттар мерзімді халықаралық шарттарға жатқызылады.

- Заңдық салдарына, ұлттық заңдардың өзгеруіне байланысты халықаралық шарттарды өзі орындалатын және өзі орындалмайтын халықаралық шарттар деп бөледі. Егер мемлекетте халықаралық шарт ұлттық заңдарды қосымша, нақтылайтын норма қабылдамай-ақ қолданылатын болса, онда ол өзі орындалатын болып есептеледі. Мұндай санатқа, әдетте қаржылық мәселелерге байланысты Қазақстан қатысатын шарттар жатқызылады. Өздерінің мәні бойынша шарттар халықаралық болып есептеледі, олардың реттейтін қатынастарына әсер ету нысаны бойынша өздері орындалатын болады, өйткені Қазақстандағы қаржылық заңдарда олар имплементтелмеген. Алайда, осы заманғы шарттық тәжірибеде олар кездесіп қалады. Мәселен, халықаралық бухгалтерлік есеп аясындағы, салық салу, инвестициялық қызмет, қаржылық қызмет көрсету, бәсекелестік ережелеріндегі шарттар. Әрекеттегі ұлттық заңнамағы өзгерістер енгізуі тиіс шарттық ережелер өздері орындалмайтын

болып есептеледі.

Халықаралық шарттарды жіктеу үшін ұсынылған негіздертолық көлемде емес және оның қолданбалық маңызына қарағанда теориялық маңызы анағұрлым көбірек.

Халықаралық құқық субъектілерінің арасында өзара келісілетіннің барлығы халықаралық шарттың объектісі немесе заты болып табылады. Ол материалдық және материалдық емес құндылықтар, әрекет немесе әрекетсіздік болуы мүмкін. Халықаралық, сонымен қатар ішкі мәселелелер де халықаралық шарттардың объектілері болуы мүмкін, оларды шешу шарттық процестің барлық қатысушылары үшін мүдде болады. Шарттық тәжірибеде халықаралық құқықтың барлық негізгі қағидаларының орындалуы міндетті. Мысалы, егер халықаралық құқық субъектілері мемлекеттік шекараларда делимитациялау және демаркациялау туралы шартқа қол қойса, онда мұндай жағдайда аумақтық тұтастық қағидасы мен шекаралардың қол сұғылмайтындығы қағидаларын орындау басты орында болады. Шарттық процеске қатысушылар экономикалық келісім ережелерін талқылаған кезде, олардың назары өздеріне жүктелген міндеттемелерді адал орындау қағидасына, туындаған дауларды бейбіт түрде реттеу қағидасына, мемлекеттердің ынтымақтасу қағидаларына аударылады. Егер шарттық ережелер адамның құқықтары мен бостандықтарын қорғау мәселелеріне қатысты болса, онда мемлекеттер өздеріне адамның құқықтары мен негізгі бостандықтарын қорғау мәселелеріне қатысты болса, онда мемлекеттер өздеріне адамның құқықтары мен негізгі бостандықтарын құрметтеу қағидасына, халықтардың тең құқықтылығы мен өзін-өзі басқару қағидасына сәйкес міндеттемелерді алады.

Халықаралық шарт объектісінен оның мақсатын айыра білу керек, яғни ол осындай шарттардың әрекет ету нәтижесінде мемлекеттердің қол жеткізгілері келетін мақсаттары болып табылады. Мақсат әрқашан да нақты сипатта, ол көбіне-көп халықаралық шарттың Кіріспесінде, кейде оның негізгі бөлігінде көрсетіледі. Басқаша айтқанда, халықаралық шарт объектісі дегеніміз оның мақсатқа жету жолындағы құралы болып табылады. Халықаралық шартты жасай отырып, онда біріккен мақсатты көрсете отырып, келісуші тараптың әрқайсысының жеке мақсаттары да болуы мүмкін.

Кез келген халықаралық шарттың ажырамас қасиеті және оның халықаралық дәстүрден ерекшелігі, мұнда субъектілердің еркі анық көрсетілетіндігінде. Халықаралық құқық субъектілерінің еріктерінің айқын сипатталуына көмектесетін құралдар мен **тәсілдер халықаралық шарттың нысанын** құрайды. Оларға ауызша тұжырымдар және анықтамалар, сондай-ақ шарттың әртүрлі бөліктерінің орналасу арақатынасы мен рөлі, оның құрылымы мен атауы жатқызылады. Белгілі болғанындай, халықаралық шарттар жазбаша, кейде ауызша нысанда жасалады. Мысалы, халықаралық шарттардың құқықтары туралы Вена Конвенциясының шарттық ережелері сауда шарттарының жазбаша да, ауызша да жасалу нысандарын қарастырады.

Халықаралық шарт нысанының маңызды элементтерінің бірі және оның көмегімен субъектілердің ниеттерін айқын көрсететін нәрсе – ол шарттық процестің қатысушылары қолданатын тіл болып табылады. Халықаралық шарт

мәтінделеген, сөзбен бекітілген келісім түрінде болуы мүмкін. Халықаралық шарттың қандай да бір міндетті тілі жоқ екенін айтуымыз керек. Белгілі болғанындай, екі тарапты шарттар келісуші екі тараптың білетін тілдерінде жасалады. Екі тараптың тілдерінде жасалған мәтіннің бірдей заңдық күші болады, яғни олар тең. Бұл ереже шарттың қорытынды баптарында жиі көрсетіледі. Кейбір жағдайларда екі тарапты шарттар екі тілде емес, үш тілдегі нұсқада жасалуы мүмкін. Оны тараптардың серіктестерінің тілін білмегендіктен, екі тарапқа да белгілі тілге жүгінумен түсіндіруге болады. Мұндай жағдайда, қарама-қайшылықтар туындайтын болса, бір мемлекеттің тілі келесі тарапқа түсініксіз болса, үшінші тілдегі мәтін түпнұсқалық (аутентикалық) болып есептеледі. Мысалы, Қазақстан Республикасының Балтық елдерімен шарт жасасу тәжірибесінде шарттарды үш тілде жасау кездеседі: қазақ тілінде және шарт жасаушы Балтық елінің бір тілінде – литва, латвия, эстон тілдерінде; үшінші қолданылатын тіл – орыс немесе ағылшын тілдері болады. Халықаралық әмбебап ұйым – Біріккен Ұлттар Ұйымының аясында жасалатын шарттар, әдетте, осы ұйымның алты ресми тілдерінде – орыс, араб, ағылшын, француз, испан және қытай тілдерінде жасалады.

Халықаралық шарт нысанының элементтерінде оның құрылымын, шарттың атауын көрсететін кіріспесін, негізгі және қорытынды бөлімдерін жатқызады. Халықаралық шарт құқығы теориясында шарттың кіріспесі, халықаралық шарттың басқа бөлімдерімен теңдей заңдық күші бар ажырамас бөлігі ретіндегі маңызы көпке дейін жоққа шығарылып келді. Алайда, халықаралық шарт құқықтары туралы 1969ж. Вена Конвенциясының 31-бабында шарттық контекстіне кіріспенің де кіретіні анық көрсетілген. Кіріспеде келісуші тараптардың, уәкілеттердің атаулары, дәлелдері және өкілеттерінің жарамдылығы ғана емес, сонымен бірге шарттың мақсаты да көрсетіледі. Мысалы, БҰҰ-ның 1945ж. Жарғысының Кіріспесінде соғыстың зардаптарынан құтқару, адамның негізгі құқықтарына деген сенімді бекіту, міндеттемелердің әділдігі мен құрметтеуді сақтауға шарт-жағдайлар жасауға көмектесу және т.б. мазмұндалған. Қазақстан Республикасы, Қырғыз Республикасы және Өзбекстан Республикасы арасындағы БҰҰ-ның қамқорлығындағы ұжымдық бітімгершілік батальонын ұйымдастыру және құрту туралы 1995ж. 15 желтоқсандағы Келісімнің Кіріспесінде БҰҰ-ның мүшесі екендігі, барлық әлемде бейбітшілікті сақтау үшін халықаралық қайымдастықтың жоғары жауапкершілігін бөлісу туралы тезис, дағдарыстарды реттеу, соғыс қаупінің алдын алу және т.б. реттеудегі БҰҰ-ның күш салуына тараптардың бірігіп үлес қосуға ұмтылулары ескеріліп өткен.

Халықаралық шарттың орталық бөлігі бөліктерге, тарауларға, баптарға, параграфтарға, тармақтарға, тармақшаларға бөлінеді. Осындай бөліктерге бөлу халықаралық шарттардың мәтінін пайдалануды, әсіресе олар үлкен көлемді болған жағдайда жеңілдетілді. Аталған элементтердің бар немесе жоқ болуы шарттың мазмұнына, қатысушылардың санына, мақсаттарына және өзге де факторларға байланысты, мысалы, жоғарыда аталған 1969ж. Вена Конвенциясы көпжақты шарт ретінде бөліктерге, бөлімдерге, баптарға, тармақтарға, тармақшаларға бөлінеді. 1949ж. Женева Конвенциясы әрекеттегі армиялардағы

жараланғандар мен аурулардың жағдайын жақсарту, сондай-ақ теңіздегі қарулы күштердің құрамынан кеме апатына ұшыраған жәбірлеуші адамдардың жағдайын жақсарту туралы мазмұны тарауларға, баптарға, тармақтарға, тармақшаларға бөлінген. Ал дипломатиялық қатынастар туралы 1961ж. Вена Конвенциясы ядролық қаруды таратпау туралы 1968ж. шарттың мазмұнды тек баптарға, тармақтарға, тармақшаларға бөлінген.

Халықаралық қорытынды ережелерінде белгілі болғанындай қол қою, бекіту, қосылу актісі, шарттың заңды күшіне ену күшіне, шарт жасалатын тілдер жөнінде мәліметтер, депозитарийді көрсету және мәтіннің түпнұсқалығы туралы тезис болады.

Халықаралық Шартта қосымша материалдардан, қол қоюдың қорытынды хаттамаларынан, ноталар немесе хаттар алмасудан, реттеу рәсімінің ережесінен тұратын қосымшалар болуы мүмкін. Қосымшаның кіріспеден, негізгі және қорытынды ережелерден өзгешелігі, ол шартта немесе қосымшада тікелей көрсетілсе шарттың ажырамас бөлігі бола алады. Мысалы, БҰҰ-ның 1945ж. Жарғысының 92-бабына сәйкес, Халықаралық Сот Статусы Жарғының ажырамас бөлігі болып табылады. Қазақстан Республикасының үкіметі мен Ресей Федерациясы үкіметі арасындағы «Байқоңыр» кешенін жалға алу туралы 1994ж. 19 желтоқсандағы шарттары бар: визасыз режим мәселелері, кедендік ресімдеу, тұрмыстық шарт-жағдайлар. Белгілі болғанындай, аумақтық мәселелер жөніндегі шарттарда топографиялық карталар демаркациялық (шекаралық) белгілері бар қосымшалар; ал халықаралық экономикалық шарттарда – техникалық сатндарттары, тарифтері бар қосымшалар болады.

Халықаралық шарттардың нысандарын атау сияқты элементтері де үлкен маңызға ие. Себебі, халықаралық тәжірибеде жасалатын шарттардың саны шексіз, сондықтан кездесіп отыратын шарттардың атауын есептеу қиынға соғады. Көп қолданылатын атаулардың түрлері мынадай: шарт, конвенция, келісім, пакт, хаттама, жарғы, статут, біріккен өтініш, декларация, мазмұндама, хартия, меморандум, регламент, акт, ноталар алмасу және т.б. Бүгінгі таңда халықаралық шарттар атауларының заңдық ерекшеліктері де және мұндай атаулардың көпшілік таныған топтамалары да жоқ. Сонымен бірге, кейбір атаулардың іс жүзінде ұзақ мерзім пайдаланылуы нәтижесінде біршама заңдылыққа ие болатынын да айту өту керек. Мысалы, халықаралық ұйымдарды немесе олардың жеке органдарын құру туралы шарттар жарғылар немесе статуттар деп аталады (БҰҰ Жарғысы, ТМД Жарғысы, Халықаралық Сот Статусы). Көптарапты шарттардың қатысушылары әдетте, өздерінің құқықтары мен міндеттерін конвенция нысанында ресімдейді (Женева Конвенциясы, Гаага Конвенциясы). Қалыптасқан халықаралық тәжірибеде соғыс және бейбітшілік мәселелері, адамның құқықтары мен бостандық мәселелері жөніндегі маңызды шарттық ережелер пактімен белгіленеді (шабуыл жасамау Пактісі, Рерих Пактісі, адам құқықтары жөніндегі Пактілер). БҰҰ-ның халықаралық құқық Комиссиясында шарттардың түрлі атауларын талқылаған кезде ноталар алмасу сияқты атау туралы мәселе қызу талас туғызды. Комиссияның кейбір мүшелері ноталар алмасуды дипломатиялық қызметтің салдары ғана деп есептейді. Алайда, Вена Конвенциясы қатысушылары көпшілік бөлігі ноталар алмасуды

халықаралық шартты жасаудың бір тәсілі деп есептеуі керек, себебі осындай алмасу арқылы тараптардың келісімдері ресімделеді деп айтып өтті. Үкімет басшылары мен мемлекет басшылары мемлекет басшыларының өтініштері мен мазмұндамалары сияқты шарттық актілер халықаралық- құқықтық қатынастарды үдемелі орын алуда. Осы заманғы жағдайда оларда маңызды саяси, экономикалық және әскери мәселелер жөніндегі келісімдердің, келіссөз жүргізудің нәтижелері көрініс табады.

Халықаралық шарттар құқықтарының теориялық курсы үшін **халықаралық шарттардың жіктелуінің** үлкен маңызы бар. Жіктеуге мыналар негіз болады:

Шартқа қатысушылардың сандық құрамына байланысты: екі тарапты және көп тарапты. Екі тарапты шарттар, өз кезегінде әр тарапта бір қатысушы болатын әдеттегі екі тарапты шарттарға және бір тарабында да, екінші тарабында да бірнеше қатысушылары бар шарттарға бөлінеді. Көп тарапты шарттардың ішінде қатысушыларды шектеулі шарттар (топтық немесе шектелген деп аталатын) және жалпы (әмбебап) шарттар болатынын айыра білу керек.

- Халықаралық шарт объектілерінің түріне байланысты: саяси, экономикалық, арнайы мәселелер бойынша. Шабуыл жасамау туралы, дипломатиялық және елшілік қатынастарды орнату жөніндегі, аумақтық мәселелер жөніндегі шарттар және т.б. саяси шарттарға жатқызылады. Экономикалық мәселелер жөніндегі шарттар санатына тауар жеткізілімі және тауар айналымы жөніндегі, есептік-несиелік шарттар, өндірістік меншікті қорғау туралы, қосарланған салықтан құтылу үшін шарттар және т.б. жатқызылады. Арнаулы мәселелер жөніндегі халықаралық шарттар көлік, ауыл шаруашылық, ғылым және мәдениет, денсаулық сақтау, құқықтық мәселелер көлемінде жасалады.

- Халықаралық шарттарды жасайтын органдарға байланысты шарттар мемлекетаралық, үкіметаралық, ведомствоаралық болып бөлінеді. Қазақстан Республикасы Президентінің «Халықаралық шарттарды жасасу, орындау және күшін жою тәртібі туралы» заң күші бар Жарлығының 3-бабына сәйкес, халықаралық ұйымдар шетелдік мемлекеттер мен Қазақстан Республикасының атынан мемлекетаралық шарттарды жасайды; үкіметаралықты – Қазақстан Республикасының Үкіметі атынан; ведомствоаралықты – Қазақстан Республикасының министрліктерінің, мемлекеттік комитеттерінің және өзге де орталық атқару органдарының, сондай-ақ Қазақстан Республикасының Президентіне тікелей есеп беретін және бағынатын мемлекеттік органдардың атынан жасайды.

- Халықаралық шарттың жасалатын мерзіміне байланысты мерзімді және мерзімсіз шарттар болады. Халықаралық шарттың қорытынды ережелерінде қандай да бір шарттың әрекет ету мерзімі келісіледі. Мысалы, конвенциялық шарт ережелері, әдетте, мерзімсіз болады. Тауар жеткізілімі, лизинг мерзімдеріне байланысты экономикалық шарттар мерзімді халықаралық шарттарға жатқызылады.

- Заңдық салдарына, ұлттық заңдардың өзгеруіне байланысты халықаралық шарттарды өзі орындалатын және өзі орындалмайтын халықаралық шарттар деп бөледі. Егер мемлекетте халықаралық шарт ұлттық заңдарды қосымша,

нақтылайтын норма қабылдамай-ақ қолданылатын болса, онда ол өзі орындалатын болып есептеледі. Мұндай санатқа, әдетте қаржылық мәселелерге байланысты Қазақстан қатысатын шарттар жатқызылады. Өздерінің мәні бойынша шарттар халықаралық болып есептеледі, олардың реттейтін қатынастарына әсер ету нысаны бойынша өздері орындалатын болады, өйткені Қазақстандағы қаржылық заңдарда олар имплементтелмеген. Алайда, осы заманғы шарттық тәжірибеде олар кездесіп қалады. Мәселен, халықаралық бухгалтерлік есеп аясындағы, салық салу, инвестициялық қызмет, қаржылық қызмет көрсету, бәсекелестік ережелеріндегі шарттар. Әрекеттегі ұлттық заңнамағы өзгерістер енгізуі тиіс шарттық ережелер өздері орындалмайтын болып есептеледі.

Халықаралық шарттарды жіктеу үшін ұсынылған негіздертолық көлемде емес және оның қолданбалық маңызына қарағанда теориялық маңызы анағұрлым көбірек.

Бақылау сұрақтары:

1. Халықаралық шарттар белгілері не жатады?
2. Халықаралық шарттарды бекіту сатылары атап беріңіз!
3. Шарттардың күшке ену жолдары айта аласызба?

Әдебиеттер:

1. Сарсембаев М.А. Международно – правовые отношения государств Центральной Азии. Алматы: Галым. 1995. -368с.
2. Сарсембаев М.А. Дипломатическое и консульское право. Алматы: Данекер. 1999.
3. Сарсембаев М.А. Международное право. Алматы: Данекер. 2001. -344с.
4. Сборник международных конвенций. Автор – составитель К.М. Сарсембаев. Алматы: Гылым, Данекер. 1997. -190с.

9 – тақырып. Халықаралық – құқықтық жауапкершілік

Сабақтың мақсатымен міндеттері: жалпы халықаралық құқықтағы құқықтық жауапкершілікке сипаттама беру, жан – жақты қарастыру, негізгі түсініктеріне анықтама беру.

Негізгі сұрақтар:

1. Халықаралық – құқықтық жауапкершіліктің түсінігі мен субъектілері.
2. Халықаралық – құқықтық жауапкершіліктің түрлері мен формалары.
3. Халықаралық – құқықтық жауапкершіліктің мән-жайлары.
4. Жеке тұлғалардың халықаралық қылмыстық жауапкершіліктері.

Бұл санатты ХҚ субъектілері арасындағы қатынастардың ерекше нысаны ретінде қарастыруға болады, оның барысында ХҚ нормаларын бұған бір тараптың (немесе бір неше тараптың) екінші тарап (тараптар) алдындағы оған келген шығынның орнын толтыру, бұрынғы болған жағдайларды қалпына келтіру, жауапкершіліктің материалдық емес басқа түрлерін мойнына алуы

жөніндегі міндеттері жүзеге асырылады. Сырт қарағанда, бұл анықтама қарапайым болғанымен, бұл ұғымды көптеген аспектілер мен қиындықтар бар.

Халықаралық – құқықтық жауапкершіліктің (әрі қарай ХҚЖ) мақсаттық міндеті туралы мәселе даулы болып келеді: үстем пікірлерге сәйкес, оның негізгі міндеті залалдың орнын толтыру, басқа тараптың өзгедей талаптарын қанағаттандыру деп танылады. Туынды ретінде ХҚЖ-ның алдын – алу міндеті қарастырылады. ХҚЖ – ға қатысты жазалау міндеті тікелей даулы болып табылады. Бұл тұрғыда екі аспектіні айта кеткен жөн:

1) соңғы міндет шеңберінде әрі қарай ойластыра отырып, біз құқығы бұзылған тараптың құқық бұзушыға қатысты бір жақты мәжбүрлеу актісін (санкция) жасауына құқық беру туралы тұжырымға келдік.

2) ХҚЖ – ның жазалау міндеті жайында біз тек жоғарыда келтірілеген ойлар тұрғысынан ғана айта аламыз. Пинциптік тұрғыда ХҚЖ-да жазалаушылық сипат жоқ.

ХҚЖ- ның түрлері мен нысандары.

ХҚЖ –ның материалдық емес мынадай нысандары қарастырылады:

А) сатисфакция – бұзушы субъект тарапынан болатын біржақты акт, онда құқығы бұзылған субъектінің талабын моральдық қанағаттандыруға ұмтылыс болады. Бұл: кешірім сұрау, мұндай бұзушылықты келешекте болдырмау жайында мәлімдеме жасау, т.б.

Б) репрессалия – бұл құқығы бұзылған субъект тарапынан бұзушы субъектіге қатысты қолданылатын біржақты актілер. Бұған ұқсас «реторсия» деген ұғым бар. Бұл нысандарда қайшылық сипат бар, олардың өзара айырмашылығы мынада: реторсия дегеніміз қырын қабақ сипаттағы әрекеттерге қарсы жасалатын әрекеттер, бірақ оларды жасағанда халықаралық құқық бұзылмайды (мысалы, белгілі бір адамды төтенше және өкілетті елші етіп тағайындауға агреман беруден бас тарту осы қызметке басқа кандидатураны ұсынуды реторсия ретінде ұзақ мерзімге қалдыруы мүмкін). Репрессалия – халықаралық құқықты бұзатын іс - әрекеттерге қатысты қарсы қолданылатын әрекеттер (мысалы, қарулы агрессия актісіне қарсы жауап).

ХҚЖ-ның материалдық және материалдық емес түрлерінің аралыңғында орналасқан формаға ресторация жатады, ол ХҚ бұзылғанға дейінгі күйді қалпына келтіру міндеттілігі, мысалы басқа мемлекеттің ішкі теңіз суларына заңсыз кірген әскери теңізкемелерін алып кету міндеті. Мұндай міндет қандай да бір материалдық шығынға келтіреді.

ХҚЖ – ның материалдық түрі өз кезегінде мынадай нысандарды қарастырады:

- өтемақы (оны тағы репарация деп атайды) – негізінен залалдың орнын ақшалай толтыру. Бұл тұрғыдан алғанда, Грекия Жоғарғы сотының (ареопаг) гректердің бірнеше ауылының тұрғындарына қатысты екінші дүниежүзілік соғыс кезінде келген залал үшін Германияның қаржылық жауапкершілігі жөнінде 2000 жылғы шешімі бір жағынан қызық та, екінші жағынан даулы болып табылады;

- реституция – келтірілген мүлікті зиянды сол түрінде қайтару, мысалы, А мемлекет Б мемлекетімен шекаралас аймақта адам мумиясы тауып, оны өз

еліндегі тиісті мұражайға қояды, бірақ кейін ол мумия табылған жердің Б мемлекетінің аумағына кіретіні анықталады, яғни ХҚ – тың бұзылғаны анықталады. Бұл жағдайда А мемлекеті тауып алған мумияны Б мемлекетіне қайтарып беруге тиіс;

• субституция – келтірілген мүліктік зиянды мүлік заңсыз жойылып немесе бүлініп кеткендіктен, алмастырып, заттай қайтару, оған мысал ретінде жоғары айтылған мумияны алуға болады. Егер мумия тасымалдау кезде немесе басқа бір себептермен қайтаруға жарамайтындай болып бүлінсе, А мемлекеті оның орнына Б мемлекетіне соған ұқсас басқа мумия береді.

Бақылау сұрақтары:

1. Халықаралық – құқықтық субъектілері кімдер жатады?.
2. Халықаралық – құқықтық жауапкершіліктің түрлері мен формалары атап бер!
3. Жеке тұлғалардың халықаралық қылмыстық жауапкершіліктері туралы не айтасыз?

Әдебиеттер:

1. Бельсон Я.М. Интерпол в борьбе с преступностью. М., Наука. 2009. 239с.
2. Сафанова О.Н. соотношение международного права и национального права Республики Казахстан. Алматы: Данекер. 2002.
3. Сборник международных конвенций. Автор – составитель К.М. Сарсембаев. Алматы: Гылым, Данекер. 1997. -190с

10 – тақырып. Халықаралық қылмыстық құқық

Сабақтың мақсаты мен міндеті: халықаралық құқықта қылмыстық құқық нормаларымен танысу, халықаралық қылмыстра үшін жауапкершіліктермен жазалардың түрлеріне сипаттама беру.

Негізгі сұрақтар:

1. Халықаралық қылмыстық құқықтың түсінігімен қайнар көздері
2. Халықаралық қылмыстар мен қылмыстар
3. Қылмыстар үшін жауапкершілік
4. Қылмыстық істер бойынша жәрдем көрсету.
5. Қылмыстық полицияның халықаралық ұйымдасуы.

Қылмыстық проблемасы бүгінгі таңға дейін әрбір мемлекеттің ішкі ісі деп есептеліп келді. Бірақ ұлттық қылмыстылықпен күресу жағдайы қазіргі уақытта жекелеген мемлекеттерге ғана емес, бүкіл адамзатқа қауіп төндіретін қылмыстардың өсуімен күрделеніп, мемлекеттердің бірлесіп күресуін және күнделікті өзара ынтымақтасуын талап етеді. Мұндай ынтымақтасуды бірқатар факторлар қажет етеді.

1-ден, халықаралық қылмыстылықтың тұрақты өсуі, халықаралық терроризм, әуе көлігіндегі қылмыстар, заңсыз есірткі айналымы, қару – жарақ контрабандасы және басқа қылмыстар кеңінен қанат жайып келеді.

2-ден, қылмыстар жетік әрі шебер тәсілдерімен жасалатындықтан, оларды бір мемлекеттің күшімен ашу қиындық туғызып отыр.

3-ден, шекарамен шектелмейтін ұлтаралық қылмыстық қауымдастықтар пайда болды. Олар өте жақсы ұйымдасқан, әрі әр түрлі елдерде өз «өкілдерін» орнықтырып, қомақты қаржы және техникалық мүмкіндіктерді иеленіп, құқық қорғау ұйымдарымен қылмыстық байланыстар орнатады.

Мемлекеттердің халықаралық қылмыстылықпен күресудегі ынтымақтасуының екі түрін бөліп көрсетуге болады. Олар:

1. Шарттық – құқықтық немесе арнайы келісімдерді (конвенцияларды) бекіту арқылы болатын конвенциялық тетік.

2. Халықаралық ұйымдар арасындағы институциялық тетік.

Мемлекеттердің халықаралық қылмыстылықпен күресудегі ынтымақтыстығының негізгі нысандары:

- мемлекеттер арасында арнайы келісімдер бойынша бекітілген қылмыстардың алдын алу мен ескерту;

- бас бостандығынан айырылғын, сотталған тұлғаларды жазасын өтеу үшін өзі азаматы болып табылатын мемлекетке немесе тұрғылықты жеріне беру;

- басқа мемлекеттің ұйымдарына шартты түрде босатылған құқық бұзушыларға қадағалауды беру;

- басқа мемлекетке немесе халықаралық ұйымға қылмыстық құдалауды жүзеге асыру үшін қылмыскерлерді беру;

- бір мемлекет азаматтарына қатысты сот төрелігі басқа елде жүзеге асқанда олардың құқықтары мен бостандықтарын қорғау;

- қылмыстылықтың себебі мен басқа да мәселелерін бірлесіп зерттеу, сондай-ақ, полициелік және басқа органдардың қызметі жөнінде тәжірбие алмасу.

ХҚ қабылданған топтамаға сәйкес мыналарды ажырата білу керек: 1. халықаралық қылмыстар және 2. Халықаралық сипаттағы қылмыстар. Алғаш рет халықаралық қылмыстардың тізімі 1945 ж. Халықаралық әскери трибуналдың жарғысында бекітілген. Халықаралық әскери трибунал жарғысының 6-бабында халықаралық қылмыстар 3 топқа топтастырылған:

1. бейбітшілікке қарсы қылмыстар – басқыншылық соғысты жоспарлау, дайындау, бастау немесе жүргізу, соғысты халықаралық шарттарды, келісімдерді бұзу арқылы жүргізу;

2. әскери қылмыстар - әскери заңдар мен әдет – ғұрыптарды бұзушылықтар. Кісі өлтіру, жаулап алынған аймақтағы бейбіт тұрғындарды қорлау немесе құлдыққа әкету, әскери тұтқындарды өлтіру немесе қорлау, кепілге алынғандарды өлтіру, қоғамдық немесе жеке меншікті тоңау, және т.б.;

3. адамзатқа қарсы қылмыстар – кісі өлтіру, соғысқа дейінгі кезеңде немесе соғыс кезеңінде бейбіт тұрғындарға қатысты қырып-жою, құлдыққа айналдыру, жер аудару және басқа да қатігездіктер; саяси, діни немесе нәсілдік себептер бойынша құдалау және т.б.

Халықаралық қылмыстарға геноцид, апартеид, нәсілшілдік, отаршылдық, экоцид, биоцид т.б. жатады.

Халықаралық сипаттағы қылмыстар үшін жауаптылық халықаралық келісімдердің негізінде туындайды. Жазаны қылмыскерлерге ұлттық соттар тағайындайды.

Халықаралық сипаттағы қылмыстарды халықаралық қауіптілік дәрежесі мен қылмыстық қол сұғушылықтың объектісіне байланысты шартты түрде мынадай негізгі топтарға бөледі:

1. халықаралық қатынастардың тұрақтылығына қарсы қылмыстар. Терроризм, кепілге алушылық, әуе кемесіндегі қылмыстар, ядролық материалды ұрлау, заңсыз радиохабарларды тарату т.б.;
2. мемлекеттердің экономикалық және әлеуметтік дамуына нұқсан келтіретін қылмыстар. Жалған ақша жасаушылық, есірткі және психотропты заттармен жасалынатын заңсыз операциялар, контрабанда, заңсыз эмиграция, қоршаған ортаға, мәдениет құндылықтарына қылмыстық қол сұғушылық;
3. Адамның жеке құқықтары мен бостандықтарына қылмыстық қол сұғатын қылмыстар: құлдық, құл саудасы, әйелдер мен балалар саудасы, порнографияны тарату, қинау;
4. теңізде жасалатын қылмыстар: қарақшылық, суасты кабелін немесе құбырын бұзу, зақымдау, теңіз кемелерінің соқтығысуы, теңізде көмек көрсетпеу, теңізді зиянды заттар мен ластау, континенттік қайраң мен ерекше экономикалық аймақтың құқықтық режимін бұзу, теңізде балық аулау ережелерін бұзу т.б.

Бақылау сұрақтары:

1. Халықаралық қылмыстық құқықтың қайнар көздерін ата!
2. Халықаралық қылмыстарға қандай жауапкершіліктер ұсынылады.
3. Қылмыстық полицияның халықаралық ұйымдасуы қалай жүзеге асырылады?

Әдебиеттер:

1. Бельсон Я.М. Интерпол в борьбе с преступностью. М., Наука. 2009. 239с.
2. Сафанова О.Н. соотношение международного права и национального права Республики Казахстан. Алматы: Данекер. 2002.
3. Сборник международных конвенций. Автор – составитель К.М.
4. Сарсембаев. Алматы: Гылым, Данекер. 1997. -190с

11 – тақырып. Халықаралық ұйымдар құқығы

Сабактың мақсаты мен міндеті: халықаралық ұйымдар туралы жалпы сипаттама беру.

Негізгі сұрақтар:

1. Халықаралық ұйымдардың түсінігі мен қайнар көздері
2. БҰҰ: жарлығы, мақсаты, қағидасы, мүшелілігі.
3. БҰҰ органдар жүйесі
4. Аймақтық халықаралық ұйымдар.

Халықаралық ұйымдар халықаралық құқықтың қосымша субъектілерінің қатарына жатқызылады. Олар мемлекетпен бірге доктриналық, сондай-ақ конвенциялық тәртіпте халықаралық құқықтың субъектілері болып есептеледі. Халықаралық-құқықтық әдебиеттерде мемлекеттер мен халықаралық ұйымдардың өзара ықпалдасуының ең күрделі проблемасын – мемлекеттік

тәуелсіздік пен үкіметаралық ұйымдардың құзіретіндегі мемлекеттен тыс белгілердің арақатынасындағы мәселе ретінде көрсетілед.

Мемлекеттің тәуелсіздік проблемалары мемлекеттің және халықаралық ұйымдар құзіреттерінің арақатынасындағы мәселелермен айқындалады, яғни бұл мемлекеттің халықаралық ұйымға өз құзіретін ішінара беруі арқылы немесе оған белгілі бір міндеттерді атқаруына мүмкіндік беруі бойынша түсіндіріледі. Халықаралық ұйымдар мемлекеттердің бірлескен ынтымақтастығының көп жақтылы нысаны болып табылады; оны мемлекеттер тиісті жағдайларда құрады және ол халықаралық қатынастардың қажеттіліктерінен туындап отырады. Мұнда баса айтатын бір мәселе, халықаралық ұйымдардың құқық субъектілігі мүше-мемлекеттердің еркін білдіруіне, осы ұйымдардың мақсаттарына, құзіретіне, уәкілеттіктеріне, ограндарының құрылымына, қабылданатын шешімдердің заңдық салдарына тікелей тәуелді болып келеді.

Ұйым Жарғысының заңды күшіне енуі белгілі бір құқықтық салдарды қамтамасыз етеді. Мәселен, халықаралық құқықтың жаңа субъектісі пайда болады ол өзін құрған мемлекеттен өзгеше сипатпен анықталады. Дегенмен халықаралық ұйым халықаралық құқықтың негізгі субъектілеріне тән маңызды ерекшелігіне – мемлекеттер, ұлттар мен халықтар өз тәуелсіздігін – дербестігін қорғап, күресу ерекшелігіне ие бола алмайды. Мемлекет кез келген халықаралық ұйымға кірген кезде өзінің тәуелсіз құқықтарын жүзеге асырады. Бірақ мұндай жағдайда мемлекет пен ұлттық ұйымдардың байланысу сипаттары мемлекеттің тәуелсіздігін толық шектейді деген ұғым туындамауы керек. Тәуелсіздік – бұл мемлекеттік биліктің күрделі саяси-заңдық сипаты, ол құзіреттердің саяси режимі, билік тетігі сияқты құқықтық институттар арқылы жүзеге асырылады. Халықаралық ұйымдардың жарғыларында бір белгі – құзіреттер бойынша ғана шектеу қойылады (Халықаралық Даму және қайта құру Банкінде, Халықаралық Валюта Қорында – бұл экономикалық мәселелер, БҰҰ-ның Қауіпсіздік Кеңесінде – бейбітшілік пен қауіпсіздікті қолдану мәселелері).

Халықаралық Ұйым – халықаралық қатынастарды халықаралық-құқықтық реттеу жүйесіндегі қажет нақты объективті құбылыс. Халықаралық тәжірибеде халықаралық ұйымдардың қызметіне және оның көптеген бағыттары бойынша әрі қарай дамуына әсерін тигізетін факторлар мен жағдайлар жүйесі болады. Олар мынадай:

шаруашылық қызметін интернационалдау;

ғылыми-техникалық процесс;

осы заманғы маңызды проблемалардың ғаламдық сипаты.

Халықаралық ұйымдар мемлекеттер мен халықаралық құқықтың өзге де субъектілері арасындағы халықаралық ынтымақтастықтың маңызды құқықтық нысанының біреуі болып табылады. Осы заманғы ғаламдық проблемаларды қарастыру халықаралық ұйымдардың қызметінде бара-бара өзекті мәселеге айналып келеді. Халықаралық ұйымдардың тәуелсіз мемлекеттермен қатар, халықаралық қатынастарды халықаралық-құқықтық реттеуде айтарлықтай рөл атқаратыны жалпыға мәлім.

XIX ғ. ортасында қоғам дамуының табиғи қажеттіліктері тұрақты әрекет ететін, халықаралық әкімшілік одақ деп аталатын халықаралық ұйымдардың

пайда болуына себеп болды. Халықаралық ұйымдардың қазіргі дәуірдегі дамудың кейбір заңдылықтары бар. Олар: алуан түрлі қоғамдық құрылымды мемлекеттердің бейбіт қатар өмір сүруі, отарлық жүйенің күйреуі, шаруашылық, саяси, ғылыми және мәдени өмірдің интернационалдануы, сондай-ақ тәуелсіз мемлекеттердің өмір сүруі.

Халықаралық ұйымдардың құрылуының объективті негізі бар және ол әлемдік бірлестіктің шынайы қажеттіліктерінен туындайды. Олар халықаралық ұйым аясында құқықтық реттеудің тұтас шегінде, халықаралық ұйым аясында құқықтық ықпал етудің арнайы әдісінен басқа ешнәрсе де емес. Халықаралық ұйым құқықтарын халықаралық құқықтың дербес саласы ретінде бөліп шығару мәселесінде олар белгілі бір рөл атқарады.

Халықаралық ұйымдардың құқығы күрделі нормативтік құрылымға ие. Жалпы халықаралық құқықтың қағидалары, *jus cogens* қағидаларын бейбіт қатар өмір сүру, мемлекеттік тәуелсіздікті құрметтеу, мемлекеттердің тең құқықтылығы және бір-бірінің ішкі істеріне қол сұқпау қағидаларын, сонымен қатар халықаралық ұйымдардың құқықтарының қағидалары да жатады. Мәселен, аталған қағидалардың көпшілігі БҰҰ жарғысындағы 2-баптың мазмұнына сәйкес келеді. Онда нақты халықаралық ұйым қызметінің қағидаларын айқындалған. Көпке дейін халықаралық шарттар құқықтарының теориясында 2 түрлі тенденция өмір сүріп келді:

- халықаралық ұйым құқықтарының мәліметтері; бұл тұжырымдаманың жақтастарының көзқарастары бойынша БҰҰ-ның төтенше құқықтарына жалпы халықаралық құқықтан бөлек әрекет ететін жана құқық кіреді;
- халықаралық ұйымдар құқықтарының ұғымы, БҰҰ-ның құқықтары деген ұғымнан әлдеқайда кең, сондай-ақ осы құқықтың жалпы халықаралық құқықтан бөлінуін және оның жалпы халықаралық құқықпен қатар әрекет ету мүмкіндігін мойындау.

Байқап отырғанымыздай, бұл тұжырымдаманың екеуін де қазіргі заманғы халықаралық құқықтың ғылыми жүйесі қабылдай алмайды.

Халықаралық ұйымдар құқығы - халықаралық ұйымдардың қызметтерін және құқықтық мәртебесін, пайда болу мәселелерін реттейтін қағидалар мен нормаларды біріктіретін осы заманғы халықаралық құқықтың бір саласы.

Көп жағдайда халықаралық ұйым құқығы халықаралық құқықтың бір саласы ретінде танылады. Сонымен қатар, баяғы қалпынша халықаралық-құқықтық жүйенің ішкі құрылымының проблемалары шешілмеген, оның ішінде бұл жүйедегі халықаралық ұйымдардың құқықтарының алатын орны әлі айқындалмаған. XIX ғ. ортасында тұрақты әрекет ететін халықаралық ұйымдар пайда болғанға дейін мемлекетаралық тікелей байланыстар халықаралық қатынастардың негізгі түрі болып келеді. Кейінірек, халықаралық ұйымдардың пайда болуына орай, халықаралық ұйымдардың шеңберінде халықаралық қатынастар пайда болды, олар:

- мемлекеттердің халықаралық ұйым мүшелері есебінде өзара байланыстар;
- мүше мемлекеттердің халықаралық ұйымдармен қатынасы;
- халықаралық ұйым органдарының өзара қатынасты;

- ұйымдардың мүшелері емес мемлекеттермен халықаралық ұйымдардың байланыстары.

Жоғарыда атлғандардан басқа, ұйымдардың өзара арақатынастары да пайда болады. Сонымен, жаңа халықаралық қатынастардың пайда болуы оларды халықаралық құқықтың нормаларын арқылы реттеу қажеттілігін негіздеп берді.

Халықаралық құқықта құқықтық реттеудің арнаулы бір пәні пайда болды, ол халықаралық ұйым шеңберіндегі халықаралық қатынастар. Халықаралық ұйымдардың қызмет ету процесінде нормативтік база құрылады. Халықаралық ұйымдардың қатысуымен шарт құқығының қалыптасқанын көрсетеді.

Құқық ғылымынды құқықтың салалануының өлшемі ретіндегі құқықтық реттеу тәсілдерінің рөлі жөнінде бірнеше көзқарастар өмір сүріп келеді. Бұдан сала жүйелерінің ішкі құрылымын айқындау қажеттілігі туралы мәселе туындайды. Халықаралық–құқықтық реттеу әдістерінің мазмұнын қарастыра отырып, біз бұл әдістің құқықтық қатынасқа қатысушылардың теңдік жағдайында, міндеттемелерді ерікті түрде қабылдауы және құқықтарды күштеу элементтерінсіз, тараптардың келісуі жолымен құқықтарының орнатылуымен сипатталатынын көреміз.

Халықаралық ұйымдардың жұмыс істеуі, олардың органдарының әр түрлі қызметтері белгілі бір құқықтық тәртіп орнатуға негізделеді. Халықаралық құқық жүйесінде халықаралық ұйымдардың құқықтарынан тыс бірде-бір салада құқықтық реттеу әдістерінің мұндай ерекшелігі жоқ екенін ескерсек, бұл саланың дербес сала жағдайында тұрғанын атап айтуға болады.

Халықаралық ұйымдардың халықаралық құқықтың туынды субъектісі болғандықтан, мемлекеттің әр түрлі әлеуметтік-экономикалық құрылымдармен ынтымақтастығын қамтамасыз етеді, осы заманғы ғаламдық проблемаларды шешеді. Халықаралық ұйымдардың дамуы олардың халықаралық құқық субъектілігін алуымен тікелей байланысты. Халықаралық ұйымдар нормашығарушылық, жүйелеушілік және бақылау қызметтерін жүзеге асырады. Аталған қызметтерді жүзеге асыру халықаралық ұйым қызметтерін халықаралық-құқықтық реттеу тетігіне ықпал етуді қамтамасыз етеді.

Халықаралық ұйымдар нормашығарушылық процеске қатыса отырып, халықаралық-құқықтық санкцияларды пайдаланады. Ол халықаралық құқықтың туынды субъектілерінің құқықты пайдалану процесіндегі рөлінің күшейгенін көрсетеді.

Халықаралық ұйымдардың даму процесі ішкі ұйымдастыру тетігінің дамығанын және жақсарғанын қуаттайды. Сөйтіп, халықаралық ұйым өзінің заңдық табиғаты бойынша мемлекеттің ынтымақтастық органы болып табылатындықтан, ұйымның қызметін өз мақсаттары үшін кейбір белгілерін жетілдіре отырып пайдаланады. Бұған мысал ретінде халықаралық ұйымдардағы дауыс беру рәсімінің эволюциялық дамуын айтуға болады. Мәселен, Ұлттар Лигасына мүше мемлекеттер БҰҰ жүйесінде бірауыздан шешім қабылдау қағидасынан дауыстың көпшілігіне қарай ойысты, ал кейінірек халықаралық ұйымдарға дауыс беру тәртібінің *консенсус* сияқты кеңінен таралған түрі қолданыла бастады. *Консенсус – шешімдерді дайындау мен қабылдау рәсімі, оған*

мүше мемлекеттердің позициясын дауыс бермей-ақ үйлестіру және қабылданатын шешімдерге толықтай алғанда қарсылықтардың болмауы тән.

Ұйымдардың арасындағы өзара әрекеттердің нысандары мен әдістері бара-бара түрленіп, белсенді болып келеді. Халықаралық ұйым құқығы саласының нормативтік базасы кеңеюде. Халықаралық ұйым халықаралық құқықтың субъектісі болғандықтан, құқықтық нормалар шығарады. Бұл ұйымның бірінші нормашығарушылық қызметі болып табылады. Ал, екінші түріне квазинормашығарушылық қызметі жатады. Бұл жағдайда халықаралық ұйым құқықтық норма шығармайды, алайда нормашығарушылық қызметті:

- халықаралық ұйымдардың қатысуымен жасалатын шарттар;
- халықаралық ұйымдардың нормашығарушылық процесіне тікелей қатысуы;
- халықаралық ұйымдардың жүйелеу және бақылау қызметтерін жүзеге асыруы;
- халықаралық-құқықтық санкцияларды қолдану жолы арқыл қамтамасыз етеді.
- Халықаралық ұйымдардың қатысуымен жасалатын шарттар.

Қазіргі таңда, халықаралық ұйымдардың шарттық тәжірибесі қалыптастырған нормалар саны өсіп келе жатқаны байқалады. Осындай жағдайда мемлекеттер халықаралық құқықтың негізгі субъектілері бола отырып, халықаралық құқықтың қосымша субъектілерінің шарттық тәжірибелерінің маңызы артып келе жатқанын ескермеуі мүмкін емес. Халықаралық құқық комиссиясы 12 жыл (1970-1982жж.) көлемінде мемлекеттер және халықаралық ұйымдар арасындағы немесе халықаралық ұйымдар арасындағы шарттардың құқықтары туралы конвенцияның жобасын дайындады. Халықаралық шарттардың құқықтары туралы 1969ж. Конвенцияда «Халықаралық ұйымдардың шарт жасаудың құқық қабілеттілігін» айқындайтын бап бар. Конвенциялық нормаға сәйкес, бұл құқық қабілеттілік осы ұйымның тиісті ережелерімен реттеледі.

◆ Халықаралық ұйымдардың нормашығарушылық процеске тікелей қатысуы.

БҰҰ-ның мамандырылған мекемелерінің Жалығындағы тиісті баптарды сараптағанда, аталған мамандандырылған мекемелердің халықаралық конвенциялардың, келісімдердің және регламенттердің жобаларын қабылдау құқығына ие екенін білуге болады. Мұндай норма шығару процесінің мақсаты – лардың тиісті күзіреттері аясында тиімді халықаралық ынтымақтастықты қамтамасыз ету. Бұған екі түрлі жолмен қол жеткізуге болады: көп тарапты конвенциялар мәтінінің халықаралық ұйымдардың аясында және бақылауында қабылдануы, сондай-ақ халықаралық әкімшілік және техникалық регламенттерді қабылдау.

◆ Халықаралық ұйымдардың жүйелеу және бақылау қызметтерін жүзеге асыруы.

БҰҰ жарғысының Кіріспесінде ұйымдардың басты міндеттерінің бірі «шарттар және халықаралық құқықтың өзге де қайнар көздерінен туындайтын міндеттерді әділ бағалау және құрметтеу сақталуы үшін жағдай жасау» керектігі

бекітілген. Халықаралық ұйымдардың жүйелеу және бақылау қызметтері осы міндеттерді орындауға бағытталады.

◆ Халықаралық – құқықтық санкцияларды қолдану жолы.

Соңғы кездері халықаралық құқық нормаларын сақтауды мәжбүрлеп қамтамасыз етуде халықаралық ұйымдардың рөлі өсіп келеді. Халықаралық ұйымдардың мұндай санкциялары шарттың құрылтай құжаттарының нормаларында, олардың органдарының қаулыларында болуы мүмкін. Санкцияларды қолдануды құқықтық мәжбүрлеудің әр түрлі шаралары қамтамасыз етеді. Мысалы, көбірек қолданылатыны мыналар:

1. Халықаралық ұйымдардың құрылтай құжаттарында көрсетілген құқықтар мен артықшылықтарды тоқтату;
2. БҰҰ-ның мамандандырылған мекемелерінің органдарының жұмысына қатысудан, халықаралық ұйымның қатысуымен жасалатын шарттардың арнайы мәселелері бойынша ынтымақтастықтан шығарып тастау.

Халықаралық ұйым – бұл белгілі бір міндеттерді орындау үшін халықаралық шарт негізінде құрылған, тұрақты әрекет ететін органдар жүйесі бар, халықаралық құқық субъектілігіне және халықаралық құқық нормалары мен қағидалары негізінде құрылған мемлекеттердің тұрақты бірлестігі.

Халықаралық ұйымдардың белгілері мынадай:

- халықаралық құрылтай шартының болуы;
- белгілі бір мақсаттарының болуы;
- тиісті ұйымдық құрылымы; тұрақты органдары мен штаб-пәтерлер жүйесі;
- мүше-мемлекеттердің құқықтары мен міндеттерінен басқа дербес құқықтары мен міндеттері;
- халықаралық құқықтық нормалар мен қағидаларына сай құрылуы;
- үш және одан да көп мемлекеттердің мүше болуы.

Халықаралық ұйымдардың жіктелуі көптеген қиыншылықтарға байланысты. Біріншіден, бір ұйымға берілетін анықтаманың өзіне түрлі жақтан келуге болады. Екіншіден, түрлі ұйымдар бар, олардың маңызды ерекшеліктеріне қарай сан түрлі санатқа бөлуге болады. Жіктеудің негіздеріне мыналар кіреді:

• Мүшелікке қойылатын талаптар:

а) үкіметаралық (мемлекетаралық) – мұндай ұйымға мемлекеттер ғана мүше бола алады. Мұндай талапты қолдану құқық субъектілікті анықтаған кезде үлкен маңызға ие (БҰҰ, ХЕҰ, БДҰ, ЮНЕСКО).

б) үкіметаралық емес ұйымдарға заңды тұлғалар, қоғамдық ұйымдар (Қызыл Крест пен Қызыл Жарты ай қоғамы, Дүниежүзілік бейбітшілік кеңесі, БҰҰ-ның жәрдемдесу ұйымы).

• Қызмет ету мерзімі:

а) *Уақытша* – бұл топқа халықаралық кеңестер, халықаралық конференциялар жатады.

б) *Тұрақты* – бұл топқа қазіргі кезде әрекет ететін ұйымдарды – БҰҰ, ТМД, барлық мамандандырылған ұйымдарды жатқызуға болады.

Аталған талаптардың бәрі шартты екенін атап айтқан жөн. Мысалы, Экономикалық Өзара Көмек Кеңесі, Варшава Шарты Ұйымы өздерінің әрекет еткен кезеңдерінде тұрақты халықаралық ұйымдар болған еді.

• Аумақтық қызметтері бойынша:

а) *Бүкіләлемдік* – оларға БҰҰ, ЮНЕСКО, Халықаралық Жастар одағы т.б. жатады.

б) *аймақтық* – қызмет әрекеті белгілі бір аймаққа таралатын ұйымдар – Араб мемлекеттерінің лигасы, Африкалық бірлік ұйымы, Американдық мемлекеттер ұйымы, ТМД.

• Қызмет түрлері бойынша:

а) қызметтүрі шектелмеген ұйымдар – БҰҰ, Араб елдерінің лигасы.

б) арнайы мәселелерді шешетін құзіреттері бар Ұымдар – БҰҰ-ның барлық мамандандырылған мекемелері.

Жоғарыда аталған негіздердің толық еместігіне назар аудару керек. Аталмыш негіздерді біздің ойымызша қосымша былай толықтыруға болады: жаңа мүшелерді қабылдау тәртібі бойынша ашық және жабық; қызмет әрекетінің мақсаты мен қағидалары бойынша – құқыққа сай, құқыққа қайшы, қызмет ету аясына қарай – жалпы құзіретті, арнайы құзіретті.

Бақылау сұрақтары:

1. Халықаралық ұйымдардың түсінігі мен қайнар көздер туралы не айтасыз?
2. БҰҰ: жарлығы, мақсаты мен қағидасы не білесіз?

Әдебиеттер:

1. Сарсембаев М.А. Международно – правовые отношения государств Центральной Азии. Алматы: Галым. 1995. -368с.
2. Сборник международных конвенций. Автор – составитель К.М.
3. Сарсембаев. Алматы: Гылым, Данекер. 1997. -190с.
4. Токаев К.К. Организация Объединенных Наций: Полвка служения миру. Алматы: Атамұра. 1995. -189с.

12 – тақырып. Қарулы жанжалдарды шешудің халықаралық – құқықтық тәсілдер

Сабактың мақсаты мен міндеті: халықаралық құқықтағы дау жанжалдар туралы мағлұмат беру, қазіргі кездегі соғыс ошақтарына сипаттама беру.

Негізгі сұрақтар:

1. Қарулы жанжалдар құқығының халықаралық жүйесі
2. Соғыстың басталуы мен оның құқықтық салдары
3. Қарулы жанжалдарға қатысушылардың құқықтық жағдайлары
4. Соғыс жүргізудің тиым салынған әдістерімен тәсілдері
5. Соғыстың аяқталуымен оның нәтежиелері

Бейбіт тәсілдер – мемлекет арасындағы жанжалдар мен келіспеушіліктерді шешудің бірден – бір жолы болып табылады.

Бірінші әлемдік Гаага конференциясында қабылданып, 1907 ж. екінші әлемдік Гаага конференциясында толықтырылған «Халықаралық дауларды бейбіт жолмен шешу жөніндегі» Конвенция халықаралық жанжалдар мен келіспеушіліктерді бейбіт жолмен шешу жөніндегі алғашқы әмбебап акт болып есептеледі. 1928 ж. 26 қыркүйекте Ұлттар Лигасы қабылдап, 1949 ж. 28 сәуірде БҰҰ Бас Ассамблеясының қарарымен бекітілген халықаралық дауларды бейбіт жолмен шешу жөніндегі жалпы акт қабылданды.

Дауларды бейбіт жолмен шешуге қатысты маңызды ережелер бекітілген БҰҰ Жарғысы да ерекше орынға ие (соның ішінде 33-бап). Бұл ережелердің одан әрі дамуында БҰҰ Бас Ассамблеясының бірқатар қарары мен декларациялары қабылданған, оның ішінде 1982 ж. Дауларды бейбіт жолмен шешу жөніндегі Манила Декларациясы.

Аймақтық келісімдер арасынан 1948 ж. Дауларды бейбіт жолмен шешу жөніндегі америкааралық келісім-шартты алуға болады (Богота пакті), сондай-ақ 1957 ж. Еуропа Кеңесі қабылдаған Еуропа конвенциясы, 1922 ж. қабылдаған СБСЕ шеңберіндегі бітімгершілік және арбитраждық бойынша конвенция, сонымен қатар дауларды бейбіт жолмен шешу ережелерінен тұратын аймақтық ұйымдардың да жарғылары (ЛАГ, ОАГ, ОАЕ, СНГ).

Халықаралық дауларды бейбіт жолмен реттеу тетігі әр түрлі салаларда мемлекеттердің ынтымақтастығын реттейтін бірқатар көпжақты конвенцияларда қарастырылған. Мысалы, 1972 ж. ғарыш объектілері келтірілген зиянға халықаралық жауапкершілік туарлы Конвенция және т.б.

БҰҰ жарғысының 33-бабында бейбіт тәсілдерінің келесі түрлері - келіссөз, делдалдық, татуласушылық, бітімгершілік төрелік сот, сотта қарау, аймақтық органға шағымдану және басқа да тәсілдер көзделген.

Тікелей келіссөздер жүргізу дауларды шешудің бейбіт жолдары жүйесінде ерекше орын алады. Жалпы алғанда, келіссөздерсіз ешқандай халықаралық жанжалдар мен дауларды шешу мүмкін емес. Егер келіссөздер келісімге келтірмеген жағдайда тараптар басқа да бейбіт жолдарды қарастырады.

Кеңес беру келіссөздердің түрлері ретінде саналады. Бұл дауларды шешудің жаңа тәсілі ретінде ХХ ғасырда пайда болды. Кеңес беру факультативті және міндетті болып бөлінеді. Факультативті Кеңес беруге тараптардың әрбір нақты жағдайларда өзара келісімге келуі жатады. Ал келіспеушілік туындаған жағдайда қатысушылардың арасындағы алдын ала келісімде белгіленгее кеңестері міндетті болып табылады.

Халықаралық ұйымдардың жарғылары дауларды бейбіт жолмен шешудің тетіктерін қарастырады. Халықаралық дауларды халықаралық ұйымдар органдырымен қарау саяси тәсілдер арқылы жүргізіледі. Шешімдер ұсыныс сипатына ие.

Халықаралық сот қарауы – дауларды бейбіт жолмен шешудің жаңа тәсіліне жатады. БҰҰ Халықаралық соты халықаралық әділ соттың Тұрақты палатасының мирасқоры. Ол БҰҰ-ның басты органдарының бірі. Оның құрамы БҰҰ жарғысында және Халықаралық Сот мәртебесінде анықталған.

Бақылау сұрақтары:

1. Қарулы жанжалдар реттеудің халықаралық жүйесі айтып беріңіз.

2. Қарулы жанжалдарға қатысушылардың құқықтық жағдайлары қандай болмақ.
3. Соғыс жүргізудің тиым салынған әдістерімен тәсілдері атап беріңіз.

Әдебиеттер:

1. Сарсембаев М.А. Международно – правовые отношения государств Центральной Азии. Алматы: Галым. 1995. -368с.
2. Сарсембаев М.А. Дипломатическое и консульское право. Алматы: Данекер. 1999.
3. Сарсембаев М.А. Международное право. Алматы: Данекер. 2001. -344с.
4. Сафанова О.Н. соотношение международного права и национального права Республики Казахстан. Алматы: Данекер. 2002.
5. Сборник международных конвенций. Автор – составитель К.М. Сарсембаев. Алматы: Гылым, Данекер. 1997. -190с.
6. Токаев К.К. Организация Объединенных Наций: Полвка служения миру. Алматы: Атамура. 1995. -189с.

13,14,15 – тақырыптар. ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ТДМ БҰҰДБ

Сабактың мақсаты мен міндеті: халықаралық құқықтағы дау жанжалдар туралы мағлұмат беру, қазіргі кездегі соғыс ошақтарына сипаттама беру.

Негізгі сұрақтар:

- 1. Әлеуметтік сенімсіздік пен теңсіздікті жою
- 2. Халықтың үкіметке деген сенімін қалпына келтіру
- 3. Экологиялық тұрақтылықты сақтау
- 4. Жоғары тиімді экономикалық өсуге ықпал ету
- Адамдар кедейшілікті жою, гендерлік теңдік, салауатты өмірді қамтамасыз ету, білім беру
- Планета құрлықтың экожүйелерін және су ресурстарын ұтымды пайдалану, климаттың өзгеруі
- ТДМ бойынша нәтижені барынша арттыру мақсатында олардың сапалы қатысуын қамтамасыз ету үшін мемлекет, азаматтық қоғам, бизнес қоғамдастық, халықаралық ұйымдар және басқа да мүдделі тараптар арасындағы диалогты жалғастыру
- Орталық Азия елдерімен және басқа да халықаралық әріптестермен тиімді өңірлік өзара іс-қимылды қолдау
- Әлем қауіпсіз және бейбіт қоғам, күшті институттар, сот төрелігі
- Серіктестік тұрақты даму мақсатындағы жаһандық серіктестік, ресурстарды жұмылдыру, технологиялар, әлеуетті арттыру, сауда.

Біріккен Ұлттар Ұйымының Даму бағдарламасы (БҰҰДБ) - бұл БҰҰ-ның ғаламдық даму желісі, атап айтқанда, қазірдің өзінде 170 елде жұмыс істейтін, кедейлікті жоюға, теңсіздікті азайтуға, сыбайлас жемқорлықпен күресуге және

үкіметтің ашықтығын арттыруға көмектесетін ТДМ. Қазақстан жұмысы басталғаннан бері БҰҰДБ-мен бірге құны 200 миллион АҚШ долларынан асатын тақырыптық бағыттар бойынша 200-ден астам жоба жүзеге асырылды. Дәл осы ТДМ үшін БҰҰДБ Қазақстанға көмектеседі.

Халықаралық құқық пәні
бойынша семинарлық сабақтарын және студенттердің өзіндік
жұмыстарын жүргізуге арналған
ӘДІСТЕМЕЛІК НҰСҚАУЛАР
(6B04205 - Құқықтану мамандықтары үшін)

1. Жалпы ережелер

6B04205 -Құқықтану мамандығы бойынша оқып жатқан студенттердің оқу нысанының бір түрі болып семинарлық сабақтар танылады. Ұсынылып жатқан жалпы ережелер тек қана ұсынушылық сипатқа ие.

Тәжірибелік сабақтар оқу үдерісінің қажетті элементі болып табылады. Тәжірибелік сабақтардың мақсаты – дәрістен алған білімді тереңдету, ұлғайту, кәсіби маңызды білім мен машықты қалыптастыру. Тәжірибелік сабақтар студенттерге заңи терминологияны меңгеруге, сөйлеу мәдениетін және кәсіби ойлау қабілетін дамытуға көмектесіп, оралымды екі жақты байланыстың құралы болып табылады.

Студенттер тәжірибелік сабақтарда нақты жағдайларға құқықтық нормаларды қолдану, нормативтік құжаттарды түсіндіру, көптеген құқықтық актілердің ішінен тиісті нормаларды таңдап алу машығына, өзінің даралығын, ойлау дербестігін, өз пікірін аяғына дейін ұстану қабілетіне ие болады.

Тәжірибелік сабақтардың құрылымы келесі элементтерді қамтиды: ұйымдастырушылық кезең (оқытушы студенттермен сәлемдесіп, журналда сабаққа келмеген студенттерді белгілейді, студенттердің сабаққа дайындығын анықтап, сабақтың тақырыбы мен жоспарын жариялайды); материал бойынша студенттердің сұраққа жауабын тыңдайды; негізгі бөлім (теориялық сұрақтарды талдау және есептерді шығару); сабақты қорытындылау (оқытушы бүкіл топтың жұмысын бағалап, бағаларды жариялап, түсінедіреді, нақты студенттердің жауаптарындағы жетістіктер мен жіберілген кемшіліктерді өкрсетіп, келесі сабаққа тапсырма береді). Тәжірибелік сабақтардың негізгі бөлімі теориялық сұрақтарды есептерді шешумен оралымдыүйлестіруге арналуы керек, уақыттың елеулі бөлігі есептерді шешуге жіберіліп, 50 минуттық сабақ барысында теориялық сұрақтарды талдауға 10-15 минут қуыаттың жұмсалуы ұсынылады. Теориялық сұрақтарды талдау әртүрлі: студенттердің баяндамалары, есептерді шешу, теориялық семинар жүргізілуі мүмкін.

Оқытушы студенттерге баяндаманың қандай талаптарға сәйкес келуі қажет екендігін түсіндіруі қажет. Баяндаманың тақырыбын белгіліген соң, жұмыста пайдаланылған авторларды атап, баяндаманың жоспарын және

баяндама бойынша тиісті сұрақтарды қайнар көздерге сілтеме, аворлардың пікірін келтіре отырып, мүмкіндігінше өз пікірін білдіре отырып жан - жақты түрде баяндау қажет.

Есептерді шешу, қойылған сұрақтарға толық жауап беру түрінде жазбаша нысанда студенттердің дәптерлерінде болуы қажет. Есепте берілген әрбір оқиға, жағдай олармен байланысты ұрақтарды заңи бағалауды талап етеді. Әр сұраққа заң нормаларына сілтеме жасай отырып, нақты жауап берілуі (иә, жоқ) керек. Студент тиісті норманы қалай қолданғанын, сәйкес жағдайларда ҚР Жоғарғы сотының нормативтік қаулыларына (өзге құқықтық актілер), ғылыми түсіндірулерге сілтеме жасай отырып көрсетуі қажет. Осы әдіснаманы меңгерген студент кәсіби міндеттерді тиімді шешуге байланысты тәжірибелік машыққа ие болады.

Семинар (лат. *seminarium* – рассадник, өкшет) – жетекшінің тапсырмасы бойынша жекелеген ұрақтар, проблемаларды баяндама немесе бірігіп тақлылау түрінде студенттердің өз бетінше зерделеуіне негізделген, оқу үдерісінің нысаны. Тәжірибелік сабақтарға қарағанда семинар теориялық сипатқа ие және белгілі бір пәнде терең бағытталған. Семинар сабақтары оқушыларды оқу - танымдық қызмет барысында дербестік танытуға бағыттай отырып, білімді нығайтуға көмектеседі. Семинар барысында қайнар көздермен, қосымша әдебиеттермен, құжаттармен жұмыс нәтижесінде алынған білім жүйеленеді, тереңдетіледі, қадағаланады. Семинар сабақтарының басты мақсаты – студенттерді зерттелінетін салалардың ерекшелігіне қарай, теориялық білімді пайдаланудағыдылары мен машықтарына ие болу мүмкіндігімен қамтамасыз ету.

Негізгі мақсаттық бағытына байланысты семинардың үш типін ажыратамыз:

4) белгілі бір оқу курсы терең зерттеуге арналған, осы курстың материалымен тақырыптық байланысты семинар;

5) әдіснамалық тұрғыдан маңызды курстың немесе белгілі бір тақырыпты негізді түрде дайындауға арналған семинар;

б) арнайы семинарға ұласуы мүмкін, жекелеген өзекті мәселелерді ғылыми өңдеуге арналған зерттеу типіндегі семинар.

Арнайы семинар белгілі бір проблеманың жетекшілігімен белгілі бір проблемаға байланысты жас зерттеушілердің қарым-қатынасының мектебін білдіреді. Тәжірибелі жетекші ғылыми шығармашылықтың ауа-райын қалыптастырып, студенттерді ұжымдық ойлау қызметіне бағдарлап, зерттеу жұмысының тиімді әдістерін пайдаланады. Қорытынды сабақта оқытушы студенттік ғылыми жұмыстарға толыққанды шолу жасап, қорытындылайды, қарастырылған проблемалардың ары қарата зерттелу мүмкіндіктерін аша отырып, қызығушылық білдірген студенттердің осы проблемаларды зерттеуге қатысу мүмкіндіктерін түсіндіреді.

Семинар сабақтары дәріс сабақтарымен тығыз байланысты, дегенмен де семинардың оқу материалы дәріс материалын қайталамайды. Оқытушының жетекшілік рөлі оқу жұмысын тиісті жоспарлаудан,

маңызды сұрақтарды семинарда талдауға бөліп шығарудан, дербес дайындалу үшін әдебиеттерді таңдаудан, талқылау үдерісіне басшылық жасаудан көрінеді.

Жүргізу әдісіне байланысты семинар келесі түрлерге бөлінеді.

Семинар-сұхбат семинар жоспарындағы барлық сұрақтар бойынша бүкіл студенттердің сабаққа дайындалуын білдіріп, тақырыпты белсенді талқылауға студенттердің елеулі бөлігінің тартылуын білдіреді. Оқытушының қысқаша баяндамасынан кейін, жоспардағы нақты сұрақтар бойынша бірнеше студенттерді жан -жақты мәлімдемелері тыңдалып, басқа студенттердің жауаптарымен толықтырылады, соңынан оқытушы қорытындылайды.

Семинар-дискуссия, немесе семинар-диспут қандай да болмасын проблеманы ұжымдық талқылау және шешу үшін семинарға қатысушылардың диалогтық сөйлесу мүмкіндігін білдіреді. Талқылау үшін оқытылатын пәннің ең өзекті мәселелері таңдалынады. Дискуссияға қатысушылар өз ойларын нақты құруға, өз пікірлерін ұстап тұруға, сын пікірлерге дәлелді түрде қарсы тұруға үйренеді. Семинар сабақтарының ең тиімді нысаны қатысушылардың сәйкес орналасуы қағидасындағы «дөңгелек үстел». Осыған байланысты диалог арқылы дискуссия тақырыбын бірігіп өрбіту үшін, студенттерді қарым-қатынас, өзара әрекет мәдениетіне үйрету қажет.

Семинардың аралас нысаны баяндамаларды қылау, қатысушылардың еркін сөйлеуі, жоспарланған дискуссиялар түрінде өтеді.

Студенттердің семинарға дайындалуына педагогикалық жетекшілік ету оқытушының баяндамалардың жоспарын құруға көмектесуінен, әдеби қайнар көздерді конспектілеуге үйретуден, рефераттар мен баяндамалардың мәтінін дұрыс рәсімдеуге, өзіндік жұмыс барысында туындаған сұрақтарға байланысты кеңес беруден көрінеді.

Студенттердің өзіндік жұмысы

Жұмыс түрлері. Олардың жалпы сипаттамасы. Жазуға қойылатын талаптар

- Өзіндік жұмысты жазудың мақсаттары

Өзіндік жұмыс – оқытушының тапсырмасы бойынша және әдістемелік жетекшілігімен студенттердің танымдық қабілеттерін дамыту және өзіндік үздіксіз білім көтеруге бағытталған студенттердің жоспарланған жұмысы.

Оқу және ғылыми материалдың күрт өсуіне байланысты, пәнді оқуға арналған аудиториялық сағаттардың жетіспеушілігі барысында оқу үдерісі шеңберінде СӨЖ маңызды рөл атқарады. Жоғары оқу орнының кез келген бітірушісі студенттердің өзіндік жұмысы барысында қалыптасатын іргелі білімге, кәсіби қызметтің дағды, машықтарына, шығармашылық және зерттеу қызметінің тәжірибесіне, әлеуметтік және коммуникативті хұзыреттерге ие болуы қажет.

СӨЖ-дің дидактикалық міндеттері: аудиториялық сабақ барысында алған білімді бекіту, тереңдету, ұлғайту, жүйелеу; жаңа оқу материалын дербес түрде меңгеру; кәсіби машықты сондай-ақ дербес ойлау қызметінің дағдысын дамыту; дербес ойлау қабілетін, заңи әдебиетке, тәжірибелік заңи қызметке, құқық шығармашылық үдерісіне қызығушылықты жетілдіру.

СӨЖ-дің негізгі нысандары: үй жұмысы; жекелеген тақырыптар бойынша рефераттар дайындау; ғылыми студенттік үйірмелердің және ғылыми конференциялардың жұмысына қатысуды білдіретін, студенттердің оқу-зерттеу және ғылыми-зерттеу жұмыстары (студенттердің оқу-зерттеу жұмыстары - СОЗЖ және студенттердің және ғылыми-зерттеу жұмыстары - СҒЗЖ); аудиториядан тыс уақытта іскерлік ойындар ұйымдастыру және өткізу.

Үй жұмысы тәжірибелік және семинар сабақтарына өз бетінше дайындалудан, оқу үдерісінің бір бөлігі болып табылатын кез келген дербес оқу қызметі түрінде көрінеді. Негізгі қызметі – өз бетінше оқу машығын дамыту, жұмыстың әдістері мен құралдарын анықтау, оқуды жоспарлау болып табылады. Үй жұмысы аудиториялық сабақтарда алынған білім мен машықтарды бекітуге, дағдыны қалыптастыруға, жаңа материалды меңгеруге барынша көмектеседі.

Өзіндік жұмыстарды табысты орындауды қамтамасыз ететін дидактикалық шарттар: тапсырмаларды орындауға қатысты міндеттер мен ұсыныстардың нақты берілуі; оқу тапсырмасының негізделуі (не үшін, неге көмектеседі); үй тапсырмаларының тиімді көлемі; оқытушы арқылы есептің нысаны, тапсыру мерзімдері; кеңес беру түрлерін анықтау; бағалау критерилері өңенки, бақылаудың түрлері және нысандары.

Студенттердің өзіндік оқу жұмыстарының мазмұнын құрайды: оқытушымен ұсынылған әдебиеттерді оқу және конспектілеу; курстың нақты тараулары, бөлімдері бойынша тәжірибелік сабақтарда талқылаумен ұштастыра отырып есептер шешу; семинарда немесе ғылыми студенттік үйірменің отырысында талқылай отырып, сот істеріне шолу жасау; оқытушының тапсырмасы бойынша сот мәжілістеріне қатысу, әртүрлі ұйымдардың заң бөлімдеріне, нотариалдық кеңселердің жұмыстарымен танысу; үй тапсырмас түрінде заң жобаларына пікірлер дайындау; тәжірибелік сабақтармен ұштастыра отырып, зерттелінетін тақырып аясында құқықтық құжаттардың жобасын дайындау.

Рефераттарды дайындау – СӨЖ ұйымдастыру және бақылаудың бір нысаны. Реферат (лат. *referre* – баяндау, хабарлау) – бұл ұтымды бағалау арқылы қайнар көздің мазмұнын қысқаша баяндау немесе бірнеше қайнар көздерді салыстыру және талдау негізінде қандай да болмасын проблеманың жай-күйін ашу. Оқу үдерісіндегі мазмұны және қызметіне байланысты рефераттар ғылыми - проблемалық және шолу-ақпараттық болып бөлінеді.

Рефератты жазу мақсаты – студенттерде әдеби және нормативтік қайнар көздермен дербес жұмыс істеу машыты жазу мақсаты – студенттерде әдеби және нормативтік қайнар көздермен, жарияланған сот-тергеу тәжірибесімен дербес жұмыс істеу машығын жетілдіру. Студенттер

оларды талдау және жалпылау негізінде өзіндік негіздеу арқылы теориялық және тәжірибелік сипаттағы қорытындылар жасай алады. Рефераттардың тақырыптары, ұсынылатын әдебиеттер тізімі оқытушы арқылы анықталады. Қандай да болмасын кітаптың немесе мақаланың мазмұнын қысқаша баяндаумен байланысты рефераттар сәйкес тақырып бойынша дипломдық жұмысты дайындаудың алғашқы кезеңі болап қарастырылуы мүмкін. Реферат көлемі машиналық мәтіннің 15-20 беттік түрі ретінде бола алады. Рефераттың әдет тегі құрылымы: жоспар; тақырыптың негізделуі және міндеттері көрсетілген кіріспе; бірнеше параграфтан тұратын негізгі бөлім; тақырып бойынша жасалған түйіндер қарастырылған қорытынды; библиографиялық тізім.

- Жұмысқа қойылатын жалпы талаптар

Студенттер өзінің жұмыстың тақырыбын таңдауда келесідей ережелер ескерілуі тиіс:

- жұмыс нақты студенттің қабілетіне, мүддесіне, еркіне жауап беруі тиіс,
- жұмыс юриспруденция мамандығына пайдалы болуы керек (нақтырақ айтқанда тақырып ғылымның қазіргі жағдайын ескере отырып, мақала ретінде шығару үшін жарауы тиіс). Айтылғандар ғылымның алдыға қарай жылжуына байланысты студенттердің талаптарына жауап бере алатындай қайталанбауы қажет. Одан кейінгі тағы бір мүмкіндік көшіруге жол бермеу мақсатында өзіндік жұмыстардың нақты тақырыптары берілмейді.

- Өзіндік жұмыстардың негізгі бағыттары Рефераттар (баяндамалар)

- Негізгі оқу курсы бойынша сындарлы шолу (салыстырмалы талдау) жасалынатын және уақыттың тарлығына байланысты негізгі бағдарламамен қамтылмай қалған пәннің проблемаларына байланысты тақырыптар беріледі. Нақтырақ айтқанда, негізгі курсқа байланысты оларды үш топқа бөлуге болады: а) негізгі курстақысқаша қамтылған тақырыпты тереңірек ашу мақсатында; б) міндетті курста мүлдем қамтылмаған тақырыптар; в) студенттердің өзіндік жұмысына қатысты емес міндетті курста қарастырылатын тақырыптар.

Өзіндік жұмысты рәсімдеуге қойылатын талаптар

Жұмыс компьютерде терілуі қажет. Мәтінде курсы, пәні, автордың тегі, жұмыстың атауы көрсетілуі тиіс. Егер жұмыс аударма болса сол материалдың библиографиялық нақты мәліметтері берілуі қажет. Сонымен қатар аудармаға кәсіби терминдердің сөздігі қоса берілуі тиіс. егер де жұмыс аударма болмаса оның мазмұны беріледі. Жұмыстың соңғы бетінде міндетті түрде падаланылған әдебиеттердің нөмірленген тізімі міндетті түрде көрсетіледі. Мәтінде осы тізімдегі жұмыстың нөмірлері міндетті түрде тікелей жақшамен тиісті жерлері

көрсетіліп тұруы тиіс.

Өзіндік жұмыстарға дайындық және оны жазу

Тақырыпты таңдау. Жоғарыда айтылған бағыттар бойынша тақырыпты алдын ала таңдауды студенттің өзі жүзеге асырады. Тақырыпты нақтылау, оқытушымен кеңесу арқылы жүргізіледі және жоспар жасалып, пайдаланылатын әдебиеттер тізімі нақтылана түседі. Туындаған кез келген сұрақтарға байланысты студент оқытушыдан жауап ала алады. Қажетті жағдайларда консультациялар тағайындалады. Сессияға екі апта қалғанға дейін жұмыс оқытушыға тапсырылады. Өзіндік жұмысты қорғауға сессия кезінде рұқсат беріледі.

Өзіндік жұмысты бағалау критерилері

Оқытушы әр студенттен жұмысты қабылдауда ауызша сұрақтар қояды. Студент жұмыстың мәтініне байланысты оқытушының қойған сауалына жауап беруі тиіс. Жауап беру барысында әтіндегі бейнеленген материалды игергендігін (өзі жазғандығын, аударғандығын, көшіріп алғандығын) көрсетуі қажет. Жұмысты бағалауда мәтіннің жазбаша нұсқасын және студенттің өзіндік жұмысты жазудағы жаңашылдығын және түпнұсқалығын, берілген қорытындылар және нұсқаулардың негізділігін ескеруі тиіс.

Студентке СӨЖ (СОӨЖ) тиімді ұйымдастыру үшін нұсқамалар

СӨЖ-дің басты міндеті семинар және дәрістік сабақтарына дайындалу. Семинар сабағында тақырыптың негізгі сұрақтары қарастырылады. Семинар сабағының тақырыптық жоспары, негізгі және қосымша әдебиеттердің тізімі, семинар сабағының тақырыптарына әдістемелік кеңестері «не?» және «қалай істеу керек?» деген сұрақтарға жауап береді. Семинар сабақтардың тақырыптары бойынша әдістемелік кеңестерді мұқият оқып, семинар сабағының тақырыптық жоспарының сұрақтарына өзіндік жауап дайындаңыз. Әр сұрақты дайындау барысында схема түрінде, қысқаша жауаптың тезисін және негізгі ережелерін белгілеңіздер. Дайындықты аяқтағаннан кейін өз біліміңізді өзін-өзі тескеру сұрақтарының көмегімен тексеріңіз. Өзіндік жұмыс барысында қиындық туғызған сұрастарды жазып алып оқытушымен талқылаңыз.

СӨЖ нысандарын және мазмұнын құрастыру.

«Халықаралық құқық» курсы СӨЖ нысанының кең жүйесін қамтиды. Оларға келесілер жатады:

- оқытушы ұсынған дәрістеді оқу;
- негізгі оқулық бойынша семинар сабағына дайындалу;
- белгілі тақырып бойынша рефераттар дайындау;

- рефераттарға, эссеге, баяндамаларға өзара сын-пікір жазу;
- курс терминдері бойынша кроссвордтар мен глоссарийлар дайындау;
- есептер шығару;
- статистикалық анықтамаларды талдау;
- топтық жобаға қатысу;
- таңдаған тақырып бойынша презентация жасау;
- тақырып бойынша жалпылау (обзор) дайындау.

Студентке СӨЖ (СОӨЖ) тиімді ұйымдастыру үшін нұсқамалар

Өткен материалды пысықтау. Өткен дәріс материалдарын пысықтау өзіндік жұмыстың маңызды түрі болып табылады. Материалдың толық және тереңірек пысықталуы, өзіндік жұмыстың басқа түрлерін орындаған кезде жеңілдік туғызады. Алғашқы сабақтан бастап, өткен дәріс материалдарымен жүйелі түрде жұмыс жасау, келесі дәрістердің материалдарын түсіну үшін және практикалық және лабораториялық сабақтардың материалдарын игеруге қажетті талаптар болып табылады.

Материалды пысықтауға кірісу кезінде қажет:

- дәрістердің конспектісі болуы;
- курс бағдарламасының болуы;
- ұсынылған әдебиеттердің болуы (оқулық, оқу құралы, есептер жинағы), қажетті жағдайда керекті құралдардың, материалдардың және құрылғылардың болуы;

Жұмыс әдісі:

- дәріс материалдарын мақсатты түрде пысықтау;
- конспектпен жұмыс жасау барысында әдебиеттерге сілтеме жасау тиімді болады (бұл емтиханға дайындалған кезде қажет болады) және керекті толықтырулар, ал қажет жағдайда өзгерістер енгізу тиімді болады;
- тақырыппен жұмыс жасау, материалды толық түсінгенге және есте сақтағанға дейін жалғасуы тиіс;
- тақырыппен жұмыс жасау, оқулықтарда және оқу құралдарында келтірілген мысалдар мен есептерді талқылаумен және оларды шешудің әдістерін толық игергеннен кейін аяқталады;
- егер тақырыппен жұмыс жасағаннан кейін түсініксіз сұрақтар туындаса, оларды оқытушымен келесі дәрісте талқылау қажет.

Есептерді шешу. Тапсырмаларды орындау әдістемесі:

- мұндай тапсырмаларды орындауды тек қана берілген тақырып бойынша материалды пысықтағаннан кейін бастауға болады;
- есептерді шығаруға кіріскен кезде оның шарттарын мұқият оқып шығу қажет;
- шығарудың жоспарын ойластыру;
- есепті шығару кезінде пайдаланылуға тиісті нормативтік-құқықтық актілерді анықтау;

- есептің мазмұнына кіретін жағдайдың (ситуация) мәнін қайталап мұқият қарау;
- алғашқыда есепті шығаруды жалпы түрде жүзеге асыру, содан кейін заңның бабын анықтау;
- тиісті құқық нормаларының мазмұнын жүзеге асыру;
- шешімнің дұрыстығының анализін жасау.

Коллоквиумға дайындалу. Курстың теоретикалық бөлімін игеру дәрежесін бағалау үшін кейбір пәндер бойынша колоквиум (әңгімелесу) өткізіледі. Соған байланысты колоквиумға ұсынылатын сұрақтар бойынша теоретикалық материал тағы да қайталануы тиіс.

Бақылау жұмыстарына дайындық. Бақылау жұмыстарын өткізудің мақсаты болып табылады:

- студенттердің ағымдағы білімдерін тексеру;
- студенттің дайындығын анықтау;
- үлгерімі төмен студенттермен жұмыс жасау әдістемесін ұйымдастыру.

Бақылау жұмысына дайындалу барысында студенттер мына жағдайларды білуі қажет:

- бақылау жұмысының тақырыбын білу;
- естегі теориялық материалды және берілген тақырып бойынша есептер шешімінің негізгі әдісін жаңарту;
- оқулықтардағы қарастырылған мысалдар мен есептерді және тәжірибелік сабақтарда қарастырылған есептерді қайта қарау.

Егер студент, бірінші дәрістен бастап өткен материалдар бойынша жүйелі түрде жұмыс жасайтын болса, онда бақылау жұмысына дайындық еш қиындық туғызбайды және көп уақытты қажет етпейді.

Жобаларды орындау. Жобалар мен жұмыстарды орындау кезінде тапсырмамен бірге кафедрада берілген әдістемелік нұсқауларды басшылыққа алу керек. Тапсырманың орындалу тәртібі:

- тапсырманы орындауды өзіндік жұмыстардың орнатылған кестесінен кеш мерзімнен бастамау;
- егер тапсырманы орындау кезінде қиындықтар туындайтын болса, онда курстың тиісті тақырыбына қайтып келіп, оны қайта жасап және содан кейін тапсырманы орындауға қайта кірісу керек;
- егер бұдан кейін қиындықтар туындаса, онда оқытушыға консультацияға келу керек;
- қабылданған шешімді талдау;
- тапсырманы қорғауға дайындалу барысында теорияның тиісті жағдайларын тексеру және кейбір мәліметтердің өзгеруіне байланысты шешім ойластыру;
- тапсырманы орындау барысында пайдаланылған әдістерді түсінгендігіне көз жеткізу;
- тапсырма кестеде орнатылған мерзімнен кешіктірілмей қорғалуы керек, басқа жағдайда ол академиялық қарыз болып есептеледі.

Өзіндік жұмысқа берілетін уақыт шектеулі, сондықтан өзіндік жұмысты дұрыс жоспарлай білуді үйрену, өзіндік жұмыстың дағдыларын игеруге ұмтылу, оң

тәжірибені қабылдау, жұмыс қабілеттігін сақтау үшін өнімді жұмыс жасай білуді және дұрыс демалуды үйрену қажет.

Ескерту: Ұсынылған әдебиеттер мен нормативтік-құқықтық актілер тізімі әрекеттегі заңдылықтар есебімен өзгеруі мүмкін (силлабусты қараңыз).

«ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҚҰҚЫҚ» СӨЖ
тапсырмаларын орындау және тапсыру кестесі

№	Білім алушылардың өзіндік жұмыс тапсырмалары	Білім алушылардың өзіндік жұмыс тапсырмаларын орындау формасы	Білім алушылардың өзіндік жұмыс тапсырмаларын өткізу уақыты (оқу аптасы)
1	Осы заманғы халықаралық құқық ұғымы. Бақылау жұмысы.	25 балл. Жұмысты бағалау негіздері: Идеяның дұрыстығы, материалдардың терең зерттелуі, шешімнің толық болуы, көркемдік безендірілуі, шешендік өнері.	3 аптада тапсырманы алу; 3 апта СӨЖ тапсыру нысаны - презентация қорғау. Тақырыпты ашу кезінде: осы қатынасты реттейтін заңнамаларды салыстыра отырып, талдау жасау, алыс-жақын мемлекеттердің бірінің заңнамасымен салыстыру, ерекшеліктерін көрсету керек.
2	Халықаралық құқықтағы жауапкершілік талдау (дебат).	25 балл. Жұмысты бағалау негіздері: Идеяның дұрыстығы, материалдардың терең зерттелуі, шешімнің толық болуы, көркемдік безендірілуі, шешендік өнері.	4-аптада тапсырманы алу; 5 аптада тапсыру және қорғау; тапсыру нысаны - дебат, презентация қорғау. Тақырыпты ашу кезінде: осы қатынасты реттейтін заңнамаларды салыстыра отырып, талдау жасау, алыс-жақын мемлекеттердің бірінің заңнамасымен салыстыру,

			ерекшелік-терін көрсету керек.
3	Халықаралық құқықтағы адам құқықтарын қорғау (презентация, реферат).	25 балл. Жұмысты бағалау негіздері: Идеяның дұрыстығы, материалдардың терең зерттелуі, шешімнің толық болуы, көркемдік безендірілуі, шешендік өнері.	9 аптада тапсырманы алу; 11 апта СӨЖ тапсыру нысаны - презентация қорғау. Тақырыпты ашу кезінде: осы қатынасты реттейтін заңнамаларды салыстыра отырып, талдау жасау, алыс-жақын мемлекеттердің бірінің заңнамасымен салыстыру, ерекшеліктерін көрсету керек.
4	Мемлекеттер арасындағы халықаралық экономикалық ынтымақтастық салыстырмалы құқықтық талдау (жазбаша тапсырмасы).	25 балл. Жұмысты бағалау негіздері: Идеяның дұрыстығы, материалдардың терең зерттелуі, шешімнің толық болуы, көркемдік безендірілуі, шешендік өнері.	11 аптада алу, 12 апта, тапсыру; нысаны - жазбаша. Тақырыпты ашу кезінде: осы қатынасты реттейтін заңнамаларды салыстыра отырып, талдау жасау, алыс-жақын мемлекеттердің бірінің заңнамасымен салыстыру, ерекшеліктерін көрсету керек.

Халықаралық құқық пәні бойынша:

Студенттердің өзіндік жұмысын орындауға арналған әдістемелік нұсқаулар.

СӨЖ үшін тапсырмалар:

СӨЖ студенттердің дәріс тақырыптары бойынша жеке сұрақтарды өз бетінше оқуы түрінде орындалады. Әр тақырып бойынша жеке сұрақтар студенттің өз бетінше қарауына қалдырылады. Студенттердің өз бетінше қарауы үшін әр тақырып бойынша нақты сұрақтар жоғарыда көрсетілген. СӨЖ студенттің ұсынылған әдебиет бойынша ұсынылған сұрақты зерттеу жолымен орындалады. Содан кейін СӨЖ (практикалық сабақтар) үшін дәптерге сұрақтың қысқаша конспектісін жазбаша баяндау қажет.

ОҚЫТУШЫНЫҢ ЖЕТЕКШІЛІГІМЕН СТУДЕНТТІҢ ӨЗІНДІК ЖҰМЫСЫН РӘСІМДЕУГЕ ҚОЙЫЛАТЫН ТАЛАПТАР

ОСӨЖ бойынша барлық тапсырмалар мерзімінде орындалуы және тапсырылуы тиіс. Егер тапсырма мерзімінде орындалмаса, балл төмендейді.

Тапсырманы орындау кезінде дербес және шығармашылық тәсілге үлкен мән беріледі. Жауап жіберген кезде талап етіледі сілтеме басылымдар.

Рефераттарды рәсімдеу ережесі:

Тақырып соңында нүкте қойылмайды. Тақырып әрқашан қалың шрифтпен белгіленеді. Тараудың немесе параграфтың тақырыптары мен кейінгі мәтін арасындағы қашықтық үш интервалға тең болуы тиіс.

Барлық беттер титулдық парақтан бастап нөмірленеді; бет нөмірінің саны төменде қойылады; титулдық парақта бет нөмірі қойылмайды. Әрбір жаңа бөлім жаңа беттен басталады.

1. Жоспар қарапайым болуы тиіс: Кіріспе, Негізгі бөлім, Қорытынды, Пайдаланылған әдебиеттер тізімі.

2. Сілтемелер міндетті түрде көрсетіледі.

3. Жұмыс көлемі 14 парақты құрауы тиіс.

Рефератта схема, сауалнама және диаграмма түріндегі қосымшалар болуы мүмкін. Рефератты рәсімдеуде суреттер мен кестелер қабылданады.

СӨЖ 1. Осы заманғы халықаралық құқық ұғымы.

Тапсыру нысаны: Бақылау жұмысы, реферат

Өзіндік жұмыстың мақсаты: Студент дәріс тақырыбы бойынша сұрақтарды өз бетімен оқиды, алынған дәріс мағлұматтарын өз түсінгенінше бекітеді

Тапсырманы орындау кезіндегі әдістемелік ұсыныстар: Тапсырманы орындау кезінде дербес және шығармашылық тәсілге үлкен мән беріледі. Жауап жіберген кезде талап етіледі сілтеме басылымдар.

Ұсынылатын әдебиеттер:

1. Негізгі:

– Құлжабаева Ж.О. Халықаралық жария құқық. Жалпы және ерекше бөлімдер. Алматы, 2018 ж.

- Практикум по международному праву/Отв. Ред. Проф. Г.В.Игнатенко, проф, С.Ю.Марочкин, проф. О.И.Тиунов.-М, 2018 г.
- Бекашев К.А., Волосов М.Е. Международное публичное право. Практикум, схемы –М, 2019 г.

2. Қосымша:

- Ю.М.Колосов, В.И.Кузнецов. Международное право –М, 2015 г.
- Сорокина А.В. Международное право. П-2017 г.
- Под. Ред. д.ю.н. проф М.А.Сарсембаев, О.Н. Сафонова. Тематика контрольных и курсовых работ по международному публичному праву А-2018 г.
- М.А. Сарсембаев Международное првао. А-2018 г.
- Курс международного права. М-2019 г.

Интернет-ресурстар

1. <http://elibrary.kaznu.kz/ru>
2. <https://adilet.zan.kz/kaz/>
3. <https://blog.agrokebety.com/ponyatiye-agrarnogo-prava>

СӨЖ 2. Халықаралық құқықтағы жауапкершілік талдау.

Тапсыру нысаны: реферат, дебат.

Өзіндік жұмыстың мақсаты: Студент дәріс тақырыбы бойынша сұрақтарды өз бетімен оқиды, алынған дәріс мағлұматтарын өз түсінгенінше бекітеді

Тапсырманы орындау кезіндегі әдістемелік ұсыныстар: Тапсырманы орындау кезінде дербес және шығармашылық тәсілге үлкен мән беріледі. Жауап жіберген кезде талап етіледі сілтеме басылымдар.

Ұсынылатын әдебиеттер:

1. Негізгі:

1. Құлжабаева Ж.О. Халықаралық жария құқық. Жалпы және ерекше бөлімдер. Алматы, 2018 ж.
2. Практикум по международному праву/Отв. Ред. Проф. Г.В.Игнатенко, проф, С.Ю.Марочкин, проф. О.И.Тиунов.-М, 2018 г.
3. Бекашев К.А., Волосов М.Е. Международное публичное право. Практикум, схемы –М, 2019 г.

2. Қосымша:

1. Ю.М.Колосов, В.И.Кузнецов. Международное право –М, 2015 г.
2. Сорокина А.В. Международное право. П-2017 г.
3. Под. Ред. д.ю.н. проф М.А.Сарсембаев, О.Н. Сафонова. Тематика контрольных и курсовых работ по международному публичному праву А-2018 г.
4. М.А. Сарсембаев Международное првао. А-2018 г.
5. Курс международного права. М-2019 г.

Интернет-ресурстар

1. <http://elibrary.kaznu.kz/ru>
2. <https://adilet.zan.kz/kaz/>
3. <https://blog.agrokebety.com/ponyatiye-agrarnogo-prava>

СӨЖ 3. Халықаралық құқықтағы адам құқықтарын қорғау (презентация, реферат).

Тапсыру нысаны: реферат.

Өзіндік жұмыстың мақсаты: Студент дәріс тақырыбы бойынша сұрақтарды өз бетімен оқиды, алынған дәріс мағлұматтарын өз түсінгенінше бекітеді

Тапсырманы орындау кезіндегі әдістемелік ұсыныстар: Тапсырманы орындау кезінде дербес және шығармашылық тәсілге үлкен мән беріледі. Жауап жіберген кезде талап етіледі сілтеме басылымдар.

Ұсынылатын әдебиеттер:

1. Негізгі:

1. Құлжабаева Ж.О. Халықаралық жария құқық. Жалпы және ерекше бөлімдер. Алматы, 2018 ж.
2. Практикум по международному праву/Отв. Ред. Проф. Г.В.Игнатенко, проф, С.Ю.Марочкин, проф. О.И.Тиунов.-М, 2018 г.
3. Бекашев К.А., Волосов М.Е. Международное публичное право. Практикум, схемы –М, 2019 г.

2. Қосымша:

1. Ю.М.Колосов, В.И.Кузнецов. Международное право –М, 2015 г.
2. Сорокина А.В. Международное право. П-2017 г.
3. Под. Ред. д.ю.н. проф М.А.Сарсембаев, О.Н. Сафонова. Тематика контрольных и курсовых работ по международному публичному праву А-2018 г.
4. М.А. Сарсембаев Международное првао. А-2018 г.
5. Курс международного права. М-2019 г.

Интернет-ресурстар

1. <http://elibrary.kaznu.kz/ru>
2. <https://adilet.zan.kz/kaz/>
3. <https://blog.agrokebety.com/ponyatiye-agrarnogo-prava>

СӨЖ 4. Мемлекеттер арасындағы халықаралық экономикалық ынтымақтастық салыстырмалы құқықтық талдау.

Тапсыру нысаны: (жазбаша тапсырмасы).

Өзіндік жұмыстың мақсаты: Студент дәріс тақырыбы бойынша сұрақтарды өз бетімен оқиды, алынған дәріс мағлұматтарын өз түсінгенінше бекітеді

Тапсырманы орындау кезіндегі әдістемелік ұсыныстар: Тапсырманы орындау кезінде дербес және шығармашылық тәсілге үлкен мән беріледі. Жауап жіберген кезде талап етіледі сілтеме басылымдар.

Ұсынылатын әдебиеттер:

1. Негізгі:

1. Құлжабаева Ж.О. Халықаралық жария құқық. Жалпы және ерекше бөлімдер. Алматы, 2018 ж.
2. Практикум по международному праву/Отв. Ред. Проф. Г.В.Игнатенко, проф, С.Ю.Марочкин, проф. О.И.Тиунов.-М, 2018 г.
3. Бекяшев К.А., Волосов М.Е. Международное публичное право. Практикум, схемы –М, 2019 г.

2. Қосымша:

1. Ю.М.Колосов, В.И.Кузнецов. Международное право –М, 2015 г.
2. Сорокина А.В. Международное право. П-2017 г.
3. Под. Ред. д.ю.н. проф М.А.Сарсембаев, О.Н. Сафонова. Тематика контрольных и курсовых работ по международному публичному праву А-2018 г.
4. М.А. Сарсембаев Международное право. А-2018 г.
5. Курс международного права. М-2019 г.

Интернет-ресурстар

1. <http://elibrary.kaznu.kz/ru>
2. <https://adilet.zan.kz/kaz/>
3. <https://blog.agrokebety.com/ponyatiye-agrarnogo-prava>

СЕМИНАР САБАҚТАРЫНА ӘДІСТЕМЕЛІК НҮСҚАУЛАР

Семинар сабағына ұсынылатын сұрақтардың көлемі тақырыптың толық мазмұнын қамтымайды. Сондықтан, студент СОӨЖ барысында өзінің білімін әрі қарай кеңейтуі және тереңдетуі керек. Соған байланысты, тақырып мазмұнын ашып қарастыру үшін СОӨЖ-ге қосымша сұрақтар, жаттығулар және т.б. беріледі. Семинар сабағына ұсынылатын сұрақтардың көлемі тақырыптың толық мазмұнын қамтымайды. Сондықтан, студент СОӨЖ барысында өзінің білімін әрі қарай кеңейтуі және тереңдетуі керек. Соған байланысты, тақырып мазмұнын ашып қарастыру үшін СОӨЖ-ге қосымша сұрақтар, жаттығулар және т.б. беріледі.

1-тақырып. Қазіргі халықаралық құқық құқықтың ерекше жүйесі ретінде және оның мазмұны.

Сабақтың мақсаты мен міндеті: жалпы студенттерге құқық жүйесінде халықаралық құқықтың алатын орны туралы түсініктерін қалыптастыру, Халықаралық құқық және халықаралық қатынас, олардың арасындағы байланыс және бір – бірімен қарым – қатынасы туралы мағлұмат беру.

Негізгі сұрақтар:

- Халықаралық қатынас және халықаралық құқық. Халықаралық құқық және халықаралық қатынас, олардың арасындағы байланыс және бір – бірімен қарым – қатынасы.
- Халықаралық құқық халықаралық қатынастарды реттеуші заңды нормалардың жиынтығы ретінде.
- Халықаралық құқық құқықтың ерекше жүйесі ретінде.

- Субъектілердің ерекшеліктері, нормаларды жүзеге асыру және қалыптастыру процесі, сонымен қатар оны қамтамасыз ету тәсілдері. Халықаралық – құқықтың мәжбүрлеу шаралары.

Әдістемелік нұсқауы: Сабаққа дайындалуды силлабуста ұсынылған негізгі және қосымша әдебиеттерді қарастырып оқудан бастау қажет.

Әдебиеттер:

1. Баскин Ю. Фельдман Д.И. История международного права. – М. 2004. – 207с.
2. Бельсон Я.М. Интерпол в борьбе с преступностью. М., Наука. 2009. 239с.
3. Боярс Ю.Р. Вопросы гражданства в международном праве. М., Международные отношения. 2007. -160с.

2-тақырып. Халықаралық – құқықтық ғылым және халықаралық құқықтың тарихы.

Сабақтың мақсаты мен міндеті: сабақ барысында халықаралық – құқықтық ғылымның даму тарихымен қазіргі кездегі жағдайымен таныстырып, өту, тарихи кезеңдеріне сипаттама беру.

Негізгі сұрақтар:

- 7) Халықаралық құқықтың қалыптасуы және оның тарихының кезеңдері. Регионализм.
- 8) Ежелгі дүниедегі халықаралық құқықтың негізгі институттары. Ежелгі ойшылдардың халықаралық құқық мәселелері туралы айтқан ой – пікірлері.
- 9) Орта ғасырлардағы халықаралық құқық. Халықаралық құқықтың негізгі институттары. Осы дәуірдің халықаралық – құқықтық көзқарастары.
- 10) Қазақстандағы халықаралық құқықтың дамуы. Қазақстанның тәуелсіздігі және халықаралық құқық, халықаралық – құқықтық ілімнің Қазақстанда пайда болуы және дамуы.

Әдістемелік нұсқауы: Сабаққа дайындалуды силлабуста ұсынылған негізгі және қосымша әдебиеттерді қарастырып оқудан бастау қажет.

Әдебиеттер:

2. Баскин Ю. Фельдман Д.И. История международного права. – М. 2004. – 207с
3. Боярс Ю.Р. Вопросы гражданства в международном праве. М., Международные отношения. 2007. -160с.
4. Даниленко Г.М. Обычай в современном международном праве М., Наука, 2008 -191с.
5. Ержанов Т.К. Международно – правовой статус внутриконтинентальных государств. – Алматы: Данекер, 2003.

3-тақырып . Қазақстан тарихындағы халықаралық – құқықтық институттардың пайда болуы және дамуы.

Сабақтың мақсаты мен міндеті: Қазақстан тарихындағы халықаралық – құқықтық институттардың пайда болып, дамуына жалпы сипаттама беру.

Негізгі сұрақтар:

5. Қазақстан тарихындағы ынтымақтастықтың халықаралық – құқықтық нысананың пайда болуы Қазақстандағы жүздердің Ресейге қосылуының халықаралық құқық тұрғысынан алғандағы көрінісі.

6. Қазақстан тарихында елшілік әдет –ғұрып дипломатиялық құқықтың қайнар көзі ретінде. Қазақстандағы әдет – ғұрып пен шарттардың ара қатынасы.
7. СССР – дің құрамындағы Қазақ ССР – нің халықаралық құқық субъектілігі.
8. Қазақстан Республикасы егемен, дербес мемлекет, қазіргі халықаралық құқықтың толыққанды, теңқұқылы субъектісі.

Әдістемелік нұсқауы: Сабаққа дайындалуды силлабуста ұсынылған негізгі және қосымша әдебиеттерді қарастырып оқудан бастау қажет.

Әдебиеттер:

- Баскин Ю. Фельдман Д.И. История международного права. – М. 2004. – 207с.
- Бельсон Я.М. Интерпол в борьбе с преступностью. М., Наука. 2009. 239с.
- Боярс Ю.Р. Вопросы гражданства в международном праве. М., Международные отношения. 2007. -160с.
- Данилнко Г.М. Обычай в современном международном праве М., Наука, 2008 -191с

4-тақырып. Халықаралық құқықтың қайнар көздері.

Сабақтың мақсаты мен міндеті: халықаралық құқықтың негізгі деректерімен қайнар көздерімен таныстыру, негізгілеріне сипаттама беру.

Негізгі сұрақтар:

- Халықаралық шарт халықаралық құқықтың негізгі қайнар көзі ретінде. Халықаралық әдет – ғұрып.
- Халықаралық ұйымдардың ұсыным – резолюциясының маңызы. Халықаралық конференциялардың актілері. БҰҰ – ның Халықаралық сот және халықаралық төрелік шешімінің ролі.
- Халықаралық құқықты жүйелеу (конфикациялау). Жүйеленген актілерді жасаудағы БҰҰ мен басқа да халықаралық ұйымдатдың ролі. БҰҰ – ның халықаралық құқық комиссиясы дайындаған негізгі жүйеленген актілері.
- Қазіргі халықаралық құқықтың жүйесі. Жалпы халықаралық құқық және жергілікті нормалар. Нормалар және қағидалар.

Әдістемелік нұсқауы: Сабаққа дайындалуды силлабуста ұсынылған негізгі және қосымша әдебиеттерді қарастырып оқудан бастау қажет.

Әдебиеттер:

5. Баскин Ю. Фельдман Д.И. История международного права. – М. 2004. – 207с.
6. Бельсон Я.М. Интерпол в борьбе с преступностью. М., Наука. 2009. 239с.
7. Боярс Ю.Р. Вопросы гражданства в международном праве. М., Международные отношения. 2007. -160с.
8. Данилнко Г.М. Обычай в современном международном праве М., Наука, 2008 -191с

5 – тақырып. Халықаралық құқықтың қағидалары.

Сабақтың мақсаты мен міндеті: халықаралық құқықтың негізгі қағидалар жүйесіне шолу жасау, сипаттама беру.

Негізгі сұрақтар:

1. Халықаралық құқықтың негізгі қағидалар жүйесі. БҰҰ – ы Жарғысының алатын орны.

2. 1970 жылғы БҰҰ - ның халықаралық құқық қағидалары туралы декларациясы. 1975 жылғы Хельсинкидегі Кеңестің қорытынды актісінің маңызы.
3. Халықаралық құқықтың негізгі қағидалары және мемлекеттің негізгі құқықтары мен міндеттері.
4. Мемлекеттердің егемендігінің теңдік қағидасы, оның мазмұны.
5. Күш қолданбау және қорқытпау қағидасы, осы қағиданың қалыптасуы.
6. Соғысты насихаттауға тыйым салу. Күш қолданбау қағидасы және мемлекеттердің өзін - өзі қорғау құқығы.
7. Шекаралардың мызғымастығы қағидасы. Оның күш қолданбау және күшпен қорқытпау қағидасымен органикалық байланысы.
8. Мемлекеттердің дауларды бейбіт жолмен шешу қағидасы, оның мазмұны және оны қолдану әдістері.

Әдістемелік нұсқауы: Сабаққа дайындалуды сиплабустан ұсынылған негізгі және қосымша әдебиеттерді қарастырып оқудан бастау қажет.

Әдебиеттер:

1. Сарсембаев М.А. Международно – правовые отношения государств Центральной Азии. Алматы: Галым. 1995. -368с.
2. Сарсембаев М.А. Дипломатическое и консульское право. Алматы: Данекер. 1999.
3. Сарсембаев М.А. Международное право. Алматы: Данекер. 2001. -344с.
4. Сафанова О.Н. соотношение международного права и национального права Республики Казахстан. Алматы: Данекер. 2002.
5. Сборник международных конвенций. Автор – составитель К.М. Сарсембаев. Алматы: Гылым, Данекер. 1997. -190с.

6– тақырып. Халықаралық құқықтың субъектілері

Сабақтың мақсаты мен міндеті: халықаралық құқық субъектілеріне анықтама беру, сипаттау.

Негізгі сұрақтар:

1. Халықаралық құқық субъектілерінің анықтамасы мен түрлері.
2. Мемлекеттердің халықаралық құқықтық субъектілігі.
3. Халықаралық ұйымдардың құқықтық субъектілігі
4. Халықаралық құқықта жеке тұлғаның мәртебесі.

Әдістемелік нұсқауы: Сабаққа дайындалуды сиплабустан ұсынылған негізгі және қосымша әдебиеттерді қарастырып оқудан бастау қажет.

Әдебиеттер:

1. Сарсембаев М.А. Международно – правовые отношения государств Центральной Азии. Алматы: Галым. 1995. -368с.
2. Сарсембаев М.А. Дипломатическое и консульское право. Алматы: Данекер. 1999.
3. Сарсембаев М.А. Международное право. Алматы: Данекер. 2001. -344с.
4. Сборник международных конвенций. Автор – составитель К.М. Сарсембаев. Алматы: Гылым, Данекер. 1997. -190с.

5. Токаев К.К. Организация Объединенных Наций: Полвка служения миру. Алматы: Атамұра. 1995. -189с.

7 – тақырып. Халықаралық – құқықтық тану (мойындау).

Сабақтың мақсаты мен міндеті: халықаралық құқықтағы бір-бірін мойындау түсінігіне анықтама беру, мемлекеттердің егемендіктерін тану формаларына сипаттама беру.

Негізгі сұрақтар:

1. Халықаралық құқықтық танудың түсінігі мен мәні.
2. Танудың түрлері мен формасы.
3. Қазіргі кездегі халықаралық мойындаудың маңызы

Әдістемелік нұсқауы: Сабаққа дайындалуды силлабустан ұсынылған негізгі және қосымша әдебиеттерді қарастырып оқудан бастау қажет.

Әдебиеттер:

- Сарсембаев М.А. Международно – правовые отношения государств Центральной Азии. Алматы: Галым. 1995. -368с.
- Сарсембаев М.А. Дипломатическое и консульское право. Алматы: Данекер. 1999.
- Сарсембаев М.А. Международное право. Алматы: Данекер. 2001. -344с.
- Токаев К.К. Организация Объединенных Наций: Полвка служения миру. Алматы: Атамұра. 1995. -189с.

8 – тақырып. Халықаралық шарттар құқығы

Сабақтың мақсаты мен міндеті: халықаралық құқықтағы шарттар ұғымымен түрлері, оларды бекіту сатыларымен формаларына сипаттама беру.

Негізгі сұрақтар:

1. Халықаралық шарттар түсінігі мен белгілері
2. Халықаралық шарттардың топтасуы
3. Халықаралық шарттарды бекіту сатылары
4. Шарттардың күшке ену жолдары
5. Халықаралық шарттардың жарамсыздығы.

Әдістемелік нұсқауы: Сабаққа дайындалуды силлабустан ұсынылған негізгі және қосымша әдебиеттерді қарастырып оқудан бастау қажет.

Әдебиеттер:

- 1.Сарсембаев М.А. Международно – правовые отношения государств Центральной Азии. Алматы: Галым. 1995. -368с.
2. Сарсембаев М.А. Дипломатическое и консульское право. Алматы: Данекер. 1999.
- 3.Сарсембаев М.А. Международное право. Алматы: Данекер. 2001. -344с.
- 4.Сборник международных конвенций. Автор – составитель К.М. Сарсембаев. Алматы: Гылым, Данекер. 1997. -190с.

9 – тақырып. Халықаралық – құқықтық жауапкершілік

Сабақтың мақсатымен міндеті: халықаралық құқықтық жауапкершілікке сипаттама беру, негізгі түсініктеріне анықтама беру.

Негізгі сұрақтар:

1. Халықаралық – құқықтық жауапкершіліктің түсінігі мен субъектілері
2. Халықаралық – құқықтық жауапкершіліктің түрлері мен формалары
3. Халықаралық – құқықтық жауапкершіліктің мән-жайлары
4. Жеке тұлғалардың халықаралық қылмыстық жауапкершіліктері

СООЖ: тақырыпқа байланысты негізгі мәселелерді талқылау, сипаттама беру, тұжырымдау.

Әдістемелік нұсқауы: Сабаққа дайындалуды силлабустан ұсынылған негізгі және қосымша әдебиеттерді қарастырып оқудан бастау қажет.

Әдебиеттер:

4. Бельсон Я.М. Интерпол в борьбе с преступностью. М., Наука. 2009. 239с.
5. Сафанова О.Н. соотношение международного права и национального права Республики Казахстан. Алматы: Данекер. 2002.
6. Сборник международных конвенций. Автор – составитель К.М. Сарсембаев. Алматы: Гылым, Данекер. 1997. -190с

10 – тақырып. Халықаралық қылмыстық құқық

Сабақтың мақсаты мен міндеті: халықаралық құқықта қылмыстық құқық нормаларымен танысу, халықаралық қылмыстар үшін жауапкершіліктермен жазалардың түрлеріне сипаттама беру.

Негізгі сұрақтар:

1. Халықаралық қылмыстық құқықтың түсінігімен қайнар көздері
2. Халықаралық қылмыстар мен қылмыстар
3. Қылмыстар үшін жауапкершілік
4. Қылмыстық істер бойынша жәрдем көрсету.
5. Қылмыстық полицияның халықаралық ұйымдасуы.

Әдістемелік нұсқауы: Сабаққа дайындалуды силлабустан ұсынылған негізгі және қосымша әдебиеттерді қарастырып оқудан бастау қажет.

Әдебиеттер:

1. Бельсон Я.М. Интерпол в борьбе с преступностью. М., Наука. 2009. 239с.
2. Сафанова О.Н. соотношение международного права и национального права Республики Казахстан. Алматы: Данекер. 2002.
3. Сборник международных конвенций. Автор – составитель К.М. Сарсембаев. Алматы: Гылым, Данекер. 1997. -190с

11 – тақырып. Халықаралық ұйымдар құқығы

Сабақтың мақсаты мен міндеті: халықаралық ұйымдар туралы жалпы сипаттама беру.

Негізгі сұрақтар:

1. Халықаралық ұйымдардың түсінігі мен қайнар көздері
2. БҰҰ: жарлығы, мақсаты, қағидасы, мүшелілігі.
3. БҰҰ органдар жүйесі
4. Аймақтық халықаралық ұйымдар.

Әдістемелік нұсқауы: Сабаққа дайындалуды силлабустан ұсынылған негізгі және қосымша әдебиеттерді қарастырып оқудан бастау қажет.

Әдебиеттер:

1. Сарсембаев М.А. Международно – правовые отношения государств Центральной Азии. Алматы: Галым. 1995. -368с.
2. Сборник международных конвенций. Автор – составитель К.М. Сарсембаев. Алматы: Гылым, Данекер. 1997. -190с.
3. Токаев К.К. Организация Объединенных Наций: Полвка служения миру. Алматы: Атамұра. 1995. -189с.

12 – тақырып. Қарулы жанжалдарды шешудің халықаралық – құқықтық тәсілдер

Сабақтың мақсаты мен міндеті: халықаралық құқықтағы дау жанжалдар туралы мағлұмат беру, қазіргі кездегі соғыс ошақтарына сипаттама беру.

Негізгі сұрақтар:

1. Қарулы жанжалдар құқығының халықаралық жүйесі
2. Соғыстың басталуы мен оның құқықтық салдары
3. Қарулы жанжалдарға қатысушылардың құқықтық жағдайлары
4. Соғыс жүргізудің тиым салынған әдістерімен тәсілдері
5. Соғыстың аяқталуымен оның нәтежиелері

Әдістемелік нұсқауы: Сабаққа дайындалуды силлабуста ұсынылған негізгі және қосымша әдебиеттерді қарастырып оқудан бастау қажет.

Әдебиеттер:

9. Сарсембаев М.А. Международно – правовые отношения государств Центральной Азии. Алматы: Галым. 1995. -368с.
10. Сарсембаев М.А. Дипломатическое и консульское право. Алматы: Данекер. 1999.
11. Сарсембаев М.А. Международное право. Алматы: Данекер. 2001. -344с.
12. Сафанова О.Н. соотношение международного права и национального права Республики Казахстан. Алматы: Данекер. 2002.
13. Сборник международных конвенций. Автор – составитель К.М. Сарсембаев. Алматы: Гылым, Данекер. 1997. -190с.
14. Токаев К.К. Организация Объединенных Наций: Полвка служения миру. Алматы: Атамұра. 1995. -189с.

ӘЛ-ФАРАБИ АТЫНДАҒЫ ҚАЗАҚ ҰЛТТЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ

Заң факультеті

Кеден, қаржы және экологиялық құқық кафедрасы

ҚОРЫТЫНДЫ ЕМТИХАН БАҒДАРЛАМАСЫ

Пән: МР 3301 Халықаралық құқық

**6B04205 «Құқықтану» мамандығы бойынша құқық бакалавры білім беру
бағдарламасы**

Алматы, 2023 ж.

Кіріспе

6B04205 – «Құқықтану» мамандығы бойынша бакалавриаттың білім алу бағдарламасын игеру ҚР Мемлекеттік жалпыға міндетті білім стандартына және академиялық саясатқа сәйкес, пәнді оқып игеру емтиханды тапсырудан тұратын қорытынды бақылаумен аяқталады. Емтихан - қорытынды бақылауға бакалавриаттың оқу бағдарламалары мен оқу жұмыс жоспарына сәйкес, пән бойынша білім алу процесін аяқтап тиісті балл жинаған студенттер ғана жіберіледі. Емтихан академиялық күнтізбеде және оқу жұмыс жоспарында көрсетілген мерзімдерде өткізіледі.

Қанағаттанарлықсыз баға алған студенттерге осы кезеңдегі қорытынды бақылауды қайта тапсыруға тек ақылы түрде кредит төлеп, қайта оқу арқылы рұқсат етіледі. Апелляция беру қарастырылған. Емтихан нәтижесі бойынша қанағаттанарлықсыз баға алған студент университет бұйрығымен қайтадан оқуға тіркеледі, егер емтиханнан 25 балл алса онда қайта тапсыру FX қайта тапсырылады. Қанағаттанарлықсыз баға алғаннан кейінгі берілген денсаулық жағдайына байланысты құжаттар қарастырылмайды.

Бағаны көтермелеу мақсатында емтиханды қайта тапсыруға жол берілмейді.

Емтихан сұрақтары тексерістен өтіп бекітіледі. Биылғы оқу жылының ерекшеліне байланысты БП МК циклындағы пәндер Универ жүйесінде тест тапсыру арқылы қабылданады. Тест сұрақтары нұсқаулықпен бекітілген үлгідегі үш деңгейдегі осы оқу жоспарындағы тақырыптармен қамтылған 200 сұрақтан 1,2,3 дұрыс жауаппен құрылған.

Халықаралық құқық – 5 кредит.

Емтихан сұрақтары қамтылатын тақырыптар:

1 - тақырып. Халықаралық және ішкі мемлекеттік құқықтардың арақатынасы

1. Халықаралық қатынастардың жүйеленуі және үдемелі дамуы.
2. Халықаралық жария және халықаралық жеке құқық.
3. Халықаралық және ішкі мемлекеттік құқықтардың арақатынасы

2 – тақырып. Халықаралық жария құқықтың қайнар көздері

1. Халықаралық құқықтық нормалар ұғымы және оның белгілері.
2. Халықаралық құқықтық нормалардың жіктелуі.
3. Халықаралық жария құқықтың қайнар көздері ұғымы және түрлері

3 – тақырып. Халықаралық жария құқықтың субъектілері

1. Халықаралық құқық субъектілері ұғымы және түрлері
2. Халықаралық құқықтағы тану институты.
3. Халықаралық құқықмирасқорлық институты.

4 – тақырып. Халықаралық шарттар құқықтары

1. Халықаралық жария құқықтың бір саласы-халықаралық шарттар құқықтары
2. Халықаралық шарттардың құқықтық табиғаты
3. Халықаралық шарттарды жасаудың негізгі сатылары
4. Халықаралық шарттардың әрекет етуі және тоқтатылуы
5. Халықаралық шарттардың жарамсыздығы

5 – тақырып. Халықаралық ұйымдар құқығы.

1. Құқықтың бір саласы-халықаралық ұйым құқығы.
2. Халықаралық ұйымдар ұғымы және құқықтық табиғат.
3. Халықаралық ұйымдардың даму тарихы. БҰҰ-ның алғашқы бейнесі-Ұлттар Лигасының құқықтық табиғаты.

6 – тақырып. Халықаралық құқықтағы жауапкершілік

1. Халықаралық -құқықтық жауапкершілік ұғымы.
2. Мемлекеттердің халықаралық-құқықтық жауапкершілігінің негіздері.
3. Мемлекеттердің халықаралық құқық бұзушылығын жүйелеу.
4. Мемлекеттердің халықаралық-құқықтық жауапкершілігінің түрлері мен нысандары.
5. Мемлекеттердің жауапкершілігін болғызбайтын жағдаяттар.
6. Халықаралық ұйымдардың жауапкершілігі
7. Жеке тұлғалардың халықаралық қылмыстық жауапкершілігі.

7 – тақырып. Дипломатикалық құқық

- 1.Өркениетті әлемдегі дипломатия ұғымы. Дипломатиялық құқық ұғымы және қайнар көздері.
- 2.Сыртқы қатынас органдары.
- 3.Дипломатиялық өкілдіктердің міндеттері артықшылықтары және имунитеттері.

8 – тақырып. Халықаралық қылмыстық құқық

- 1.Халықаралық қылмыстық құқық ұғымы.
- 2.Біріккен Ұлттар Ұйымының халықаралық қылмыстық құқықты дамытудағы рөлі.
- 3.Халықаралық сипаттағы қылмыстық істер және олармен күресудегі мемлекеттердің міндеттемелері.
- 4.Қылмыстық істермен күрестегі халықаралық ынтымақтастық.
- 5.Қылмыскерлерді ұстап берудің мәселелері.

9 – тақырып. Халықаралық қауіпсіздік құқығы

- 1.1 Халықаралық қауіпсіздік құқығының түсінігі, қағидалары және міндеттері
- 1.2 Ұжымдық қауіпсіздік түсінігі және оның түрлері
- 1.3 Қарусыздану және қаруды ішінара қысқарту.
- 1.4 Қарулану жарысын тоқтату шаралары. 1968 ж. Ядролық қаруды таратпау туралы келісім
- 1.5 Одақтас емес қозғалыс және халықаралық қауіпсіздік

10 – тақырып. Халықаралық құқықтағы аумақ және басқа да кеңістік мәселелері

- 1.Халықаралық құқықтағы аумақ ұғымы және оның түрлері.
- 2.Мемлекеттік шекаралар.
- 3.Халықаралық өзендер мен бұғаздар.
- 4.Антарктика мен Арктиканың халықаралық құқықтық режимі.
- 5.Аумақтық дауларды шешу әдістері.

11 – тақырып. Халықаралық гуманитарлық құқық

- 1.1 Халықаралық гуманитарлық құқықтың түсінігі мен мазмұны
- 1.2 Халықаралық гуманитарлық құқықтың қайнар көздері
- 1.3 Халықаралық гуманитарлық құқық принциптерінің жүйесі
- 1.4 Халықаралық гуманитарлық құқықтағы халықаралық ұйымдар

12 – тақырып. Халықаралық ғарыш құқығы

- 1.Халықаралық ғарыш құқығы ұғымы және оның қайнар көздерінің жүйесі.
- 2.Ғарыш кеңістігі мен аспан денелерінің құқықтық режимі.
- 3.Ғарышкерлердің құқықтық режимі.
- 4.Ғарыш объектілерінің құқықтық режимі.
- 5.Экипаж бен ғарыш объектісінің юрисдикция және бақылау мәселелері.
- 6.Халықаралық ғарыш құқығындағы жауапкершілік және сақтандыру институты.
- 7.Байқоңыр ғарыш айлағын пайдаланудың құқықтық проблемалары.

13- тақырып. Халықаралық теңіз құқығы

- 1.1 Халықаралық теңіз құқығы түсінігі.
- 1.2 Халықаралық теңіз құқығының қайнар көздері
- 1.3 Халықаралық теңіз құқығының қағидалары
- 1.4 Халықаралық теңіз құқығының халықаралық ұйымдары

14 - тақырып. Халықаралық экологиялық құқық және ТДМ

- 1.1 Халықаралық экологиялық құқық түсінігі және оның мазмұны
- 1.2 Халықаралық экологиялық құқықтың қайнар көздері
- 1.3 Халықаралық экологиялық құқық принциптерінің жүйесі
- 1.4 Халықаралық экологиялық құқықтағы халықаралық ұйымдар

15 – тақырып. Мемлекеттер арасындағы ынтымақтастықтың халықаралық-құқықтық нысандары. Қазақстандағы ТДМ БҰҰДБ .

- 1.1 Туризм саласындағы халықаралық-құқықтық ынтымақтастық.
- 1.2 Дүниежүзілік туристік ұйым (ДСҰ)
- 1.4 ДСҰ-ның міндеттері.
- 1.5 ДСҰ-ның мақсаттары мен бағыттары.

Ұсынылатын әдебиеттер тізбесі:

Нормативті құқықтық актілер:

1. Қазақстан Республикасының Конституциясы. Алматы, 2023 ж.

2. Қазақстан Республикасының халықаралық шарттары туралы ҚР 2005 жылғы 30 мамырдағы заңы (21.01.2019 жылы енгізілген өзгертулер және толықтырулармен)
3. ҚР-ның азаматтық туралы ҚР 1991 жылғы 20 желтоқсандағы заңы. (11.07.2017 жылы енгізілген өзгертулер мен толықтырулар)
4. ҚР-дағы шетел азаматтарының құқықтық жағдайы туралы 1995 жылғы 19 маусымдағы заңы (24.11.2015 енгізілген өзгертулер және толықтырулармен)
8. Босқындардың құқығы туралы декларация. 1967 ж.
9. Адам құқықтары туралы жалпыға бірдей декларация. 10 желтоқсан 1948 ж.
10. Адам құқықтары туралы халықаралық пактілер. 19 желтоқсан 1966 ж.
11. ҚР-ның заңы Дипломатиялық қызметі туралы ҚР 2002 жылғы 7 наурыздағы заңы (20.06.2017 енгізілген өзгертулер және толықтырулармен)
12. Дипломатиялық қатынастар туралы Вена конвенциясы. 1961ж
13. БҰҰ-ның жарғысы мен Халықаралық Сот Статусы (Международное публичное право Сб. Док. Т 1, М.1996)
14. Әскери қылмыстарға ескіру мерзімінің қолданылмауы туралы Конвенция 1983 ж.
15. Азаптауға қарсы Конвенция 1984 ж.
16. Бейбітшілік пен адамзат қауіпсіздігіне қарсы қылмыстар кодексі 2003 ж.
17. Халықаралық Әскери трибунал Жарғысы 1945 жыл
18. Жаңа әлемдік экономикалық тәртіп туралы Декларация 1974 ж.
19. Жаңа Еуропаға арналған Париж хартиясы 1990 ж.
20. ҚР мен АҚШ арасындағы сауда қатынастары туралы келісім 1992 ж.
21. Документ СБСЕ *Вызов времени перемен* 1992 года
22. Декларация Рис 1992 года
23. Жердің озон қабатын қорғау туралы Вена конвенциясы 1985 ж.
24. Табиғи ортаға әсер ету құралдарын әскери немесе басқа да зиянды пайдалануға тыйым салу туралы Конвенция 1976 ж.
25. Интервенцияға және мемлекеттердің ішкі істеріне араласуға жол бермеу туралы Декларация 1981 ж.
26. Ұлттық саясат құралы ретінде соғыстан бас тарту туралы Париж шарты 1928 ж.
27. Ғарыш жөніндегі шарт 1967 ж.
28. Ғарыш объектілері келтірген залал үшін жауапкершілік туралы Конвенция 1972 ж.
29. Ғарышкерлерді құтқару келісімдері 1968 ж.
30. Қазақстан Республикасының мемлекеттік шекарасы туралы ҚР Заңы 2013 жылғы 16 қаңтардағы заңы. (19.04.2019 енгізілген толықтырулар және өзгертулермен)
31. Халықаралық шарттарға қатысты мемлекеттердің құқықтық мирасқорлығы туралы Вена конвенциясы 1978ж.
32. Мемлекеттік мұрағаттар мен мемлекеттік борыштардың мемлекеттік меншігіне қатысты мемлекеттердің құқықтық мирасқорлығы туралы Вена конвенциясы 1983ж.
33. 1970 жылғы БҰҰ-ның халықаралық құқық қағидалары туралы декларациясы
34. 1975 Жылғы Хельсинкидегі Кеңестің қортынды актісінің маңызы.
35. Халықаралық шарттар құқығы туралы Вена конвенциясы 1969ж.
36. Мемлекеттер мен халықаралық ұйымдар арасындағы халықаралық шарттар құқығы туралы Вена конвенциясы 1986 ж.

II Негізгі әдебиет

1. Құлжабаева Ж.О. Халықаралық жария құқық. Жалпы және ерекше бөлімдер. Алматы, 2018 ж.
2. Практикум по международному праву/Отв. Ред. Проф. Г.В.Игнатенко, проф, С.Ю.Марочкин, проф. О.И.Тиунов.-М, 2019 г.
3. Бекашев К.А., Волосов М.Е. Международное публичное право. Практикум, схемы –М, 2004г.
4. Ю.М.Колосов, В.И.Кузнецов. Международное право –М, 1998г.
5. Сорокина А.В. Международное право. П-2018 г.
6. Под. Ред. д.ю.н. проф М.А.Сарсембаев, О.Н. Сафонова. Тематика контрольных и курсовых работ по международному публичному праву А-2017 г.
7. М.А. Сарсембаев Международное првао. А-2016 г.
8. Курс международного права. М-2019 г.

9. Бирюков И.Н. Международное право. Воронеж, 2017 г.
10. Международное право в документах. М-2015 г.
11. Словарь международного право. М-2019 г.
12. Международное право. П/р. Г.И.Тункин. М-2018 г.
13. Международное право. П/р. Г.В.Игнатенко. М-2018 г.
14. Международное право. П/р. И.И.Лукашук. М-2017 г.
15. Международное право Средней Азии и Казахстан. А-2019 г.

III Қосымша әдебиет

1. Ковалев А. Привилегии и иммунитет в современном международном праве. М-2018 г.
2. Каламкарян Р.А. Фактор времени в праве международных договоров. М-2019 г.
3. Талалаев А.И. Право международных договоров. М-2018 г.
4. Шуршалов В.М. Право международных договоров. М-2016.

Интернет-ресурстар: Оқу материалы-дәріс тезистері Халықаралық құқық, сондай-ақ үй тапсырмаларын, жобаларды, СӨЖ орындау үшін қажетті оқу-әдістемелік материал сіздің сайтыңыздағы бетте қол жетімді www.univer.kaznu.kz. ПОӘК бөлімінде.

Емтихан тапсыру бойынша нұсқаулық:

1. Халықаралық құқық пәні бойынша қорытынды бақылау (емтихан) 1 - курс күндізгі бөлім студенттері үшін, univer.kaznu.kz жүйесінде тест түрінде өтеді. Барлық нұсқаулар univer.kaznu.kz басты бетіне жүктелген. Тест қабылдау барысы – автоматты прокторинг жүйесімен бақыланады, проктор немесе оқытушының қадағалауымен (егер прокторинг болмаса). Прокторинг технологиясы (ағылш. «proctor» – емтихан барысын бақылау).

2. **Маңызды** – емтихан міндетті түрде алдын ала бекітілген кестеге сәйкес жүргізіледі, ол туралы алдын ала оқытушылар мен студенттерге мәлім болуы керек.

3. Аттестациялық ведомостқа қорытында баға тест аяқталғаннан кейін автоматты түрде түседі:

Балл қою уақыты - 48 сағатқа дейін. Онлайн прокторинг режимі бойынша тексеру жүргізу барысында балл қою уақыты ұзартылуы мүмкін.

4. Тесттің түрі - көптік таңдау 1,2,3 дұрыс жауаппен.

5. Univer АЖ тест сұрақтарының саны – 40 сұрақтан келеді. 1 мүмкіндік беріледі. Тесттің өту уақыты- 90 минут.

6. Univer АЖ тест сұрақтары- автоматты түрде генерацияланады.

7. Univer АЖ тест сұрақтарын дұрыс жауаптың кілттері арқылы автоматты түрде тексереді.

8. Студент емтиханға кіруге 30 минут бұрын дайындалуы керек. Ол прокторингтің талабы.

9. Тест қорытындысы прокторинг нәтижесінде қайта қаралуы мүмкін. Егер студент тестілеуден өту ережелерін бұзса, оның нәтижесі жойылады.

10. Студент емтиханның өтуіне байланысты қосымша нұсқаулықтар мен ережелерді мына сілтемелер арқылы қарай алады.

Бағалау саясаты:

Критериалды бағалау: дескрипторларға сәйкес оқыту нәтижелерін бағалау, аралық бақылау мен емтихандарда құзыреттіліктің (мақсатпен көрсетілген оқыту нәтижелерінің) қалыптасуын тексеру.

Жиынтық бағалау: аудиторияда жұмыс белсенділігін және қатысуын бағалау; орындалған тапсырманы, СӨЖ-ді (жоба / кейс / бағдарлама/...) бағалау. Қорытынды бағаны есептеу формуласы ұсынылады.

Пән бойынша қорытынды баға келесі формула бойынша есептеледі: $\frac{PK1+PK2}{2} \cdot 0,6 + ИК \cdot 0,4$. Мұнда АБ(ПК) – аралық бақылау; ҚБ(ИК) – қорытынды бақылау (емтихан).

Бағалау шкаласы силлабуста беріледі:

Әріптік жүйе бойынша баға	Сандық эквивалент	Баллдары (%-дық көрсеткіші)	Дәстүрлі жүйе бойынша баға
A	4,0	95-100	Өте жақсы
A-	3,67	90-94	
B+	3,33	85-89	Жақсы
B	3,0	80-84	
B-	2,67	75-79	
C+	2,33	70-74	
C	2,0	65-69	Қанағаттанарлық
C-	1,67	60-64	
D+	1,33	55-59	
D-	1,0	50-54	
FX	0,5	25-49	Қанағаттанарлықсыз
F	0	0-24	